

MAXKAMOV QODIRJON ODILJONOVICH

DINSHUNOSLIK

(uslubiy qo'llanma)

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

MAXKAMOV QODIRJON ODILJONOVICH

DINSHUNOSLIK

(uslubiy qo'llanma)

Namangan – 2020

Ushbu uslubiy qo'llanma ma'lumotlaridan barcha oliy ta'lim muassasalarining birinchi bosqich bakalavriyat bosqichi talabalarining "Dinshunoslik" fani bo'yicha dars mashg'ulotlarida foydalanish mumkin.

Mazkur uslubiy qo'llanmada dinning paydo bo'lishi uni shakllanishi va turli diniy e'tiqodlarning mohiyati ochib berilgan. Dinning jamiyatdagi funktsiyalari. Din ijtimoiy hodisa sifatida. Dinning paydo bo'lish masalasi. Dinlar tasnifi. Din e'tiqod sifatida. Din va qonunning o'zaro munosabatlari. Dinlar tasnifi: urug'-qabila dinlari; milliy dinlar; jahon dinlari; monoteistik va politeistik dinlarning mazmun mohiyati kabi masalalar yoritib berilgan.

Taqrizchilar:

Raximboeva Dilbarxon Abduxamitovna
falsafa fanlari nomzodi, dotsent

G'ofurov Nizomjon Oktyabrovich
tarix fanlari nomzodi, dotsent

Abdulazizov Abdulvohid Xabibullaevich
sotsiologiya fanlari nomzodi

Mazkur uslubiy qo'llanma Namangan davlat universiteti o'quv-uslubiy kengashining 2020-yil 19-fevraldagi 7-sonli yig'ilishida muhokama qilinib, nashrga tavsiya etilgan.

246941

Q.O.Maxkamov
Dinshunoslik (uslubiy qo'llanma) – Namangan, 2020. – 156 b.
© Namangan davlat universiteti, 2020 yil

Soʻz boshi

“Dinshunoslik” fani Oʻzbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi qoʻlga kiritilgandan soʻng, mamlakatimizdagi Oliy oʻquv yurtlarida barcha bakalavr yoʻnalishida taʼlim olayotgan talabalarga fan sifatida oʻqitish yoʻlga qoʻyildi.

Ushbu fanning predmeti va tadqiqot obʼekti insoniyatning bir necha ming yillar davomidagi madaniy faoliyati, madaniyat taraqqiyoti tarixi va nazariyasini oʻrganishdan iborat. Mazkur uslubiy qoʻllanmada “Dinshunoslik” fanining predmeti, mazmun-mohiyati, uslubiy asoslari, ijtimoiy vazifalari ochib berilgan. Uni oʻqish jarayonida din insoniyat maʼnaviy hayotining tarkibiy qismi ekanligi, dinning paydo boʻlish masalalari uning mohiyat, maqsadi va jamiyatda bajarib kelayotgan vazifalari bayon etilgan. Shuningdek talabalar mazkur uslubiy qoʻllanma orqali dinlar tarixi milliy va jaxon dinlarining paydo boʻlishi, ularning tarqalishi, taʼlimot va aqidalari haqida maʼlumotga ega boʻladilar.

1-MAVZU: DINSHUNOSLIK FANIGA KIRIRSH. DINNING MOHIYATI, TUZILISHI VA FUNKSIYALARI

Reja:

1. Dinshunoslik fanining predmeti va vazifalari, dinning paydo bo'lishi masalasi.

2. Diniy ong asoslarining shakllanishi ijtimoiy ildizlari. Dinlar tasnifi.

3. G'arb va Sharq dinshunosligining o'ziga xos jihatlari.

Mavzuning o'quv maqsadi: Talabalarga Dinshunoslik fanining maqsadi va vazifalari, ibtidoiy davrning dastlabki diniy tasavvurlari haqida ma'lumot berish. Shuningdek, dinning mohiyati mazmuni, jamiyatda tutgan vazifalari tushuntirib beriladi.

Tayanch iboralar: Totemizm, Animizm, Fetishizm, politeizm, magiya, ma'budlar, Rim xudolari, Zevs, Afliya, Aid, Set, Poseydon, tumor.

O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilgach, dastlab milliy ma'naviy tiklanishi siyosatini amalga oshira boshladi. Xususan, demokratik va insonparvar jamiyat qurayotgan O'zbekistonda diniy e'tiqod erkinligi amalga oshirildi. Juda ko'plab masjidlar, madrasalar, diniy maktablar, uyushmalar va jamoalar vujudga keldi, ko'plab diniy adabiyotlar chop etilmoqda, diniy bayramlar, marosimlar, urf-odatlar tiklanib, amal qilmoqda. Bu ma'naviy yangiliklar xalqimizning ruhiyatiga (psixologiyasiga) ijobiy ta'sir ko'rsatdi. "Xalqimizda bo'layotgan o'zgarishlarning ildizi, - deb yozgan edi Birinchi prezidentimiz Islom Karimov, - xalqimizning ma'naviy uyg'onishidir. Ona tilimizning azaliy haq-huquqlari tiklangani, haqiqiy o'zbekona urf-odatlarimizning hayotdan o'rin olayotgani ham odamlar kayfiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'zbekistonda o'zlikni anglash boshladi. Milliy Navro'z bayramimizni tiklangani, hayitlar tiklangani savobli ishlar bo'ldi"¹

Jamiyat hayotida din o'ziga hos funksuyani bajaradi. Bugungi kunda xalqimizning ko'nglini ko'tarishda, uning qaddini rostdashda

¹ И.Каримов. Ўзбекистон келажаги буюк давлат "Ўзбекистон" 1992 й. -Б.6-7.

ko'pchilik din vakillari, yuzlab imom- xatiblar davlatimizga yaqindan yordam bermoqdalar, ular xalqni birlashtirishni, o'zaro nizo va nifoqlardan yiroq turishni targ'ib etmoqdalar.

“Dinshunoslik” fanining *maqsadi* talabalarga dinning falsafiy, nazariy, tarixiy va amaliy xususiyatlarini o'rgatishdir. Modomiki, ming yillardan buyon mavjud bo'lgan turli dinlar, diniy dunyoqarash, urf-odatlar mavjud ekan, bu jahon xalqlarida dinga ehtiyoj mavjudligini, dinning odamlar uchun foydasi hadsiz ekanligini ko'rsatadi. “Dinshunoslik”ning maqsadi din to'g'risidagi ob'ektiv haqiqatni tushuntirib, izohlab berishdir. “Dinshunoslik”ning mazmuni dinlarning falsafiy, nazariy jihatlarini ochib berish, dinlar tarixini yoritib berish, dinlarning ijtimoiy funksiyalarini turli jihatda tushuntirishdir.

“Dinshunoslik” fani orqali talabalar ahloqan va ma'naviy jihatlardan o'z ongini kengaytiradilar; ular dunyo voqea va hodisalariga, jamiyatdagi murakkab insoniy munosabatlar mohiyatini yanada sinchkovroq bo'lib tushunadilar; ular dinlarning jamiyat hayotida tutgan o'rnini yaqqolroq anglab etadilar; o'zlarida iymon-e'tiqod erkinligiga ongliroq munosabatni shakllantiradilar, ya'ni bu fanning talabalar dunyoqarashi uchun ahamiyati beqiyos.

“Muayyan dunyoqarash, dunyoni anglash nuqtai-nazaridan ifoda etilgan g'oyalar, dasturlar, ahloq-odob maromlari aqlli odam ishonchi (imoni) ga aylansa qadrlanadi, e'zozlanadi. Imonli odam o'z ixtiyori bilan qabul etgan g'oyalar, timsollarni muqaddas bilib, hayotini ularsiz tasavvur eta olmaydi, och, yalang'och qolishga, barcha mahrumliklarga, hatto o'limga ham rozi bo'ladi, ammo o'z iymoniga xilof keladigan xatti-harakatlarga yo'l qo'ymaydi”².

“Dinshunoslik” fani quyidagi xususiyatlarga ega:

1. “Dinshunoslik” fani dinlarning mohiyatini va din tushunchasini ta'riflab, uni izohlab, tushuntirib beradi. Diniy ong, ijtimoiy ong shakllaridan biri sifatida olib qaralib, uni tarixiy hodisa deb hisoblaydi; bu bilan barcha dinlar insoniyat tarixi bilan bog'langanligi, odamlarning dinga bo'lgan ehtiyoji tufayli kelib chiqqach, ular asta-sekin bir tizim qiyofasiga kirib davom etayotganligi ta'kidlab o'tiladi.

² И.Каримов. Имон ва инсон. Т., “Фан” 1991 й. –Б.4.

2. Dinlarning kelib chiqish, rivojlanish va evolyutsiyasi o'zining tub sabablariga, ya'ni ildizlariga egaki, "Dinshunoslik" shu xususiyatni ham nazarda tutadi va ularni ko'rsatib beradi. Bu bilan hozirgi zamonda mavjud bo'lib turgan turli dinlar qadim zamonlarda vujudga kelgan bo'lsalar ham, nima uchun ular hamon mavjud bo'lib turibdi degan savolga aniq javob beradi.

3. Diniy ong har bir dindor odamning yoki diniy jamodagi kishilarning yakka shaxs yoki ijtimoiy ongi bo'lib, bu ongning asosi ilohiy kuchlarda, ilohiylikka asoslangan dunyoqarash, mafkura, g'oya, fikr, tushuncha, tasavvur, xotira, xayol, iroda, idrok, iymon, e'tiqod, ahloq va psixika kabilar yaxlitligidan iborat ma'naviyatdir.

Diniy ong ko'pchilik dindorlarning onggi, yakka shaxs onggi xususiyatiga ega bo'ladi. Yakka shaxsning diniy ongining darajasi o'sha dindor kishining yashash tarzi, shaxsiy qobiliyati, qiziqishi kabilar bilan bog'liq. Bu hol dindorlar psixikasini keltirib chiqaradi.

4. Diniy dunyoqarash, umuman, dunyoqarashning tarixiy turlaridan biri bo'lib, uning asosiy belgisi ilohiy, g'ayritabiiy kuchlarga ishonish va ularga sig'inish, butun olam, barcha mavjudot, insoniyat dunyosini xudo yaratganini va boshqari-shini e'tirof etish, xudoga, ruhlarga e'tiqoddan iboratdir. Diniy dunyoqarash quldorlik tuzumidan boshlab rivojlantirib orilgan. Ayniqsa, insoniy fazilatlarga yot va zararli bo'lgan ichkilikbozlik, giyohvandlik, buzuqlik, qon to'kish, o'g'irlik kabi yaramas illatlar diniy ahloqda qoralanadi, ularga qarama-qarshi halolik, ezgulik, o'zaro hurmat ko'rsatish; kattalarni, ota-onalarni izzat qilish kabi fazilatlar ulug'lab kelingan.

Din ibtidoiy jamiyatning quyi bosqichida, taxminan bundan 50-40 ming yil avval shakllangan. U keyingi jamiyatlarda turli tarixiy tip hamda shakllarda rivojlanib kelgan. Dinni keltirib chiqargan tub sabablar, ya'ni ildizlar uchta: ijtimoiy, psixologik va gnoseologik ildizlari mavjud.

Har kanday dinning gnoseologik, ya'ni dunyoni bilish nazariyasi bilan bog'liq ildizi ham mavjud. Dinning bu ildizi olamdagi voqea va hodisalarning kelib chiqish sabablarini, ularning ichki mohiyatini bilish murakkab va qiyin bo'lishi bilan bog'liq. Tabiat va jamiyatda ro'y

beradigan o'zgarishlar sababli ko'p ming yillar mobaynida insonlar uchun sirli tuyilgan; natijada odamlarning aqli zaif va cheklangan, dunyoning barcha sirlari birgina xudoga ma'lum, undan boshqa hech kim dunyoni bilmaydi degan xulosa kelib chiqqan.

Dinning psixologik ildizi, bunda odamlardagi tashqi olam voqealaridan, jamiyatda ro'y berayotgan turli hodislardan iztiroblanishi, ezilishi, g'am-tashvishga tushib qolishi, qo'rquv vahima, umid va ishonch, shodlanish yoki ruhan tushkinlik holatlari dinning kelib chiqish va mavjud bo'lib turishida katta kuch hisoblanadi. Diniy pand-nasihatlar, turli diniy marosimlar ham diniy psixologiya bilan bog'liqdir.

Shunday qilib, har qanday dinning kelib chiqishi, yashab turishi va amal qilishi ijtimoiy, gnoseologik va psixologik ildizlari bilan izohlanadi.

Jamiyat hayotida amal qilib kelinayotgan dinlar o'z tashkiliy tizimiga ega bo'lgan murakkab va o'ta moslanuvchan g'oyalardan iborat bo'lib, din jamiyatni uyushtiruvchi, yo'naltiruvchi, safarbar etuvchi, intizomga soluvchi g'oyaviy kuch hisoblanadi. Diniy shiorlar ayrim inqilobiy harakatlarni, ba'zi davrlarda g'azovot va salb urushlarini, milliy-ozodlik harakatlarining bayrog'iga aylangan. **Dinning jamiyatda:**
1. Kompensatorlik, 2. Legitimlovchilik, 3. Integratorlik,
4. Kommunikativlik, 5. Regulyatorlik degan ijtimoiy funksiyalari bor.

Turli diniy manbalarda din azaldan mavjud bo'lib kelgan, xudo esa hamma narsalarni: osmon va Erni, koinotni, barcha odamlarni, mo''jizaviy yo'qlikdan bor qilib yaratgani aytilgan. Demak, dinning tarixi jamiyat tarixidan avval boshlangan, degan xulosa kelib chiqadi.

Ilmiy adabiyotlarda ko'rsatilishicha, dinning tarixi 50-40 ming yildan ko'p emas, jamiyatning tarixi esa 3 million yildan ziyod. Demak, u tarixiy hodisa, din ibtidoiy jamiyatning quyi bosqichida kelib chiqqan. Biz bu ikkinchi qarashni analiz qilsak, dinning paydo bo'lishidan darak beradigan arxeologik va etnografik ashyoviy dalillarga murojaat etmog'imiz kerak. Arxeologiya fani odamlar yashagan turli tarixiy davrlarda er ostida qolib ketgan qadimiy manzilgohlarni kovlab topadi, ulardan uy-ro'zg'orga, zeb-ziyatga, ish qurollariga, kiyim kechaklarga, me'morchilikka, san'atga oid turli buyumlar, noyob topilmalarni

aniqlaydi-lar, ba'zan ko'hna qabrlardan dafn qilish qoidalari, qabrdagi jasad yonida ov qurollari, eb-ichish idishlari, taqinchoqlarga ham duch kelingan, ba'zan esa qush va hayvon-larning, afsonaviy mahluqlarning, farishta, ma'budalarning haykallari, turli narsalardan yasalgan shakllari, niqoblar topilganki, ularning ayrimlari diniy mazmunga ega bo'ladilar.

Din — “arabcha ishonch, ishonmoq”, “lotincha religion” insonni qurshab olgan atrof-muhitdan tashqarida bo'lgan uni va koinotdagi barcha narsalarni yaratgan insonga to'g'ri odil hayot yo'lini ko'rsatadigan va o'rgatadigan ilohiy borliqqa ishonch.

Diniy dunyoqarash – inson tabiati va jamiyatning paydo bo'lishi tuzilish va kelajagi to'g'risidagi g'ayritabiiy qarashlar va tasavvurlar majmui

Diniy kitoblar – ma'lum bir dinning mazmun–mohiyatini anglatuvchi, ta'limot, aqida va umuman dindorni hayot faoliyatini belgilab berilgan manbalar to'plami

Diniy marosimlar – diniy tasavvur va g'oyalarni ifoda etuvchi hamda g'ayritabiiy, hayoliy ob'ektlarga qaratilgan jamoa bo'lib bajariladigan ramxiy xatti xarakterlar

Diniy tasalli – diniy e'tiqodning o'ziga hos xususiyati. Dinning kishiga xissiy-psixologik ta'sirida namoyon bo'ladi

Diniy timsol – rivojlangan diniy sistemalar uchun xarakterli bo'lgan belgilar majmui. Masalan: xristianlarda qo'zichoq - Isoni, kabutar – muqaddas ruxni, triratna – Buddizm, xayot g'ildiragi – lamaizmda

Dinning jamiyatdagi vazifalari

Kompensatorlik(tasalli beruvchilik) insondagi doimiy extiyoj

Integratorlik (birlashtiruvchilik) e'tiqod qiluvchilarni shu ta'limot doirasida birlashtirishga xarakter qiladi

Regulyatorlik (nazorat qiluvchilik) urf-odat marosim bayramlarni qat'iy tartibda bajarilishini nazorat qiladi

Kommunikativ (aloqa bog'lovchilik) din o'z qavmlarining birligini jamiyat bilan shaxsning o'zoro aloqadorlikda bo'lishini ta'minlashga intiladi

Legitimlovchilik (qonunlashtiruvchilik) Parsons “har qanday ijtimoiy sistema muayyan cheklovlarisiz bo’lmaydi”.

Dinni ildizi haqidagi qarashlar

E. Taylor “faylasuflik qilgan yovvoyi odamga borib taqaladi – savollar bergan o’ziga”, 1chi yolg’onchi 1chi nodonni uchratganida din paydo bo’ldi,

Dinlar tasnifi

Tarixiy geografik jixatga ko’ra

Etnik jixatga ko’ra

E’tiqod qiluvchilar soniga ko’ra

Hozirgi davrda mavjudligiga ko’ra

Politeistik (ko’p xudolik), monoteistik (yakka xudolik)

Tarixiy geografik tasnif

O’rta er dengizi xavzalari dinlari; yunon, rim, ellin

Qadimiy Yaqin va O’rta Sharq dinlari; misr, shumer, akkad, somiy islomgacha bo’lgan arab dinlari

Yaqin va O’rta sharq payg’ambarli dinlar; zardushtiylik, yaxudiylik, xristianlik, islom

Xindiston dinlari; Vedalar, Xinduizm, Buddizm, Jaynizm

Sharqiy va Janubi Sbarqiy Osiyo dinlari; Buddizm, Xitoy dinlari, Koreya va Yaponiya dinlari

Amerika xindulari dinlari; toltok, atstek, ink, mayyalar

Etnik tasnif; urug’ qabila dinlari, millat dinlari, jaxon dinlari

Eng qadimgi dinlar tabiat kuchlarini ilohiylashtirish asosida kelib chiqqan bo’lib, ularda xudolar, payg’ambarlar, ilohiy rivoyatlar shakllangan emas edi. Lekin boshidanoq o’sha dinlarda tabiatdagi hayvonlarni, o’simliklarni, ayrim daryo-lar, tog’lar, osmon jismlari, avlodlar ruhini ilohiylash-tirish, ularga bag’ishlangan turli marosimlar mavjud bo’lgan.

O’sha davrda totemizm, animizm, fetishizm, zardo’shtiy-otashparastlik, magiya (sehrgarlik) dinlari kelib chiqqan.

TOTEMIZM – Shimoliy Amerikada yashovchi Ojibva qabilasiga mansub alkonginlar tilidan olingan bo'lib “uning urug'i” ma'nosini bildiradi. Totem atamasi 1791 yil Dj. Long tomonidan ilmiy muomilaga kiritilgan. XIX-XX asrlarga kelib Dj Mak Lenan, Robertson Smit Frezerlar tomonidan keng tadqiq qilingan. Bugungi kunda e'tiqodning ushbu shakli Avstraliyada, Xindistonda va Afrikaning bir qator hududlarida keng tarqalgan. Etnograf olim A. Zolotarevning tarificha “totemizm – qarindoshlik munosabatlarining diniy anglashning dastlabki shaklidir”

Ma'lumki, odamlar tirikchiligi ibtidoiy jamiyatda dastlabki davrlarda tabiatda mavjud bo'lgan o'simliklarga va yovvoyi hayvonlarni ovlab ist'emol qilishga bog'liq edi. Ovchilar eng ko'p ovlagan hayvon yoki qushlarni, jonivorlarni alohida hurmat qilganlar. Asta-sekin odamlar o'z urug'-avlodlari ana shunday hayvonlar bilan qon-qarindosh bo'lgan, hatto shu hayvonlardan kelib chiqqanmiz deb, o'ylaganlar.

Totem hisoblangan hayvon yoki o'simlik odamlar urug'ining homiysi deb, totemning “yordamiga” ko'z tikkanlar, raqs sehri bilan, ba'zan esa marosimlar qilish yo'li bilan totemga ta'sir qilish mumkin deb tasavvur qilganlar. Masalan, maxsus marosimda totem hisoblangan hayvonni so'yib, uning qoni va go'shtidan tabarruk va muqaddas taom

sifatida iste'-mol etishgan. Bundan asosiy maksad totem bilan qon-qarindoshlikni yanada mustahkamlash bo'lgan.

Totem bo'lgan hayvon yoki qushlar, o'simliklar turli mintaqalarda, turli urug'larda turlicha bulgan. Ko'pincha kenguru, tuyaqush, ayiq, sher, yo'lbars, maymun, sigir, tog' echkisi, baliq, ilon, hakka, qaldirg'och, fil, ho'kiz, ot, xo'roz, burgut, kiyik, musicha kabilar totem hisoblangan. Urug'lar nomi totem bo'lgan hayvon, qush yoki o'simlik nomi bilan atalgan. Hozir avstraliyalik tub-joylik aholi urug'lari kenguru, oq xo'roz, qora ho'kiz deb nomlanadi. Amerikadagi hindu urug'lari Katta Ilon, Burgut ko'z, Qora sirtlon kabi nomlar bilan atalgan.

Totem shamol, quyosh, yomg'ir, momaqaldiroq, suv, temir, hattoki alohida hayvonlar yoki o'simliklarning qismlari, masalan, kaplumbağa boshi, cho'chqaning oshqozoni, barglarning uchlari va boshqalar bo'lishi mumkin, lekin ko'pincha bu - hayvonlarning sinflari va boshqalaran umumiy foydalanilgan. Masalan, Shimoliy Amerikadagi Ojibva qabilasi 23 ta avloddan iborat bo'lib, ularning har biri o'z totemini maxsus hayvon (bo'ri, ayiq, qunduz, sazan, baqajon, o'rdak, ilon va boshqalar) deb hisoblaydi; Ganada anjir daraxti va makkajo'xori urug'i totem bo'lib xizmat qiladi. Totemizm ayniqsa gullab-yashnayotgan Avstraliyada, hatto butun tashqi tabiat ham mahalliy aholi totemlarining timsolidir. Shunday qilib, Gambir tog'idan kelgan avstraliyaliklar orasida yomg'ir, momaqaldiroq, chaqmoq, bulutlar, do'l qarg'a to'dasiga, ilonlar - baliq, muhrlar, ba'zi daraxt turlari ilon totemiga tegishli; Port Makkaydagi qabilalar orasida quyosh kanguroning totemini, oy alligator totemini anglatadi.

O'rta Osiyo xalqlari orasida ot, it, mushuk, laylak, musicha, qarg'a, qaldirg'och, ilon kabi hayvon va qushlar to'g'risida turli diniy mazmundagi rivoyatlar mavjudki, bu ham totemizm qoldig'i hisoblanadi.

Totem bilan bog'liq bir qator urf-odatlar ham mavjud bo'lib masalan, badanni totem qoni bilan ishqalash vaqt o'tishi bilan rang berish va shunga o'xshash xarakterlar urf-odatlariga aylandi. Totemning g'ayritabiiy himoyasini qo'llashning muhim vositasi uning doimiy ravishda mavjudligi hisoblanadi. Shuning uchun ko'pincha totem

masalan, Formozaning tog'li hududlarida, ularning hujaliklarida ilon va qoplon bo'lgan yoki o'z uylarida ilonlarni ushlab turadigan Samoa orollari aholisida saqlanib qolgan. Keyinchalik, hayvonlarni ma'badlarda saqlash va ularga ilohiy izzat-ikrom ko'rsatish uchun, masalan Misrda, odat paydo bo'ldi. Totem bilan aloqa qilishning eng muhim vositasi uning tanasini eyishdir (teofagiya, shuningdek, prospira, hamjamiyat). Vaqti-vaqti bilan nasl a'zolari totem hayvonini o'ldiradilar va tantanali ravishda, bir qator marosimlar va marosimlarga rioya qilgan holda, uni ko'pincha izzsiz, suyaklari va ichaklari bilan iste'mol qiladilar.

Robertson Smit va Jevons vaqti-vaqti bilan totemni tatib ko'rish odati antropomorf xudolarga keyinchalik keltiriladigan qurbonliklarning prototipi va uni olib kelgan qurbonlarni o'zi eyish bilan birga olib borish odati deb hisoblashadi. Ba'zan diniy qotillik urf-odati totemni uning sinf a'zolarini o'ldirish misolida qo'rqitishga yoki totemning ruhini yaxshiroq dunyoga borishga majburlashga qaratilgan. Shunday qilib, Omaxa (Shimoliy Amerika) qabilasining qurtlarning jinsida, agar qurtlar makkajo'xori maydonchasini suv bossa, ular bir necha qismlarga bo'linib, don bilan o'ralgan va keyin egan, chunki bu makkajo'xori dalasini bir yil davomida himoya qiladi. Yiliga bir marta Zuni qabilasi totem toshbaqalar uchun yurish-turish marosimini yuboradi, ular eng iliq tabriklardan so'ng, o'lib, go'sht va suyaklarni daryoga tashlab, abadiy hayotga qaytishlari uchun ularni dafn qilishadi. Avstraliyaning ikki tadqiqotchisi B. Spenser va Gyllen totemizmning yangi dalillarini-intitsuma marosimlarini topdilar. Ushbu marosimlarning barchasi bahor fasli, gullarni o'simliklar va hayvonlarning ko'payish davri boshida bo'lib, totem turlarining ko'pligiga sabab bo'ladi. marosimlar shu joyda har doim amalga oshiriladi, oila va totemlarga ruhlarining diyori, yo bir tosh yoki erga (individual xudolar va tasvirlar o'tish) bo'yicha uning sun'iy tasvir bo'lgan totemlarga, ma'lum bir vakili nomiga, deyarli har doim bir tantanali bilan qon totemistlar bir jabrlanuvchi bilan birga taqiqlangan totemni iste'mol qilish; shundan keyin odatda oziq-ovqat mahsulotlarida undan o'rtacha foydalanish ruxsat etiladi.

ANIMIZM. Animizm tushunchasini fanga kiritgan ingliz etnografi va madaniyatshunosi Edvard Teylor ham buni umuman din

taraqqiyotidagi dastlabki bosqich deb tushungan. Boshqa tomondan, u yuqori madaniyatli xalqlarning dunyoqarashida animistik vakilliklarning yanada rivojlanishini kuzatishga harakat qildi. Birinchi marta bu atamani nemis olimi G. E. Shtal ishlatgan. "Theoria medica" (1708) asarida u animizmni o'zining jon haqidagi ta'limotini barcha hayotiy jarayonlarning asosi bo'lgan shaxsiy hayot printsipi deb atagan. Teylorning ta'kidlashicha, animizm - bu "dinning minimal darajasi", ya'ni uning fikriga ko'ra, har qanday din eng ibtidoiydan eng rivojlangangacha - animistik qarashlardan kelib chiqadi. Biroq, to'plangan ma'lumotlar bir qator yangi, preanimistik yoki pre-animistik tendentsiyalarni keltirib chiqardi, ularga ko'ra, animizm davri sehrgarlik asridan oldin bo'lgan (J. Fraser) degan fikrlar bor. Animizm davri, barcha tabiatning animatsiyasi (R. Marett, L. Ya. Sternberg) va ibtidoiy prelogik tasavvur (L. Levi-Bruhl) davridir degan nazariyalar yaratilgan.

Animizm jamiyatda qachon va qaerda ana shunday tasavvurlar paydo bo'lgan bo'lsa, o'sha joyda va davrda kelib chiqqan dindir. Animizm bundan 40-30 ming yil ilgari paydo bo'lgan.

Animizm – lotincha jon rux 1708 yilda nemis olimi Shtal muomilaga kiritgan 1871 yilda Teylor tomondan etnografiyada qo'llanilgan XIX asrning 70-80 yillarida uni o'rganish keng yo'lga qo'yildi XX asrning 90 yillaridan boshlab ayrim katolik cherkovi vakillari (Shmidt) olimlardan (Marett, Vundt) animizmni cheklanganlik va bir tomonlamalikda ayblashlarga qarshi kurash olib bordilar. Is chiqarish, xudoyi va hokazo.

Animizmga ko'ra jon va ruh har bir narsa va predmetda, har bir o'simlik va hayvonda, har bir odamda mavjud. Jonning kuchi ruhiy bo'lishi, abadul-abad barhayot qolishida-dir. Animizm har bir kishida uning hayoti va ongining manbai jon va ruhiy quvvati bo'lib, jon bilan ruh odam tug'ilmasdan avval mavjud bo'ladi, tana paydo bo'lgach unga kirib hayot bag'ishlaydi, deb ta'kidlaydi.

Dastlabki davrlarda animistik tushunchada jonni soya yoki nafas olish bilan aynan bir narsa deb bilar edilar. Jon turli xalqlarda turlicha tasavvur etilgan. Masalan, Shimoliy Amerikaning tub joy xalqlarida soya nomi bilan, nafas olish nomi bilan atalgan.

Jon va ruhlar to'g'risidagi animistik din o'zidan keyin kelib chiqqan ko'pgina dinlarga ta'sir qilgan. Buddizm dinida olam uch qavatdan iborat hisoblanadi. Birinchi qavatdagi olam eng yuqori olam bo'lib, unda mutlaqo ruhiy osoyishtalik hukmron. Unda faqat sof poklangan ruhlargina mavjud deyiladi. Ruhni aslo bilib bo'lmaydi. Ikkinchi olam qavatida ruh qafasdan chiqib poklanadi, uchinchi qavat olamda odamlar va hayvonlar mavjud bo'lib, bu olamda ruh qafasda yashaydi.

Islom dinida o'lgandan keyin tirilish to'g'risidagi ta'limot berilgan. Oxirtda barcha vafot etgan kishilar qayta tiriladi. Ular xudo tomonidan so'roq kilinadi, ular savob yoki gunoh ishlariga qarab jannatga yoki do'zaxga dohil bo'ladi-lar, deyilgan. Hozirgi davrda O'zbekiston, Tojikiston va boshqa musulmon mamlakatlarida o'lgan kishilarning arvohiga atab qurbon-lik marosimi o'tkaziladi, xayr- ehson, sadaqa berish odatlari mavjud.

Animizm dini tarixi yanada chuqurroq o'rganish lozim bo'lgan ilmiy muammo bo'lib, bu masalada jiddiy tadqiqotlar olib borish lozim, deb o'ylaymiz.

Shunday qilib, bundan 30-40 ming yillar avval animizm dini kelib chiqqan bo'lib, bu din undan keyin paydo bo'lgan dinlarga ta'sir qiladi, hozirgi davrdagi dindorlar onggida animizmga xos tasavvurlar hamon mavjud.

FETISHIZM tushunchasi (fr. Fétiche " tumor, " port.) XV asrdan beri ma'lum, portugaliyalik dengizchilar G'arbiy Afrikaning tub aholisi bilan uchrashganlaridan ko'rishgan. Fetish, ya'ni odamlar qo'li bilan yasalgan ayrim narsa va predmetlarda sirli ilohiy kuch-qudrat mavjud, deb o'shalarga sig'inishni keltirib chiqargan. Fetishlarda kasallik, ins-jinlarni daf qilish, yomon ko'zdan saqlash, yaxshilik qiladigan, omad keltiradigan xosiyatli xususiyatga ega bo'lgan sirli tomonlar bo'ladi, deb tasavvur qilingan. Fetishlar xilma-xil predmetlar; but, xoch, afsonaviy farishtalar, ma'budalar, avliyolarning rasmlari, haykallari payg'ambarlarning soch tolalari, kiyimlari; tumor, ko'zmunchoq, tasbeh, ayrim maqbaralar, sag'analar, qabrlar, chorvadorlar orasida hayvon kalla suyaklari, shoxlari, ko'z tikan, isiriq, do'lana kabi o'simliklar, daraxt shoxlariga bog'langan alaf deyiladigan turli rangdagi lattalar.

Shuningdek, ilmi-amal, irim-sirimlarga oid: qaychining ochilib qolishi, supurgini tikka qo'yish, kechki paytda tirnoq olish, kechasida uy supurish, jasadni tunab qolishi ham fetish bo'lishi mumkin.

Duolar yozilgan qog'ozni lattaga tikib uch, to'rtburchak shaklida tumor qilib taqadilar. Go'yo shu tumor "yomon ko'z"dan, "ins-jins"lardan, xavfli kasalliklardan saqlaydi, omad keltiradi. Tumor yosh bolalar kiyimiga tikib qo'yiladi, chaqaloqlar beshigiga osib qo'yiladi, xotin-qizlarning bo'yniga taqiladi, hatto mashinalarga osiladi.

Eng ko'p tarqalgan fetishlardan biri ko'zmunchoqdir. Ko'zmunchoqlar toshdan qilinadi. Tosh teshiladi, bo'yaladi, qora rangga oq ko'z qilinadi. Ko'zmunchoqlar bolalar bilagiga, beshigiga, kiyimlariga osiladi, tikib qo'yiladi, bog'lanadi. Xotin-qizlar isirg'asiga bir-ikkita ko'zmunchoq qo'shib taqa-dilar. Shaxsiy engil mashinalarga ham isiriq, tumor, ko'zmunchoq osish rasm bo'lgan.

Xristian dinida Iso payg'ambarning but-xochga mixlab o'ldirilishi ifodalangan, but-xochga sig'inish keng tarqalgan. Bunday butlar deyarli barcha cherkovlarda, xristian ruhoniylarining kiyimlarida, dindorlarning uylarida uchraydi. Xoch kichik hajmda bo'yinga taqiladi, xochni o'pib tavob qilinadi.

Isoning onasi Bibi Maryam rasmiga sig'inish ham keng tarqalgan. Xoch ham eng ko'p tarqalgan fetishlardan hisoblanadi. Barcha xristianlar, ayniqsa katoliklar xochga ixlos qo'yishgan. Salibchilar, ritsarlar kiyimida xoch rasmi solingan edi. Poplar kiyimida ham xoch rasmi bor. Cherkovlar, ibodat uylari, monastirlar peshtoqida xoch bor. Xristian qabrlari ustiga xoch qo'yiladi. Fetishizm dini garchi qadim zamonlarda paydo bo'lgan bo'lsa-da, hozir ham o'z kuchida. Masalan, Turkiya, Pokiston, Saudiya Arabistoni, Eron, Misr, Suriya kabi davlatlarning bayrog'ida yarim oy, yulduzlar tasviri bor, chunki osmon jismlari ilohiy kuch sifatida islomgacha bo'lgan davrlarda fetishlar edi. Masjidlar, madrasalar ustiga yarim Oy ramzi qo'yilgan. Qabrlar ustiga ham ba'zan oy, yulduz rasmi tushirilgan toshlar yoki yog'och o'rnatilganki, bularda ham fetish ma'nosi mavjud, Ma'lum ma'noda ulug' siymolar, olimlar, sarkardalar, dohiylarga o'rnatilgan haykallar, mavzoleylar ham fetishlar hisoblani-shi mumkin.

Fetish hisoblangan ko'pgina asotirlar, kamyob buyumlar, predmetlar ayni paytda san'atga mansub bo'lib madaniyat yutuqlariga kiradi. Masalan, rus rassomlari ishlagan avliyolar rasmi tushirilgan ikonalar ana shunday san'at asarlaridir. Shuning uchun fetishga kiradigan ko'zmunchoq, tumor, xoch kabilarni ayrim yoshlar dinga ishongani uchun emas, balki bir taqinchoq, zeb-ziynat buyumi deb taqib yuradilar.

SHOMONIZM ibtidoiy jamoa tuzumi emirilishi davrida paydo bo'lgan qadimgi diniy e'tiqodlardan biridir. Uning o'ziga xos xususiyati - kishilar orasida go'yo turli ruhlar bilan munosabatda bo'la oladigan shomonlar (bizning mahalliy sharoitda shomonlar - baxshilar, folbinlar, parixonlar, ko'chirikchilar, duoxon, azoyimxonlar deb ataladi) qobiliyatiga ishonishdir. Shomonlarda kasalni davolash, odamlar qismatini karomat qilish, tabiatda xohlagan o'zgarishlar qilish kabi mo''jizakor sirli qobiliyat bor, deb o'ylashgan.

Sehrgarlar magiya, ya'ni afsungarlik hatti-harakatlari bilan kishilarda ruhiy ko'tarinkilik holatini yuzaga keltirishlari mumkin. Afsungarlar odatlari va duolari hunar-kasbda, harbiy ishlarda, chorvachilik, dehqonchilik, savdo ishlarida, tibbiyotda keng qo'llanilgan.

Shomon do'mbirasi yoki boshqa musiqiy asboblarda muno-jot kuylari, sirli duolar, g'ayriodatiy raqs harakatlari, turli rasm-rusumlar jazavasi tutib, holdan toyguncha bajariladi. Masalan, zikr tushish hushdan ketguncha davom etadi.

MAGIYA (Sehrgarlik). Shomonizm bilan magiya-sehrgarlik juda yaqin bo'lgan dinlar hisoblanadi. Magiya diniy psixologiyaning o'ziga xos amal qilishi bo'lib, bu din sehr, afsun kuchi bilan insonga, hayvonga

yoki tabiat hodisalariga ta'sir ko'rsatish maqsadida bajariladigan sehrgar hatti-harakatidir.

Sehrgarlik harakatining shakllari turlicha bo'lib, ular hayotning har xil sohasida qo'llanilgan. Muhabbat sehri, ishlab chiqarish magiyasi, dushmani engish sehri-avrash kabi turli ibodat va harakatlar ancha keng tarqalgan. Mehnat va ishlab chiqarish magiyasiga turli sehrlar marosimlar bag'ishlangan. Oila-nikohga bag'ishlangan ko'pgina sehrgarlik marosimlari, rasm-rusumlar va odatlar mavjud. Masalan, kelin-kuyov boshidan tangalar, qandlar sochish, ularning oyog'i ostiga oq poyonoz solish, shirin choy ichirish, kelinning oyog'ini kuyov bosishi yoki aksincha, kelin kuyov oyog'ini chaqqonlik bilan bosib olishi kabi qiziq odatlarda kelajakda oilaviy hayotni yaxshi, ahl, shirin, boy-badavlat bo'lishiga ko'maklashadi degan maqsadlar ko'zda tutilgan.

Ovga borishdan avval hayvonlar rasmiga yoki terisiga ustalik bilan nayza sanchish mashqi yoki sehrlar harakat raqsi eng qadimgi ovchilar hayotida keng tarqalgan.

Xalqimiz o'rtasida chilyosin qilib kasalni davolash odati ham tez-tez o'tkaziladi. Bu marosim sehrgar-baxshilar tomonidan o'tkaziladi. Odatda birorta qo'y yoki echki so'yiladi, uning qoni bemor kishining ko'kragiga, qorniga, oyoq-qo'llariga, peshonasiga surtiladi, nim qorong'u xonada Qur'onning Yosin surasini qirq marta tilovat qilib, kasal kishiga dam solinadi, uning atrofida «ha chiq, ha chiq!» deb zikr raqsiga tushiladi, sirli duolar o'qilib musiqa chalinadi, xipchin bilan kasalni engilroq darajada savalab, «uning ichiga kirib olgan ins-jinlar» haydaladi. Kasal ruhiga ta'sir qilishga mo'ljallangan bu sehrlar marosimdan so'ng kasal yo tuzaladi yoki vafot qiladi. «Chilyosindan chiqibdi yoki chiqa olmabdi» degan xabar el orasida shu odat tufayli kelib chiqqan.

Sehrgarlik dini hozirgi zamonda ham folbinlik shaklida; dam solish, isitma-sovutma, qaytarma qilish, «ilmi-amal», «oldini boylash» kabi shakllarda xalq orasida saqlanmoqda.

Umuman ibtidiy jamiyatda totemizm, anemizm, feti-shizm, shomonizm va sehrgarlik kabi dastlabki dinlar paydo bo'lgan, ular

asosan tabiat kuchlarini ilohiylashtirgan, ammo bu dinlarda xudolar, payg'ambarlar, muqaddas kitoblar paydo bo'lmagan edi. Ibtidoiy dinlar ulardan keyin kelib chiqqan dinlarga kuchli ta'sir qilgan, ularning ayrim ko'rinishlari hozir ham mavjud. Ov bilan, chorvachilik bilan shug'ullangan xalqlarga ayrim o'simliklar va osmon jismlarini ilohiylashtirish xos bo'lsa, hunarmandlar uchun pirlarga, ma'budalarga sig'inish xos edi.

Afsungarlik, jodu, duoxonlik, avlodlar ruhiga sig'inish ham o'sha davrdagi dinlarga xos edi. Din madaniyat tizimiga kirgan ko'pgina marosimlarni o'sha ilk davrlarda vujudga keltirgan.

Munozara uchun savollar

1. Din qanday kelib chiqdi?
2. Totemizm nima?
3. Animizm qanday e'tiqod?
4. Shomonizm e'tiqodini maqsadi?
5. Ko'p xudolik haqida gapiring?.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida" qarori Toshkent shahri, 2017 yil 28 iyul.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral kuni "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni
3. Karimov I. Imon va inson. T., "Fan" 1991 y.
4. Karimov I. O'zbekiston kelajagi buyuk davlat "O'zbekiston" 1992 y. –B.6-7.
5. Jo'raev U, Saidjonov Y. Dunyo dinlari tarixi. T. 1998.
6. Dinshunoslik asoslari. T. "O'zbekiston". 1995 y.
7. Krivelov I.A. Istoriya religiy. M. 1989.

2-MAVZU: URUG'-QABILA VA MILLIY DINLAR MILLIY DINLAR

Reja:

1. Qadimgi Xitoy milliy dinlari: konfutsiychilik va daosizm.
2. Qadimgi Xindiston milliy dinlari: xinduizm va jaynizm
3. Yaponiya milliy dini: Sintoizm (Shintoizm)
4. Yaxudiylik dini

Mavzuning o'quv maqsadi: Talabalarga ilk diniy tasavvurlar natijasida paydo bo'lgan urug' qabila dinlari va shu asosda shakllangan milliy dinlar haqida ma'lumot berish.

Tayanch iboralar: Ma'budlar, Rim xudolari, Zevs, Afina, Aid Set, Dao, Yaxve, Ameterasu.

Insoniyat tarixida quldorlik tuzumida dastlabki sinfiy antagonistik munosabatlar, xususiy mulkchilik munosabati hukmronlik qilgan, dastlabki davlat darajasidagi siyosiy kuchlar paydo bo'lgan edi.

Ishlab chiqarish jarayonida ovchilik, chorvachilik, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdogarlik, me'morchilik, harbiy kuchlar, urush harakatlari, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy hayotda sinfiy va tabaqaviy bo'linish, san'at turlari, sport musobaqalari, aqliy va jismoniy mehnat turlari paydo bo'lishi natijasida diniy tasavvurlarda ham keskin o'zgarishlar yuz berdi.

Tarixiy jarayonlarning ob'ektiv rivojlanish qonuniyat-lari hali inson tomonidan anglab etilmaganligi, tabiat va jamiyatda sodir bo'layotgan yaxshi va yomon voqea-hodisalar sabablari odamlar uchun noma'lum bo'lganligi uchun ana shu sabablar ilohiyotdan qidirilgan, shunga muvofiq keladigan mifologik obrazlar, rivoyatlar to'qilgan. Shu tariqa ilohiyotning oliy obrazlari-xudolar to'g'risida, ma'budalar haqida tasavvurlar paydo bo'lgan.

Politeizm, ya'ni grekchada poli-ko'p, teos-xudo - ko'p xudolik dini quldorlik davrining klassik dini edi. Siyosiy hokimiyat, hukmron tabaqalar, quldor zodagonlar, sarkarda-lar, podsholar siyosatiga va ijtimoiy mavqeiga mos keladigan xudolar va ilohiy homiylar ham to'qilgan. Natijada Osmon, Quyosh, yulduz, yorug'lik va zulmat, oy, yil

fasllari, suv, shamol, o'rmon, tog', bo'ron, dengiz, Er osti, dehqonchilik, uzumchilik, o'tloqlar, hayvon va o'simliklar, urush, adolat, omad, oila, muhabbat, go'zallik xudolari, ma'budalari, bosh xudolar, yaxshilik, yovuzlik xudolari kabi ko'pdan ko'p xudolarga sig'inish vujudga kelgan.

Qadimgi greklar dini (xristian dinigacha bo'lgan davrlardagi) politeizm - ko'p xudolikning klassik namunasi-dir. Osmon egasi, bosh (pontion) xudo Zevs qadimgi greklarning oliy xudosi edi. Uning ukasi Poseydon dengizlar xudosi edi, yana bir ukasi Aid er osti xudosi, Zevsning rafiqasi (xotini) Gera er-xotinlikning homiysi edi. Ares - urush xudosi, Afina - donolik ma'budasi, Apollon - Quyosh xudosi va san'at homiysi, Artemida - Oy ma'budasi va ovchilik homiysi, Dionis - uzumchilik, vinochilik va ayshu ishrat, hosil, dehqonchilik xudosi edi. Grek xudolarining "hayot yo'lini" o'zlarining hayot yo'lidan kam farq qiladi. Masalan, grek jangchilari jang oldidan Xudo - Aresga sig'inib undan g'alaba qozonishga ko'mak-madad kutadilar. Agar urushda zafar qozonsalar Ares sharafiga katta, tantanali, bayramona Marosim o'tkazadilar. Er osti xudosi Aid saltanatida vafot qilgan oliy tabaqa vakili joni-ruhi yaxshi nufuzli o'rinni egallasa, qullar, qashshoq kishilar joni-ruhi ayanchli ahvolda yashaydi. Ya'ni Er yuzida tenglik bo'lmaganidek, oxiratda, Er ostida ham tenglik bo'lmaydi. Qadimgi rimliklarda ham greklarniki kabi ko'p xudolar mavjud edi. Rimliklarning bosh xudosi Yupiter, urush xudosi Mars, Yupiterning xotini Yunona, Donolik ma'budasi Venera, eng e'zozlanadigan xudolar edi. Rimliklar ajdod ruhiga ham sig'inganlar. Rimliklar tomonidan bosib olingan eronliklar xudosi Mitra, Misr ma'budasi Isida ham Rim xudolari qatorida hurmat qilingan. Milliy dinlar uzoq evolyutsion o'zgarishni boshidan kechirganlar.

Milliy dinlar o'zlari uchun:

1. Ahloqiy kamolot tarbiyasini amalga oshiradi;
2. Milliy harakterni, milliy ruhiyatni shakllantiradi;
3. Milliy ongini o'stiradi, milliy qadriyatni rivojlan-tiradi;
4. Milliy boyliklarning ko'payishi uchun undan tejab foydalanishni, adolat bilan taqsimlashni bilvosita yaxshilaydi;

5. Milliy hamjihatlikni, milliy o'zlikni tushunishni, milliy g'ururni shakllantiradi;

6. Milliy ozodlik kurashlarini g'oyaviy jihatdan ta'minlashga xizmat qiladi;

7. Milliy madaniyatni rivojlantiradi deb ishonganlar.

Milliy dinlar ibtidoiy tuzumdagi totemizm, animizm, fetishizm, shomonizm, sehrgarlik, avlodlar ruhiga sig'inish dinlariga hamda politeizmning qorishmasi asosida vujudga kelganligi uchun ayrim milliy dinlarda ko'p xudolarga, ayrim milliy dinlarda esa yakka xudoga sig'inish shakllangan.

KONFUTSIYCHILIK

Konfutsiy

Konfutsiychilik qadimgi Xitoyda eramizdan avvalgi VI-V asrlar paydo bo'ldi. Keyinchalik diniy mazmun kasb etgan bu ta'limotga ma'rifatparvar Konfutsiy (Kun-Tszi 551-479 yil-lar) asos solgan.

Konfutsiychilik ta'limotida Solih odamning beshta qat'iyiligi:

Jen (仁) -"insoniy tamoyil", "odamlarga muhabbat", "odamga muhabbat", "rahm-shafqat", "insoniylik". Bu insonda insoniy printsip, bu ayni paytda uning burchidir. Bu bir vaqtning o'zida uning axloqiy chuqirig'i nima degan savolga javob bermasdan turib, inson nimani

anglatishini anglatmaydi. Boshqacha aytganda, inson o'zi yaratgan narsadir. Li Andan kelib chiqqanidek, Jen ham shunday. Jenga ergashish odamlarga rahm-shafqat va muhabbat bilan yondashishni anglatadi. Bu odamni hayvondan ajratib turadigan narsa, bu vahshiylik, shafqatsizlik va shafqatsizlikning eng yaxshi xususiyatlariga qarshi turadi. Keyinchalik Belgi Jenning doimiylik ramziga aylandi.

Va (义 [義]) - "haqiqat", "adolat". Garchi o'z manfaatlariga rioya qilish gunoh bo'lmasa-da, adolatli odam unga ergashadi va bu to'g'ri. Va o'zaro munosabatlarga asoslanib: shunday qilib, ota-onangiz sizni katta qilgani uchun minnatdorchilik bildirish adolatli. Ren sifatini muvozanatlashtiradi va olijanob kishiga kerakli qat'iylik va qat'iylikni beradi. Va egoizmga qarshi. "Asil odam izlaydi, kambag'al esa foyda qidiradi." Fazilat Va keyinchalik metall bilan bog'langan.

Li (礼 [禮]) - so'zma-so'z "odat", "marosim", "marosim". Odatlarga sodiqlik, marosimlarga rioya qilish, masalan, ota-onalarga hurmat. Umuman olganda, Li bu jamiyat asoslarini saqlashga qaratilgan har qanday faoliyatdir. Belgi - olov. "Ritual" so'zi tegishli "xitoy" atamasining yagona ruscha ekvivalenti emas, uni "qoidalar", "marosimlar", "odob-axloq qoidalari", "marosim" yoki aniqrog'i "odat" deb tarjima qilish mumkin. O'zining eng umumiy shaklida, marosim ijtimoiy munosib xulq-atvorning o'ziga xos normalari va naqshlarini anglatadi. Buni ijtimoiy mexanizmni moylashning bir turi sifatida talqin qilish mumkin.

Ji (智) - umumiy aql, ehtiyotkorlik, "donolik", ehtiyotkorlik - o'z harakatlarining oqibatlarini hisoblash qobiliyati, kelajakda ularga qarash. Sifatni va muvozanatni saqlaydi, qaysarlikni oldini oladi. Ji ahmoqlikka qarshi turadi. Konfutsiylikdagi Tsi suv elementi bilan bog'liq edi.

Xin (信) - samimiylilik, "yaxshi niyat", qulaylik va halollik. Xin Li ni muvozanatlashtiradi, ikkiyuzlamachilikni oldini oladi. Moviy er elementiga mos keladi.

XVII asr o'rtalarida G'arbiy Evropada xitoyliklar va umuman sharqiy ekzotizm uchun moda paydo bo'ldi. Ushbu moda xitoy falsafasini o'zlashtirishga urinishlar bilan birga kelgan, bu haqda ba'zan

yuqori va hayratlanarli ohanglarda gapirib o'tilgan. Masalan, ingliz Robert Boyl xitoylar va hindularni yunonlar va rimliklarga qiyoslagan.

1687 yilda Konfutsiyning "Lun Yuya" ning lotincha tarjimasi nashr etildi. Tarjima Iezuit olimlaridan bir guruhi tomonidan tayyorlangan. Bu vaqtda, iezuitlarning Xitoyda ko'plab topshiriqlari bo'lgan. Nashriyotchilardan biri Filipp Coupe Mishel ismli suvga cho'mgan xitoylik bir yigit bilan birga Evropaga qaytib keldi. Ushbu mehmonning 1684 yilda Xitoydan Versalga tashrifi Evropadagi xitoy madaniyatiga qo'shimcha ravishda qiziqish uyg'otdi.

Xitoyning eng taniqli yezuit olimlaridan biri Matteo Richchi xitoylik diniy ta'limot va xristianlik o'rtasida kontseptual bog'liqlikni topishga urinib ko'rdi. Ehtimol, uning tadqiqot dasturi Evrosentrizmdan aziyat chekkan (manba 2316 kun ko'rsatilmagan), ammo tadqiqotchi Xitoy xristian qadriyatlarining bir qismi bo'lmasdan muvaffaqiyatli rivojlanishi mumkin degan fikrdan voz kechishga tayyor emas edi. Shu bilan birga, Ricchi "Konfutsiy - xitoy-xristian sintezining kalitidir" deb aytdi (manba 2316 kun ko'rsatilmagan). Bundan tashqari, u har qanday dinda uning asoschisi bo'lishi kerak, u birinchi vahiyini olgan yoki u kelgan, shuning uchun u Konfutsiyni "Konfutsiy dini" ning asoschisi deb atagan.

Frantsuz faylasufi Nikolas Malbranch 1706 yilda nashr etilgan "Xristian mutafakkirining xitoylar bilan suhbatini" kitobida konfutsiylik bilan polemikaga olib keldi. Malbranch o'z kitobida xristian falsafasining ahamiyati shundan iboratki, u ham intellektual madaniyatga, ham dinning qadriyatlariga asoslanadi.

Gotfrid Vilgelm Leybnits ham ko'p vaqtlarini Konfutsiy ta'limotlariga bag'ishlagan. Xususan, u Konfutsiy, Aflotun va Xristian falsafasining falsafiy qarashlarini taqqoslab, Konfutsiyning birinchi tamoyili "Li" Sabab Tabiatning asosidir, degan xulosaga keldi. Ma'rifatning eng nufuzli faylasuflaridan biri bo'lgan Leybnits metafizikasining izdoshi va ommalashtiruvchisi Kristian fon Volf o'z ustozidan xitoy madaniyati va xususan konfutsiy diniga hurmat bilan munosabatda bo'lgan. Xitoy madaniyatini boshqa xalqlardan ajralgan, inert va rivojlanmagan deb tanqid qilgan taniqli nemis tarixchisi Ioxan

Gotfrid Xerder Konfutsiy haqida ko'p narsalarni ochib beradi. Uning fikricha, Konfutsiy axloqi butun dunyodan va ma'naviy va madaniy taraqqiyotdan uzoqda bo'lgan qullarni tug'ishga qodir.

Konfutsiychilikda kishilarning yuqori va quyi tabaqalarga ajratishda ularning boyligi yoki ijtimoiy kelib chiqishi asosiy rol o'ynamaydi, bunda yuksak ahloqiy fazilatning xizmati katta, deyiladi. Biroq bu hukmron va qaram tabaqalarga ajratish butunlay inkor etiladi, degan gap emas. Konfutsiyning fikricha tabaqalarga ajratish tartibi eski an'analarga asoslanishi va u davlat tomonidan boshqarilishi lozim. Nomlarning to'g'rilanishi, Chjen-min siyosati bo'yicha hamma narsa va hodisalar o'z ismiga mos kelishi kerak. Ana shunda hamma o'z huquqi va majburiyatini biladi.

Eramizning boshida konfutsiychilikka diniy g'oyalar kiritildi va u diniy ta'limot sifatida talqin qilina boshlandi. Konfutsiyning qabri yoniga ko'plab ibodatxonalar qurildi, unga qurbonliklar qilina boshlandi. Shu tariqa Konfutsiy xudo darajasiga ko'tarila boshlandi. XX asr boshlariga kelib Konfutsiy sharafiga qurilgan ibodatxonalar soni ko'paya bordi.

Konfutsiychilikda oliy ilohiy kuch osmon hisoblanib, Xitoy hukmroni esa xudolar bilan insonlar o'rtasidagi vositachi, osmon o'g'li deb talqin qilindi. Xitoy imperator-larini hatto xudo darajasiga ko'tarishgan. Konfutsiychilikda ajdodlar ruhiga sig'inish muhim o'rin egallaydi. Shu boisdan qurbonlik qilish, tug'ilish, oila qurish, dafn qilish va boshqa marosimlar g'oyat tantanali bajariladi. Bu marosimlar davlat xokimlari, oila yoki urug' boshliqlari tomonidan boshqariladi.

Konfutsiychilikda qohinlar bo'lmagan dastlabki davrlarda hech qanday muayyan ta'limot ham bo'lmagan.

Konfutsiychilikning hamma asosiy qonunlari 13 ta kitobda, sharhi esa 40 jildda bayon qilingan. Bularning eng ahamiyatli qismi 9 ta kitobdan iborat. Bular: "Sishu" (To'rt kitob) va "Tszin" (Besh kitob). Bu qonunlar ham "muqaddas" xalq donishmandlari manbai hisoblanadi.

Konfutsiychilik tarafdorlari diniy kitoblardagi ta'limotga qat'iy rioya qiladilar va bu ta'limot mavjud tuzumning engilmasligini targ'ib qilganligi uchun Xitoy feodalizmining asosiy mafkurasi bo'lib qoladi.

DAOSIZM

Daosizm barqaror diniy tashkilotda II asrda vujudga kelgan, ammo ko'plab dalillar Daoizm ancha oldinroq, har holda, miloddan avvalgi V-III asrlarda paydo bo'lganligini ko'rsatadi. O'rta asrlarda faol qo'llanilgan ta'limot elementlarini tayyorlagan an'analar allaqachon mavjud edi. Daoizmning asosiy manbalari Chu qirolligi va Xitoyning janubidagi boshqa "varvar" davlatlarning mistik va shamanistik kultlari, Qi qirolligida rivojlangan o'lmaslik va sehrlil amaliyot va shimoliy Xitoyning falsafiy an'analari edi.

Miloddan avvalgi II asrning boshlarida Lao Tszining siymosi xudoga aylantirilmoqda, xudolar va jinlarning murakkab ierarxiyasi ishlab chiqilmoqda, folbinlar paydo bo'lib, unda yovuz ruhlarni "haydab chiqarish" marosimlari bo'lib o'tmoqda. Daosizm panteoniga Osmon

xudosi, oliy xudo va imperatorlarning otasi ("osmon o'g'illari") sifatida tanilgan Jasper Lord (Shang-di) rahbarlik qildi; undan keyin Lao Tzu va dunyoning yaratuvchisi - Pan Gu.

Diniy daoizmning bezaklari marhum Xan sulolasi hukmronligi davrida ro'y berdi: Chjan Daolin (34-156) Sichuan provinsiyasida beshta guruchli lampalar maktabini (keyinchalik-Samoviy ustozlar) tashkil etdi va uning birinchi patriarxiga aylandi. II asrning ikkinchi yarmida, Daoizmning mashhurligining asosiy sharti 184–204 yillari Sariq ro'mollilarning qo'zg'oloni edi: Uchinchi samoviy ustoz Chjan Lu Taichning birinchi teokratik davlatiga aylangan Sanchuan tog'lariga tutashgan Xanchjong (Shaanxi viloyati) hududini o'z nazoratiga olishga muvaffaq bo'ldi. Daoist davlat 215 yilda Cao tomonidan mag'lubiyatga uchradi va mavjud bo'lishni to'xtatdi, ammo Cao ustozlik imtiyozlariga ega bo'ldi va hovliga jalb qilindi, bu esa maktabni butun hududga, shu jumladan, shimoliy Xitoyni tanitdi.

Daoizmdagi taniqli shaxslar

Xuang Di - afsonaviy Xitoy hukmdori va qahramoni, Daoizm asoschisi hisoblanadi.

Lao Tzu - eramizdan avvalgi 6-5 asrlarda qadimgi Xitoy faylasufi. Daosizm asoschilaridan biri.

Chjan Daolin - Xan davridagi birinchi barqaror taoist tashkilotining asoschisi (Besh guruch lampasi).

Ge Xuan - afsonaviy Daoist, Linbao an'analariga asoslanib ishlagan.

Ge Xong - Xitoy daoist olimi va kimyogari, Ge Xuanning jiyani, u Baopu Tzuning tashqi alximiya bo'yicha entsiklopedik asarini yozgan.

Ge Chaofu - Ge Xunning katta jiyani, Lingbao maktabining asoschisi.

Kou Tsianji - samoviy murabbiylar maktabining islohotchisi, birinchi bo'lib taoizmni davlat dini deb e'lon qilishga erishgan.

Yang Xi - Daoist, Shangqing maktabining asoschisi.

Tao Xongqing - Shanqing maktabini kuchaytiruvchi Taoist entsiklopedisti.

Lu Dongbin - afsonaviy patriarx, Sakkiz abadiy hayotga kiritilgan.
Chen Tuan - Xitoyning jamoat fikriga ta'sir ko'rsatgan Vudang tog'idagi mashhur taoist.

Vang Chongyang - Quanzhen maktabining asoschisi.

Chang Sanfeng - bir necha gimnastika tizimlari, shu jumladan Taijiquan asoschisi hisoblangan Vudang Shanning taoisti.

Daoizm va konfutsiylik.

Daoizm o'zining harakatsizligi tushunchasi bilan an'anaviy ravishda suverenitet va jamiyatni targ'ib qilgan Konfutsiy diniga qarshi bo'lib kelgan. Ushbu qarama-qarshilik shu qadar chuqur ediki, hatto Yezuit missionerlari faoliyatida ham o'z aksini topdi: masalan, Matteo Ricchi Konfutsiy elitasi bilan yaqin aloqada bo'lgan va Taoizmni butparastlik amaliyoti sifatida rad etgan - uning raqibi Mishel Ruggieri esa Tao va Logos tushunchalari o'rtasidagi o'xshashlik tarafdori edi.

Daosizm va Buddizm

Buddizm risolalarini o'rganishda paydo bo'lgan birinchi taoist maktabi Lingbao maktabi edi. Uning asoschisi Ge Chaofu Buddizmdan beshta dunyoda qayta tug'ilish g'oyasini va kosmologiyaning juda soddalashtirilgan elementlarini qabul qildi. Shu bilan birga, Taoistlar boqiylikka erishish amaliyotidan voz kechmadilar, ammo ular abadiylik tushunchasini yaxshiladilar, xuddi shu erdagi tanadagi abadiy qolishning so'zma-so'z talqinidan voz kechdilar va samoviy odamlar uchun boshqa olamlarni - baxtli erlar, o'lmas orollar va boshqalarni tanishtirishdi. Buddizmning qayta tug'ilish nazariyasi, ta'limoti karma va qasos. Keyinchalik Buddist unsurlar taoist maktablari bilan tanishdilar, ularda Buddist meditatsiya usullari ham qo'llanilgan.

Ammo Qohinlar (ruhoniylar) bu ta'limot asosiga diniy g'oyalarni qo'yib g'oyat ko'p ruh va xudolarga ibodat qilishdan iborat diniy tizimni yaratdilar. Bu dinda Qohinlar «daos» nomi bilan ataladi. Ular uchun rohiblik, darveshlik qilishdan tashqari, oila qurish ham ma'n etilmaydi.

Shu tariqa daosizmda olamni boshqaruvchi uch xudolikdan iborat xudolar pantioni (Shan-di, Lao-tszi, Pan-gu) paydo bo'ldi. Daosizm dastlab yirik mulkdor xokimiyatiga qarshi bo'lib, kambag'allar manfaatini himoya qiladi.

Keyinchalik esa u hukmron sinfning g'oyaviy g'uroliga aylanadi. Manjurlar sulolasi Tsin hukmronligi davrida (1644-1511) daosizm diniy ta'limoti inqirozga uchraydi. Hozirgi vaqtda daosizm diniga e'tiqod qiluvchilar juda oz qoldi.

Daosizmning ijobiy tomoni - avlodlar xotirasini, ular-ning ruhini esda saqlashdir. Chunki vafot etgan avlodlar ruhiga hurmat ko'rsatish kelajak ma'naviyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

SINTOIZM

Shintoning asosi tabiiy kuchlar va hodisalarga sajda qilishdir. Ko'p narsalarning o'zlarining ma'naviy mohiyati borligiga ishonishadi - kami (Jap. 神). Kami Yerda moddiy ob'ektda mavjud bo'lishi mumkin, va shartli ma'noda tirik deb hisoblanmaydigan narsada (masalan, daraxtda, toshda, muqaddas joyda yoki tabiiy hodisada). Ba'zi kami - bu hududning ruhlari yoki ba'zi tabiiy narsalar (masalan, ma'lum bir tog'ning ruhi), boshqalari global tabiat hodisalarini ifodalaydi - masalan, quyosh ma'budasi Amaterasu Omikami. Kami oilalar va urug'-aymoqlarning homiylari, shuningdek, vafot etgan ajdodlarining ruhlari

sifatida hurmat qilinadi, ular avlodlarining homiylari va homiylari hisoblanadilar. Shinto sehr, totemizm, turli talismanslar va tumorlarning samaradorligiga ishonishni o'z ichiga oladi. Dushman kamidan himoya qilish yoki maxsus marosimlar yordamida ularni bo'ysundirish mumkin deb hisoblanadi.

Shintoning asosiy ma'naviy tamoyili - bu tabiat va odamlar bilan uyg'unlikda hayot. Shintoning so'zlariga ko'ra, dunyo - bu yagona tabiiy muhit, unda kami, odamlar va o'lganlarning ruhlari yashaydi. Kami o'lmas va tug'ilish va o'lim tsikliga kiritilgan, buning natijasida dunyodagi hamma narsa doimiy ravishda yangilanib turadi. Biroq, hozirgi shaklidagi tsikl cheksiz emas, faqat er vayron bo'lguncha mavjud bo'lib, undan keyin u boshqa shakllarga o'tadi. Shintoda najot tushunchasi yo'q; buning o'rniga, har bir kishi o'zining his-tuyg'ulari, impulslari va harakatlari bilan dunyodagi tabiiy o'rmini belgilaydi.

Shintoni dualistik din deb hisoblash mumkin emas, Ibrohim dinlariga xos umumiy qattiq qonun yo'q. Shintoning yaxshilik va yomonlik haqidagi tushunchalari, asosan, nisbiylik va aniqlik jihatidan Evropa (xristian) dan farq qiladi. Shunday qilib, tabiatda dushmanlik yoki shaxsiy haqoratlarni saqlash o'rtasida adovat tabiiy hisoblanadi va raqiblardan birini mutlaqo "yaxshi", boshqasini esa "yomon" qilmaydi. Qadimgi shintoizmida yovuzlik va yaxshilik Asi (悪 し plox, yomon) va Yoshi (良 し xorsozo, yaxshi) atamalari bilan belgilangan, ularning ma'nosi Evropa axloqida bo'lgani kabi ma'naviy mutlaq emas, faqat nimadan qochish kerak va nimani izlash kerak. tsumining oldini olish uchun (Jap) - ijtimoiy xukm qilingan, odamlar uchun zararli, inson xatti-harakatlarining tabiatini buzuvchi (masihiylikda gunoh tushunchasiga o'xshash narsa).

Odamning ruhi dastlab yaxshi va gunohsizdir, dunyo dastlab yaxshi (ya'ni to'g'ri, garchi bu quvonchli bo'lmasa ham), lekin yovuz (Jap. 禍 sehrigar) yovuz ruhlar tomonidan tashqariga chiqariladi (Yap. noloyiq fikrlar. Shunday qilib, Shintoning nuqtai nazaridagi yovuzlik bu dunyoning yoki odamning o'ziga xos kasalligi. Yomonlikning paydo bo'lishi (ya'ni zarar) inson uchun g'ayritabiiy emas, u aldanib yoki o'zini aldanganida yomon ish qiladi, o'zini baxtli his qila olmaydigan yoki his

qila olmaydigan, odamlar orasida yashash, uning hayoti yomon va noto'g'ri bo'lsa.

Mutlaq yaxshilik va yomonlik yo'qligi sababli, faqat bir kishi boshqasini ajrata oladi va to'g'ri fikrlash uchun unga voqelikni etarli darajada idrok etish kerak ("ko'zgu kabi yurak") va iloh bilan birlashish kerak. Inson bu holatga "tsumi" qilmasdan to'g'ri yashash orqali erishishi mumkin.

Shintoizm va Yaponiya davlati

Buddizm 1868 yilgacha Yaponiyaning davlat dini bo'lib kelganiga qaramay, Shinto nafaqat yo'qolib qolmadi, balki shu vaqtgacha yapon jamiyatini birlashtirgan mafkuraviy poydevor rolini o'ynashda davom etdi. Buddist ibodatxonalari va rohiblariga hurmat ko'rsatilishiga qaramay, aholining ko'p qismi Shinto bilan shug'ullanishda davom etdilar. Kami imperatorlari sulolasining to'g'ridan-to'g'ri ilohiy kelib chiqishi haqidagi afsonani ishlab chiqishda davom etdi. XIV asrda u Kitabatake Tikafusa risolasida "Dzinno sotoki" (Yaponcha 神皇正統記 dzinno: sho: that: ki: "Ilohiy imperatorlarning haqiqiy nasabnomasi yozuvi") yanada rivojlantirildi, bu yapon xalqining tanlanganligini tasdiqladi. Kitabatake Tikafusa ta'kidlashicha, kami imperatorlarda yashashni davom ettirmoqda, shuning uchun hukumat ilohiy iroda bilan boshqariladi.

Bir muncha feodal urushlardan so'ng, Tokugava Ieyasu tomonidan mamlakatning birlashishi va harbiy boshqaruvning o'rnatilishi Shintoning kuchayishiga olib keldi. Imperator uyining ilohiyligi haqidagi afsona birlashgan davlatning yaxlitligini ta'minlovchi omillardan biriga aylandi. Imperatorning mamlakatni aslida boshqara olmaganligi muhim emas - Yaponiya imperatorlari Tokugava klanining hukmdorlarini boshqarishni ishonib topshirishgan. XVII-XVIII asrlarda ko'plab nazariyotchilar, shu jumladan konfutsiylik izdoshlari asarlari Kokutay ta'limotini shakllantirgan (so'zma-so'z-"davlatning tanasi"). Uning so'zlariga ko'ra, Kami barcha yaponlarda yashaydi va ular orqali harakat qiladi. Imperator Amaterasu ma'budasining timsolidir va uni xudolar bilan bir qatorda ulug'lash kerak. Yaponiya bu oilaviy davlat

bo'lib, unda sub'ektlar imperatorga nisbatan xudojo'ylik bilan ajralib turadi va imperator bu sub'ektlarning ota-onalik mehridir. Shu tufayli yapon millati tanlangan, aql-idrok jihatidan boshqalardan ustun va ma'lum bir yuqori maqsadga ega.

1868 yilda imperator hokimiyati tiklanganidan keyin imperator darhol rasman Yer yuzida tirik xudo deb e'lon qilindi va Shinto majburiy davlat dini maqomini oldi. Imperator shuningdek, oliy ruhoniy edi. Barcha Shinto ibodatxonalari aniq bir ierarxiya bilan yagona tizimga birlashtirilgan: imperator ibodatxonalari eng yuqori mavqacni egallagan, birinchi navbatda Ise ma'badi, u erda Amaterasu, keyin shtat, prefektura, okrug, qishloq. 1882 yilda Yaponiyada din erkinligi o'rnatilganda, Shinto rasmiy davlat dini maqomini saqlab qoldi. Uni o'qitish barcha o'quv muassasalarida majburiy bo'lgan. Bayramlar imperator oilasi sharafiga kiritildi: imperatorning taxtga o'tirgan kuni, imperator Jimmu tavallud topgan kun, imperator Jimmu xotirasi kuni, hukmron imperator otasining xotirasi kuni va boshqalar. Bunday kunlarda o'quv yurtlari imperator va imperatorga sig'inish marosimini o'tkazdilar, ular hokimlarning portretlari oldida, davlat madhiyasini kuylash bilan o'tkazildi.

Shinto 1947 yilda bosqinchi Amerika rasmiylari nazorati ostida ishlab chiqilgan mamlakatning yangi konstitutsiyasi qabul qilingandan so'ng o'z davlat maqomini yo'qotdi. Imperator tirik xudo va oliy ruhoniy hisoblanmay qoldi, faqat yapon xalqining birligining ramzi bo'lib qoldi. Davlat ibodatxonalari qo'llab-quvvatlash va maxsus maqomni yo'qotdilar. Shintoizm Yaponiyada keng tarqalgan dinlardan biriga aylandi.

Shinto mifologiyasi

Shinto mifologiyasining asosiy manbalari yuqorida aytib o'tilgan "Kojiki" va "Nihongs" to'plamlari bo'lib, ular mos ravishda bizning eramizning 712 va 720 yillarida yaratilgan. Ularga avval avloddan avlodga og'zaki ravishda etkazilgan va qayta ko'rib chiqilgan afsonalar kiritilgan. Kojiki va Nixonga yozuvlarida mutaxassislar Xitoy madaniyati, mifologiyasi va falsafasining ta'siriga e'tibor berishadi.

Ko'pgina afsonalarda tasvirlangan voqealar "xudolar davri" deb nomlangan - dunyoning paydo bo'lishidan to to'plamlarni yaratilishidan bevosita oldingi davrgacha bo'lgan vaqt oralig'ida sodir bo'ladi. Afsonlar xudolar davrining davomiyligini aniqlamaydi. Xudolar davrining oxirida, imperatorlarning hukmronlik qilish davri - xudolar avlodlari. Qadimgi imperatorlarning hukmronligi voqealari afsonalar to'plamini to'ldiradi. Ikkala to'plam ham bir xil afsonalarni tasvirlaydi, ko'pincha turli shakllarda. "Nihongi" da, bundan tashqari, har bir afsonada bir nechta variantlar ro'yxati keltirilgan.

Ilohiy juftlikning oxirgisi Izanagi va Izanami haqidagi hikoya Shintoning dunyoqarashini tushunish uchun juda yaxshi dalildir. Ular Onnogoro orolini - butun erning O'rta ustunini yaratdilar va o'zlari o'rtasida nikoh qurdilar, er va xotin bo'ldilar. Ushbu nikohdan Yaponiya orollari va ular yashagan ko'plab kami paydo bo'ldi. Izanami, olov xudosini tug'dirib, kasal bo'lib qoldi va bir muncha vaqt o'tgach vafot etdi va Zulmat eriga ketdi. Izanagi tushkunlikka tushib, Olov Xudosining kallasini kesib tashladi va uning qoni yangi kami avlodlarini tug'dirdi. Qayg'u chekayotgan Izanagi ayolini uni Osmon Osmoniga qaytarish uchun ergashdi, ammo Izanami uning chirishini topdi, ko'rganidan dahshatga tushdi va zulmat eridan qochib, unga kirish joyini tosh bilan to'sib qo'ydi. Uning parvozidan g'azablangan Izanslar kuniga ming kishini o'ldirishga va'da berishdi; Bunga javoban Izanagi har kuni mehnat qilayotgan bir yarim ming ayol uchun kulba qurishini aytdi. Ushbu hikoya Shintoning hayot va o'lim haqidagi g'oyalarini mukammal tarzda etkazadi: hamma narsa o'likdir, hatto xudolar ham, o'liklarni qaytarishga urinishning ma'nosi yo'q, lekin hayot barcha tirik mavjudotlarning qayta tug'ilishi orqali o'limni engib chiqadi.

Izanagi va Izanami afsonalarida tasvirlangan vaqtlardan beri afsonalar odamlarni eslashni boshlaydi. Shunday qilib, Shinto mifologiyasi odamlarning tashqi ko'rinishini Yaponiya orollari paydo bo'lgan vaqtga ishora qiladi. Ammo o'z-o'zidan, afsonalarda odamlarning paydo bo'lishi lahzasi aniq qayd etilmagan, odamning yaratilishi haqida alohida afsona yo'q, chunki Shintoning g'oyalari odamlar va kami o'rtasida keskin farq qilmaydi.

Qorong'ulikdan qaytgan Izanagi daryo suvlarida cho'milish bilan o'zini pokladi. U cho'milayotganida uning kiyimidan, zargarlik buyumlaridan va undan oqib chiqadigan suv tomchilaridan ko'plab kami paydo bo'ldi. Boshqalar qatorida, Izanagining chap ko'zini yuvib yuborgan tomchilardan Izanagi yuqori Osmon tekisligini bergan quyosh ma'budasi Amaterasu paydo bo'ldi. Burunini yuvgan suv tomchilaridan bo'ron va shamol xudosi Dengiz tekisligini olgan Susanoo. Dunyoning qismlarini o'zlarining ixtiyoriga olgan holda, xudolar urush qila boshladilar. Birinchisi, Syuzanu va Amaterasu o'rtaqidagi mojaro - bu uning singlisiga borgan birodarimiz o'z mulkida zo'ravonlik va beg'arazlik bilan o'zini tutdi va oxirida Amaterasu dunyoni zulmatga olib boradigan samoviy g'arazgohga tushib qoldi. Tangrilar (afsonaning yana bir talqiniga ko'ra - odamlar) Amaterasuni qushlardan, raqs va baland ovozda qahqaha yordamida tortib olishdi. Syuzan o'zini qurbon qildi, ammo baribir Oliy Osmon tekisligidan quvib chiqarildi va Xonshu orolining g'arbiy qismida joylashgan Izumo o'lkasida joylashdi.

Kannushlik vazifasi nasldan naslga o'tadi. Hozirgi vaqtda yaponlarning ko'pi sintoizm bilan buddizmni teng ko'rib, har ikkala dinga e'tiqod qiladi. Hayotiy marosimlar: tug'ilish, nikoh kabilar sintoizm ibodatxonalarida bajaril-sa, dafn etish va marhumni xotirlash marosimlari buddizm ibodatxonalarida o'tkaziladi.

Sintoizm bilan buddizmning bir-biriga ta'siri kuchli. Sintoistlar buddizm dini uchun ibodatxonalar qurish bilan qanoatlanmadilar, balki o'rta asrlarga kelib sinto-budda qo'shma ibodatxonalari vujudga kela boshladi. Sintoizmning o'ziga xos xususiyati o'zi targ'ib qilgan xudoga sig'inish, boshqa millat kishilarining bu dinga sig'inishini man' etishdan iborat. Sintoistlarning muqaddas kitobi bo'lmagan, ammo ibodatxonalarda yozilgan diniy afsonalar uchrab turadi. VII asrga kelib og'zaki diniy afsonalar asosida «Kodziki» («Qadimgi ishlar to'g'risidagi yozuvlar») nomli diniy kitob paydo bo'ldi, unda asosan imperatorlar sulolasining kelib chiqishi ilohiylashtirildi. VIII-X asrlarda sig'inish qoidalari ishlab chiqildi va xudolar nomi ro'yxatga olindi. 1886 yildan 1945 yillargacha sintoizm Yaponiyaning davlat dini hisoblandi. Natijada

dinning tuzilishi ham o'zgardi, ilohiy ruhlar o'rniga imperator shaxsi ulug'landi.

XIX asrning oxirlariga kelib bu din o'zining avvalgi obro'sini yo'qota boshladi. Sintoizm dini 1945 yilda davlat-dan ajratib qo'yildi. Bunga asosiy sabab yaponiyaning ikkinchi jahon urushida engilishi edi. Imperatorning obro'si tushgan-ligi bu dinning ham mavqeini tushishini bildirdi. Chunki yakka xudo osmonda, erda esa uning ramzi imperator xokimiyati edi. Hozirgi davrda sintoizm diniga e'tiqod qilayotgan yaponlar uncha ko'p emas, ammo bu dinning zamonga moslashtirishga harakat kuchlidir.

Sintoizm ahloq nuqtai-nazaridan ibratli din bo'lib, u bilimli, intizomli, milliy g'urur, vatanni sevish kabi insoniy fazilatlarini, qadriyatlarini ulug'laydi.

Ma'lumki, ana shu ahloq millat rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'ldi. Natijada Yaponiya urushdan keyingi yillarda har jihatdan rivojlanib, dunyodagi eng rivojlangan davlatga aylandi. Oqibatda 1980 yildan boshlab Yaponiyada yana sintoizm dini qayta tiklandi. Tokio shahrida bosh ibodatxona ochildi, imperator oilasi na shu ibodatxonaga borib ajdodlar ruhiga sig'indi, qurbonlik marosimi o'tkazdi, ko'p xayr-ehsonlar qildi.

HINDUIZM

Hinduizm eramizning VI asrida Hindistonda vujudga kelgan edi. Hindlarning milliy dini hinduizm keng tarqalgan bo'lib, unga 90 foiz (950 mln)dan ko'proq hindlar sig'inadilar. Hinduizm eramizdan oldin

mavjud bo'lgan braxmanizm, vedizm, totemizm, animizm kabi dinlar evolyutsiyasi natijasi-da shakllandi. Hinduizm turli e'tiqodlar, urf-odatlar va marosimlar, mahalliy diniy e'tiqod va qarashlarning murakkab kompleksi sifatida paydo bo'lib, urug'-qabila dinlari elementlarini, buddizm, sikhizm, jaynizmning asosiy g'oyalarini o'ziga o'zlashtirib olgan.

Hinduizm politeistik din bo'lib, unda ko'p xudolik elementlari saqlangan. Dindorlar tasavvurida bosh xudo Braxman koinotning ijodkori va yaratuvchisidir. Bundan tashqari hindlar Vishnu va Shiva degan xudolarga ham e'tiqod qiladilar. Hinduizm ta'limotida xudoning uch qiyofadagi ko'rinishi tasavvur etilishi (trimurti) eng oliy, yakka xudoning uch xususiyati, deb talqin qilinadi.

Hinduizm ta'limoticha, olam paydo bo'lib, emirilib, yo'q bo'lib turadi, ya'ni olamning yashashi progressiv emas, aksincha, regressiv harakterga ega bo'lib, har bir davr olamning yuksak rivojlangan cho'qqisidan boshlanib, uning inqirozga uchrashi bilan bitadi, insonlar gunohga botib ketgach olam tugaydi.

Hinduizm ta'limoti jamiyatning tabaqalarga bo'linishini aks ettiradi. Bu dinning karma qonuniyatiga asosan u inson hayotida 4 ta asosiy maqsad bor, deb tushuntiradi. Bular: 1) dharma - oila va jamiyatda diniy talablarni to'la bajarish;

2) artxa - foydali ishlar qilish, zarur moddiy ne'matlarga ega bo'lish; 3) kama - muhabbat tuyg'ulariga erishish, bu his-tuyg'ularni qondirish; 4) moksha - o'zgarish zanjiridan butun-lay ozod bo'lish.

Vishnuizm va Shivoizm oqimining vakillari o'z xudolariga bag'ishlab minglab katta-kichik ibodatxonalar qurganlar. Bu dinga e'tiqod qiluvchilar muqaddas joylar, daryolar va boshqa har xil «muqaddas» narsalarga sig'inadilar. Hind xalqi orasida yovuz ruhlarga e'tiqod qilish keng tarqalgan. Ular turli hayvonlar: ho'kiz, sigir, maymun va ilon kabilarga ham sig'inadilar, ularni muqaddaslashtiradilar. Masalan, hinduizm tarafdorlari sigirni saxiylik, boylik manbai va go'zal ayol timsoli deb hisoblaydilar. Ruhoniylar sigirni so'ymaslik va go'shtini emaslikni targ'ib qiladilar. Ammo hinduizm sigir sutini

ichishni va sigirni xo'jalikda ish hayvoni sifatida foydalanishni ta'qiqlamaydi.

Hind xalqi uchun Gang daryosi muqaddas hisoblanadi. Hinduizm diniga e'tiqod qiluvchilar Banoras shahrini ham muqaddaslashtirishgan. Rivoyatlarga ko'ra, go'yo Gang daryosi qirg'og'ida kishi vafot qilsa narigi dunyodagi hayoti ancha engillashar emish.

Hinduizm - oila-nikoh masalalariga nisbatan ahloqiy jihatdan yondashadi. Eng oliy tabaqa-braxmanlar (kohanlar) oliy zodagonlar bilangina nikohga o'tishi mumkin. Eng past tabaqa kishilari - bu Shudralar. Ular yalangoyoq, qashshoq, past, yomon ahloqli kishilar Shudralar bilan oliy tabaqa vakillari nikohga kirishi mumkin emas. O'rta tabaqa - Vayshi-lar bo'lib, ular savdogarlar, hunarmandlar, dehqonlardan iborat. Ular o'zaro nikohda bo'lishi mumkin.

Hinduizmning muqaddas yozuvlari Vedalar (er.av. 2 mingginchi yillar o'rtasidan boshlab paydo bo'lgan). Vedalar –“bilimlar” demakdir. Vedalar: 1) gimn va duolar; 2) maro-simlarda ijro etiladigan madhiya qo'shiqlari; 3) qurbonlikka oid qoidalar; 4) yovuz kuchlarga qarshi bo'lgan duolar va afsunlar.

Upanishadalarga – “sirli ta'limotlar” er.av. I minginchi yillar boshlarida paydo bo'lgan ahloqiy risolalar: “Mahabharata” va “Ramayana” dostonlari, turli hikmatli hadislar kiradi.

Hinduizm zo'rlik ishlatish, qon to'kish, azob berish kabilarni ta'qiqlaydi. XIX asrning boshlarida Hindistonda boshlangan milliy ozodlik harakatining mafkurasida hinduizm aktiv rol o'ynadi. Maxatma Gandi yaratgan ozodlik harakatining diniy falsafiy asosida ham hinduizmning qon to'kmaslik, zo'rlik ishlatmaslik g'oyalari yotardi. Passiv norozilik gandizmning ahloqiy falsafasi edi. Hinduizmning millatni xudbinlikka, ulug' millatchilik - shovinistik siyosat-ga yo'naltirishga uringan o'ta reaksion kuchlar ham paydo bo'lgan. Hinduizm Hindistondan tashqarida yashaydigan hindlar orasida, xususan, Bangladesh, Nepal, Shri-Lanka kabi mamlakatlarda ham tarqalgan.

Hinduizm tabiatni sevishga, vatanparvar bo'lishga, avlod-lar xotirasini e'zozlashga o'rgatadi. Hinduizm yomonlikka qarshi

yomonlikni qo'llashni emas, balki uni yaxshilik bilan engish mumkinligini o'rgatadigan din hisoblanadi. Hinduizm tinch-totuv, osoyishta yashashga da'vat qiladi.

Hinduizm ibodatxonalari g'oyatda yuksak estetik did bilan hashamatli qilib qurilgan. Ularga Quyosh xudosi, musiqa ma'budasi, go'zallik, saxiylik, raqs ma'budalari, afsonaviy farishtalar tasviri va haykalchalari qo'yilgan. Ibodatxona-larda jarangdor qo'ng'iroqchalar chalinadi.

JAYNIZM

Jaynizm - bu dinning asoschisi sifatida e'tiqod qili-nadigan yarim afsonaviy payg'ambar-jin nomi bilan atalgan bo'lib, bu milliy din Hindistonda eramizdan oldingi VI asrda paydo bo'lgan. Jaynizm braxmanizmdagi (braxmanizm dini Hindistonda er. av. X-XI asrlarda kelib chiqqan edi) kishilarni tabaqalarga ajratish va tabaqalar asosida odam-larning ijtimoiy tengsizligini ilohiylashtirish sistemasiga qarshi paydo bo'lgan. Jaynizm ta'limotida 24 ta payg'ambarga, ayniqsa, ulardan oxirgisi bo'lgan payg'ambar - Vardhamana Maxaviraga sig'inish talab etilgan. Jaynizmda jonning o'lmasligiga, uning bir moddiy shakldan ikkinchisiga ko'chib yurishiga ishonish g'oyasi markaziy o'rinni egallaydi.

Insonning Er yuzasida qiladigan har qanday harakati va ishi ana shu jon bilan tana birligida sodir bo'ladi. Jonni gunohdan saqlash uchun hayotda to'g'ri yo'lni tutmoq, ya'ni din targ'ib qiladigan barcha

haqiqatlarga, talablarga so'zsiz itoat etish va e'tiqod qilish zarur. Jaynizmda axinsa haqidagi qoida mavjud bo'lib, unga ko'ra dunyodagi barcha tirik mavjudotlarga nisbatan zo'rlik ishlatish qattiq ta'qiqlanadi. Jaynistlar go'sht emaydilar, eng mutaassib dindorlar esa faqat to'rdan o'tkazilgan suvnigina iste'mol qilib, parda orqali nafas oladilar.

Jaynizm dindorlarga nisbatan qattiq cheklashlar o'rnatganligi sababli hozirgi kunda bu din tugab bormoqda. Shu sababli jaynizmni isloh qilinib zamonga moslashga uri-nishlar bo'lmoqda. Jaynizm tabaqalanishni qoralab, insonlar tengligini ilohiy asosda o'rnatish to'g'risidagi din bo'lganligi uning ijobiy xususiyatidir.

YAXUDIYLIK

Yaxudiylik (iduaizm) dinining asoschisi Allohning payg'ambari xazrat Muso alayhissalomdir (miloddan avvalgi 1666-1546 yillar.).

Iuda "shukur" degan ma'noni beradi. Yahudiylik (iduaizm) dinining nomi esa qabilaning ilk boshlig'i bo'lgan Yahudo (Iuda) nomidan kelib chiqqan degan qarash bor. Yaxudiylikning ta'lim berishicha, Xudo Yah va Isroil xalqi bilan ikki tomonlama shartnoma "**ahd**" - orqali bog'langan bo'lib, shunga ko'ra yahudiylar o'zlarini "**Xudo**" tomonidan tanlab olingan mumtoz xalqmiz, bu ahd bo'yicha Xudo falastin va uning atrofidagi barcha erlarni bizga berishga va'da

qilgan, bu erlar bizga **“va’da qilingan erdir”** degan e’tiqodda yashab kelganlar va hozir ham ana shu aqidani mahkam tutib, tinmay kurash olib boradi.

Yahudiylik dini Muso alayhissalomga 80 yosh paytlarida (tahminan m avv. 1586 yilda) xudo Yahve tomonidan vahy etilgan (Besh kitobi-tavrot)dir. Yahudiylikning barcha qonun-qoidalari Musoga nozil qilingan Tavrotda mufassal bayon qilingan. Bundan tashqari, Tavrotning tafsiri va yahudiylik dinining aqida va marosimlari yozilgan Talmud kitobi va Muqarras zabur (Pslatir) kitobi ham bu dinning muqaddas kitoblari hisoblanadi.

Yahudiylik son-sanoqsiz marosimlarga, buyruqlarga, bayramlarga ega bo’lgan din. Bu dinning talabiga ko’ra har bir dindor 365 taqiq, 248 buyruq jami 613 ta taqiq va buyruqni bilishi kerak.

Yahudiylar tuya, cho’chqa, quyon, ot, eshak go’shtlarini emaydilar. Ular eydigan hayvonot go’shtida qon dog’i bo’lishi mutlaqo mumkin emas. Shuning uchun ham yahudiylarda mollar faqat o’z ishiga usta qassoblar tomonidan so’yladi.

Yahudiy erkaklarining kiyimlari uzun, bir xil matodan tikilgan bo’lishi, boshi hatto uyquda ham biror narsa bilan berkitilgan bo’lmog’i lozim. Diniy marosim bajarilayotganda, kiyimning ustidan albatta yopinchiq tashlanishi shart.

Haftaning shanba kuni dam olish qat’iy talab etiladi. Bu kunda hech qanday yumush, ish bilan shug’ullanilmaydi, ovqat pishirilmaydi, olov yoqilmaydi, qo’lda biror narsa ko’tarib yurilmaydi, pulga qo’l tekkizilmaydi.

Bolalarga diniy ta’lim 5-6 yoshidanoq beriladi. Tavrot va Talmudning asosiy aqidalari majburiy tarzda yodlattiriladi.

Yahudiylikda ayol kishiga erining itoatkor qulidek qaraladi. Har bir yahudiy erkak har kuni Xudodan uni ayol qilib yaratmaganiga shukronalar aytib duo qiladi. Ayol kishi esa o’z duosida o’zini eriga itoat etuvchi qilib yaratganligi uchun Xudoga minnatdorchilik bildirib yuradi.

Yahudiylikning talablari, marosimlari juda ko’p va og’ir bo’lganligi, yaxudiylarning boshqa millat vakillari bilan nikohga kirishi man etilganligi, o’zlarini barcha xalqlardan afzal-mumtoz bilib, o’jar,

millatchi, irqchi va xudbin bo'lganliklari uchun shunday qadimiy tarixga ega bo'lgan bu din jahon diniga aylana olmagan.

“Sionizm” atamasi Isrusalim (Quddus) yaqinidagi Sion (sinyay) tog'-tepaligi nomidan olingan. Bu tog' tepalikda Musogi Tavrot ilohiy kitobi nozil bo'lgan va unda Dovud a.s. ning qarorgohi joylashgan. Shuning uchun bu tog' muqaddas sanalgan.

Sionizm dastlab yahudiylarning antisemitizm, ya'ni ularni jahon miqyosida ta'qib etilishlariga qarshi tuzilgan harakat bo'lib, 1897-yilda Shveysariyaning Bazel shahrida siyosiy oqim-ta'limot sifatida tashkil topgan.

Milodan avvalgi 63-yilda Rim imperiyasi yahudiy davlatlarini bosib olgandan keyin, yahudiylarning dunyo mamlakatlariga tarqalishlari faol davom etgan. Ular Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika va Janubiy Evropa mamlakatlariga, o'rta asrlarga kelib, Evropa va Osiyoning ko'pgina mamlakatlari bo'ylab tarqalib ketishgan. Ular borgan joylarda mahalliy aholining tili va madaniyatini o'zlashtirib olganlar, ammo o'zlarining dini, madaniyati va urf-odatlarini saqlab qoldilar. Bu siyosiy oqimning maqsadi dastlab butun dunyodagi yahudiylarni bir erga to'plab, qadimgi yagona yahudiylar davlatini qayta tiklash bo'lgan. Keyinchalik u yahudiylarning reaksion-millatchilik, shovinistik mafkurasiga aylanib ketgan.

Yahudiylar o'zlarini “Oliy millat” deb, ular yashaydigan erlardagi hamma xalqlar, millatlar yahudiylarga dushmandirlar degan irqchilik g'oyalarini e'lon qilganlar.

Nihoyat, asrlar bo'yi jabrlangan xalqqa ikkinchi jahon tugagandan so'ng Murruvat ko'rsatildi. BMT Bosh Assambiliyasining 1947-yil Qaroriga binoan falastinda Isroil davlatini tuzilishiga ruxsat berildi. Shunday qilib, 1948 yil 14-maydan boshlab Buyuk Britaniya mandatidagi falastin mustaqil deb e'lon qilinib, Isroil davlati tashkil topdi va iudaizm, ya'ni yahudiylik bu davlatning rasmiy dini deb e'lon qilindi. Sionizm esa davlat mafkurasiga aylandi.

Sionizmning keyingi asosiy maqsadi. Butun dunyo yahudiylarini Isroilga to'plab, ularni sionistik ruhda qayta tarbiyalash, bu davlat xududini yanada kengaytirib qadimgi davlatlarini qayta tiklash bo'ldi.

IUDAIZMNING AQIDALARI

1-aqida: Yagona xudo Yaxve (Iegova)ga sig'inish, unga iymon keltirib e'tiqod etish to'g'risidagi ta'limot.

2-aqida: Xudo Yaxve Isroil davlatini Er yuzidagi jannat qilib yaratgan va Yahudiy millatini oliy irq, tanlab olingan mumtoz millat qilib yaratgani to'g'risidagi ta'limot. Shu-ningdek Yahudiy xalqi xudoning eng sevgan bandasi ekaniga ishonishdir.

3-aqida: G'oyib bo'lgan payg'ambarlar madhining Er yuziga yana qaytib kelishi, uning yomon odamlarni jazolashi ming yil davom etadigan adolatli jamiyat yaratish to'g'risidagi ta'limotlaridir.

Iudaizm o'rta asrlarda o'zining eski mazmunini saqlab qolgan holda biroz o'zgargan. XI-XII asrlarda iudaizmga hukmronlik qilgan ravvinlar uning ko'p tomonlarini qayta ishlab chiqdilar. O'rta asrning ko'zga ko'ringan faylasuflaridan biri bo'lgan ravvin Maymond iudaizmning 13 ta asosiy aqidasini tuzib chiqdi. Bu aqidalar quyidagilardan iborat: 1) olamni yaratuvchi xudo bor; 2) u bitta; 3) u jimsiz; 4) u ibtidosiz; 5) faqat xudoning bir o'ziga sig'inish kerak; 6) tabiiy sir - haqiqat; 7) Muso payg'ambarlarning eng ulug'i; 8) tora (tavrot), ya'ni injilning birinchi besh kitobi Musoga xudo tomonidan berilgan; 9) Musoning qonunlarini boshqa qonunlar bilan almashtirib bo'lmaydi; 10) Koinot xudoning irodasi bilan boshqariladi; 11) yaxshilarga yaxshilik, yomonlarga jazo bor; 12) Isroilga haloskor keladi; 13) o'lganning tirilishi haqiqat.

Maymond yozgan bu 13 ta aqida orqali iudaizmning yanada kuchaytirish, uning feodalizm manfaatlarini kuchliroq himo-yachisiga aylantirish, dinni shakkoklik va kuflardan himoya qilish iudaizmni zamonaviy qilishga urinish edi. Yangi aqidalarda iudaizmning haloskorlik vazifasini kuchaytirish ham maqsad qilib olingan.

Bu aqidalarda Yahudiylarning o'z milliy dinlarida mustahkam turishlariga da'vat qilish ham ko'zda tutilgan edi.

4-aqida: Oxirat mavjudligiga ishonish.

Tavrot rivoyatlariga ko'ra, xudo butun olam, undagi jonli va jonsiz narsalarni olti kunda yo'qdan bor qilib yaratgan. Jumladan, xudo Adam va Eva (erkak va ayol) odamlarni ham loydan yaratib o'z ruhidan jon ato etgan, ular dastlab jannatda yashashgan. So'ngra ular shaytonning gapiga kirib jannat tartibini buzishib, gunoh qilishgan, xudo ularni jannatdan haydab yuborgan. Dastlabki odamlar gunohkor bo'lgani uchun ulardan tarqalgan bolalar ham tug'ma gunohkor bo'ladilar, cho'qintirish marosimi o'tkazilib boladagi tug'ma gunoh yuvib yuboriladi, degan tasavvurlar iudaizmga keng tarqalgan, keyin bu tasavvurlar xristianlarga ham o'tib qolgan.

Iudaizmga bir qator marosimlar mavjud, Yaxve bandalari o'z diniy ibodatxonlarini "studiya"lar deb ataydilar, ular, asosan, diniy adabiyot, pand-nasihatlarni o'qib o'rganadilar.

Iudaizmga rasm-rusumlarning tartiblari, ijozat va taqiqalar, grajdanlik, oilaviy, turmush, nikohga oid ko'rsatmalar, asosan, Talmud to'plamida bayon qilingan. Unda 613 ta toat-ibodat, urf-odatlar ko'rsatilgan. Masalan, xatna qilish qoidasi, ro'za tutish tartiblari, janoza, dafn qilish, marhumning xotirasiga bag'ishlangan marosimlar, chorvachilik, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdogarlik sohalaridagi udumlar va boshqa muhim hayotiy marosimlar xususidagi fikrlar bayon qilingan.

Masalan, ro'za tutgan yahudiy tuxum, sut, go'sht iste'mol qilmaydi. Azador kishi qora kiyadi. Azador erkaklar qirq kungacha soqollarini oldirmaydi. Zino yo'liga kirgan ayol jazolanadi, hatto u diniy jamoadan haydaladi.

IUDAIZM DINIDAGI MAROSIMLAR

Sadaqa berish odati to'g'risida Injildagi Matto bayon etgan muqaddas xushxabarda shunday deyilgan: "Ehtiyot bo'linglar, savobli

ishingizni odamlarga ko'rsatish uchun hammaning ko'z o'ngida qilmanglar. Aks holda osmondagi Otangizdan mukofot ololmaysizlar”.

Shunday qilib, sen bировga sadaqa bermoqchi bo'lsang, o'tgan-ketganga jar solma. Ikkiyuzlamachilargina odamlardan olqish olish uchun ibodatxonalarda va ko'cha-ko'yda shunday qiladilar. Sizlarga aytayin: bular o'zlariga yarasha mukofotni olib bo'ldilar. “Sen sadaqa berayotganingda, chap qo'ling o'ng qo'ling nima qilayotganini bilmasin. Ya'ni sening muruvvating yashirin bo'lsin. Shunda yashirin bo'lganlarni ko'ruvchi otang seni aniq taqdirlaydi”³.

Xatna marosimi. “Xudo Ibrohim payg'ambar bilan ahd tuzganda: «Senga va sendan keyingi avlodlarining quyidagi ahdga rioya qilishingizni buyuraman, orangizdagi har bir erkak xatna qilinsin. Sizlar a'zongiz uchidagi terini kestirib, sunnat bo'linglar. Ana shu Men bilan sizlarning orangizdagi ahdning belgisi bo'ladi”.

Qurbonlik marosimi. “Xudo Ibrohimni sinab, unga: O'zing sevadigan yagona o'g'ling Ishoqni olib Muriyo eriga ket. U erda Men senga aytadigan toqqa chiqib o'g'lingni qurbon qil,-dedi. Uch kun yurib, Ibrohim qurbonlik qilinadigan joyda o'g'li Ishoq(Islomda Ismoilni)ni o'tin ustiga yotqizdi va pichoq bilan so'ymoqchi bo'ldi. Shu payt osmondan farishta uchib kelib: Ey Ibrohim, o'smirga qarshi qo'l ko'tarma, unga hech yomonlik qilma. Men endi bilaman, sen Xudodan qo'rqasan, yakkayu yagona o'g'lingni ham Mendan ayamading, - dedi. Ibrohim bir orqasiga burilib qarasa, chakalakda shoxlari o'ralib qolgan qo'chqorni ko'rdi. Ibrohim borib qo'chqorni olib keldi va uni o'g'li o'rniga so'yib kuydirdi”.

Iudaizm avval yahudiy qabilalarining eng kuchlisi bo'lgan Iuda qabilasining politeistik dini bo'lgan. Iudaizm -qadimgi dinlardan bo'lib, eramizdan oldingi XIII asrda yahudiylarning milliy dini sifatida vujudga keldi. Iudaizm politeizmdan monoteizmga o'tguncha bir qancha tarixiy jarayonni boshdan kechirdi. Bu din tarixi ibtidoiy jamoa tuzumidan quldorlik tuzumiga o'tguncha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Mana shu

³ Инжил. Таврот. Мусо пайғамбарнинг биринчи китоби. Туркия Мукаддас китоб жамияти-1995 йил, 12-13-бетлари

tarixiy davrda yahudiy qabilalari ko'p xudoga e'tiqod qilganlar. Har bir qabila, urug' alohida xudoning nomi bilan bog'langan. Moddiy olam hodisalarning har bir guruhi, hatto shaharlarning ham o'z xudosi bo'lgan. Eramizdan avvalgi X asrda yahudiy qabilalari o'rtasida sinfiy tabaqalanish ro'y berishi va quldorlik munosabatlarining vujudga kelishi jarayonida mavjud qabilaviy dinlar asosida iudaizm shakllandi.

Shunday qilib iudaizm va sionizm milliy dinlar tizimidagi eng yirik din bo'lib, iudaizm dastlab kelib chiqqan monoteistik din edi. Iudaizm xristian, islom va boshqa dinlarga barakali ta'sir qiladi. Iudaizm kichik millat bo'lgan Yahudiylarni ko'p asrlar davomida millat sifatida saqlanib qolishiga, bu millatning madaniyatini saqlab qolishda katta xizmat qilib kelmoqda. Dinlar tarixida iudaizm o'z o'rniga egadir.

Munozara uchun savollar

1. Iudaizm qanday din?
2. Farziylar qanday oqim
3. Tavrot haqida gapiring
4. Yaxudiy bayramlari haqida nimalarni bilasiz
5. Konfutsiylik nima?

Adabiyotlar

1. Mo'minov A.K. Dinshunoslik asoslarini o'qitish va o'rganishning yagona kontsepsiyasi. Toshkent. 1999.
2. Radugin A.A. Vvedenie v religiovedeniya. Moskva. 1996.
3. Mo'minov A. Hammualliflikda. Dinshunoslik asoslari. Darslik. T., 2004.
4. A.E.Abdusamedov. Dinshunoslik asoslari. T. 1995 y.
5. Yo'ldoshxo'jaev va boshqalar. Dinshunoslik. 2000-2004 y.

3-MAVZU: JAHON DINLARI: BUDDIZM VA XRISTIANLIK

Reja:

1. Jaxon dinlari xususiyatlari. Buddizmning vujudga kelishi.
2. Buddaviylik ta'limoti. Buddaviylikdagi oqimlar.
3. Xristianlikning vujudga kelishi. Xristianlikning ta'limoti.
4. Xristianlikdagi oqimlar: vujudga kelishi, o'ziga xosligi.

Mavzuning o'quv maqsadi: Ushbu mavzularda talabalar Buddaviylik dini va Xristianlik dinining vujudga kelishi va tarqalishi marosim va bayramlari, ta'limotlari haqida ma'lumot oladilar.

Tayanch iboralar: Buddha, Maxayana, Xinoyana, Tripitaka, Injil, Issus Xristos, Provaslaviya, Katolik, Pasxa.

Jahon dinlarining kelib chiqishi turli xalqlar hayotida yuz bergan jiddiy tarixiy o'zgarishlarga bog'liq edi. Masalan, buddizm, eramizdan oldingi VI asrda Shimoliy Hindistonda tashkil topgan quldorlik davlatining g'oyaviy mafkurasi sifatida paydo bo'lgan edi. Jahon dinlarining ikkinchisi xristianlik esa eramizning I asri o'rtalarida Rim imperiyasi inqirozining oldini olish, bu omonat imperiya xududlaridagi turli-tuman xalqlarni, qullarni birlashtirish, ularning ozodlik harakatlarini bostirish orqali imperiyani saqlab qolishning mafkuraviy vositasi sifatida IV asr o'rtalarida imperator Konstantin tomonidan davlat dini, deb e'lon qilingan.

Islom dini arablarning turli qabilalarini birlashtirib, markazlashgan arab davlatini barpo qilish ehtiyojining ma'naviy quroli sifatida vujuda keltirilgan.

Jahon dinlari vujudga kelishining tarixiy yo'llari ikki yo'nalishda bordi:

Birinchidan, avval biror millatning davlati olib borgan bosqinchilik (ko'pincha bu urushlar din yo'lidagi muqaddas jihod urushi deb hisoblangan) urushlarida bosib olingan xalqlarga majburan o'sha dinni qabul qildirish orqali jahonga tarqalgan.

Ikkinchidan, jahon dinlari ayrim xalqlar messionerlar tashviqoti, shu dinning o'sha xalqlarga ma'qul bo'lganligi oqibatida ixtiyoriy ravishda qabul qilganligi uchun shakllangan. Rossiya xalqlari 988-yilda Vizantiya davlatidan xris-tianlikni ixtiyoriy ravishda qabul qilgan. Boshqirdlar ham islomni ixtiyoriy qabul qilganlar. Hozirgi davrda Yaponiyada islom dini ixtiyoriy tarqalmoqda.

Jahon dinlarining har biri o'z hududlarida madaniyatga ijobiy, ayrim san'at turlariga esa salbiy (masalan, fanga, islom esa haykaltaroshlik, jonli narsalarning rasmini olishga qarshi kurashdi) ta'sir qildi. Umuman dinning ma'naviy va moddiy madaniyatning ajralmas qismi bo'lib qolishi jahon dinlari davrida yaqqol sezildi.

Jahon dinlari xalqlarni bir-biriga yaqinlashtirdi, savdo ishlarini kuchaytirdi (masalan Buyuk ipak yo'li), nisbatan tinchlik o'rnatdi, o'zaro urushlarni kamaytirdi, ko'pgina xalqlarni birlashtirdi. Bu jahon dinlaridagi ijobiy xususiyatlardir.

Buddaviylik - eng qadimgi dinlardan biri. U eramizdan oldingi VI asrda (ruhoniylar hisobida 544 yil - dinning afsonaviy asoschisi vafot etgan yil) shimoliy Hindistonda rivojlangan quldorlik jamiyati yuzaga kelib, yirik davlatlar tashkil topayotgan sharoitda vujudga keldi.

Buddaviylikka hozirgi davrda 450 mln (ba'zi manbalarda 1mlr 400 mlndan, ayrimlarida esa 700 mlndan ortiq) kishi e'tiqod qiladi. Hozirgi vaqtda Buddizm Janubiy, Janubi-Sharqiy, O'rta Osiyo va Uzoq Sharq mamlakatlarida tarqalgan va yuz millionlab izdoshlariga ega. Buddizm Butan davlati dinidir, Kambodja, Laos, Myanma va Tailand Shri-Lankada buddizm davlat dini sifatida tan olinmagan, ammo konstitutsiya buddizmga "ustuvor maqom" beradi⁴.

⁴ <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%BC>

Gautama haqida aniq ma'lumotlar yo'q. Rivoyatlarga ko'ra, u hind qabilasi hukmronlaridan birining o'g'li bo'lgan va zurriyodsiz malika Mayya g'oyibdan homilador bo'lib, uni 45 yoshida tuqqan. Gautama tug'ilishida mo'jiza ro'y bergan. Tabiiy hodisalar - er qimirlashi, chaqmoq chaqishi, momaqaldiroq guldirashidan tashqari, chaqaloq tug'ilgan zahoti etti qadam qo'yan va gapira boshlagan.

Qadimiy Hindistonda buddaviylik shakllangunga qadar murakkab sinfiy munosabatlar mavjud edi. Kishilar oliy, o'rta va quyi tabaqalarga ajratilib, oliyga - braxmanlar, harbiylar, o'rta tabaqalarga - hunarmandlar, savdogarlar, dehqonlar, eng quyi tabaqaga esa qora xalq, xizmatkorlar kiritilardi. Quyi tabaqa kishilarining hayoti nihoyatda og'ir edi. Ular ijtimoiy tenglik u yoqda tursin, diniy tenglikka ham erishish huquqiga ega emas edilar. Bu xol katta noro-zilikka sabab bo'ldi. Bundan tashqari, jamiyatni kastalarga, oliy va past toifalarga ajratish mavjud bo'lib, braxmanizm dini kastachilikning himoyachisi va g'oyaviy quroli edi.

Buddaviylik diniy ta'limotining asosiy manbai tripitaka (lug'aviy ma'nosi "uch savat" donolik) deb nom olgan diniy yozuvlarda aks etgan. Diniy ta'limotda Budda uchta savatda ta'limot qoldirgan, deb tasavvur etiladi. Birinchi savat - Vinaya-Pitaka deyiladi va u budda rohiblik jamoasini tashkil etish tartib-qoidalari, pand-nasihatlar, ahloq normalari bayonidir; ikkinchi savat - Sutta-Pitaka deyilib, unda duolar, dostonlar, afsonalar bayon etilgan; uchinchi savat - Atxidamme-Pitaka bo'lib, diniy falsafiy-ahloqiy g'oyalar bayonidan iborat. Buddaviylik, hamma

narsaning asosida bilib bo'lmaydigan ruh yotadi, deydi. Dunyo real mavjud emas, u faqat kishilarning xayolida, bilib bo'lmaydigan ruhning namo-yon bo'lishida, deb ta'lim beradi. Buddaviylikdagi Nirvana ta'limoti "muqaddas haqiqat" deb ataladi. Unga ko'ra: 1) hayot va turmush azob-uqubatlarning sababi - kishilarning istaklari va nafslarida; 2) azob-uqubattan qutulish uchun kishilar o'zlarining istak va nafslarini tiyishlari, Budda kashf etgan aqidalarga amal qilishlari zarur. Buddaviylik azob-uqubat tushunchasini mutlaqlashtiradi, borliqning barcha ko'rinishlarini, uning mohiyatini, har qanday hayot tarzini azob-uqubat deb hisoblaydi. Shuning uchun ham buddaviylik Nirvanani borliqning intihosi, deb ham tushunadi.

Buddaviylik ta'limotiga ko'ra, jonli mavjudotlarning o'lishi uni tashkil etgan dharm (element, zarracha)larning ajralib ketish jarayonidir. Bu dharmalarning yangidan birikishi ilgari qilingan «savob va gunoh»lar bilan bog'liq deyilgan. Dharma Nirvana darajasiga etgandagina qayta tug'ilishlarga barham berilib, azob-uqubattan butunlay xalos bo'ladi.

3) Buddaviylik ta'limotiga ko'ra azob-uqubatlardan xalos bo'lishning eng maqbul yo'li rohiblik (zohidlik) jamiyatiga (sangxa) o'tish hisoblanadi. Odam joni-ruhi gunohdan tozalangach, mutlaq sokinlik olami bo'lgan Nirvanaga dohil bo'ladi.

4) Rohiblik boshqa dinlarga qaraganda buddaviylikda avvalroq vujudga kelgan bo'lib, hozirgi kunda buddaviylik mazhablaridan bo'lmish Xinayana tarqalgan mamlakatlar xalqlarining ijtimoiy hayotida muhim rol o'ynamoqda.

Rohiblar buddaviylikka e'tiqod qiluvchilar orasida juda katta obro' va hurmatga sazovor bo'lib, ularga itoat etish va aytganini bajarish zarur, deb hisoblanadi. Buddizmda bir nechta mazhablar paydo bo'ldi. Bulardan eng yirigi I asrda ajralgan Hinoyana (Kichik arava - tor yo'l ma'nosida) Shri-Lanka, Birma kabi mamlakatlarda keng tarkalgan. Mahayana (Katta arava - keng yo'l ma'nosida) Tibet, Yaponiya, Mo'g'uliston hamda Oltoy va Uzoq Sharqda yashovchi ba'zi xalqlar o'rtasida keng tarqalgan. Buddaviylik Tibet va Mo'g'ulistonda ham tarqalgan bo'lib, u lamaizm degan nom bilan yuritiladi. Buddaviylikning

bu mazhabi mahalliy xalqlar o'rtasida qadimdan mavjud bo'lgan diniy tasavvur va urf-odatlarini o'zlashtirgan. Lamaizmda buddaviylikka xos tasavvurlar bilan bir qatorda, Buddaviylikning yana qaytib kelishi va er yuzida adolatli hokimiyat o'rnatishi to'g'risidagi bashoratga keng o'rin berilgan. Lamaizmni ko'chmanchi xalq hayotiga moslashlashtirishga urinish mavjud. Undagi ibodat qilish tartibi ham ancha soddalashtirilgan.

Buddaviylik ta'limotida olam uch bosqichli deb ta'riflanadi. **Birinchi olam** eng yuqori olam bo'lib, unda mutlaqo osoyishtalik hukmron. Unda faqat sof ruhgina mavjud deyiladi. Bu olam ruhning makonidir. Buddaviylikning ta'lim berishicha, ilohiy ruhni mutlaqo bilib bo'lmaydi. Birinchi olamda ruh materiyadan tashkarida, u harakatsiz osuda yashaydi. **Ikkinchi olam**, rivoyatlarga ko'ra, ruhiy mavjudotlar bilan to'la jannat bo'lib uni bodisatva deyiladi. Bu olamning hokimi Amitabadir. Amitaba olamida ruh gunohidan xalos bo'lgan, lekin eng oliy olamga, ya'ni nirvanaga - mutlaqo bo'shliq va osoyishtalik olamiga ko'tarilmagan avliyolar yashaydi. Buddalar kishilarga budda ta'limotini o'rganish, yaxshi yo'ldan boshlab borish uchun erga yuborilar ekan. **Uchinchi olam** eng quyi olam bo'lib, unda odamlar va hayvonlar yashaydi. Bu olamdagi ruh qafasda yashaydi. U materiyaning changalida turadi va ozod bo'lish hamda yuqori olamga ko'tarilishga harakat qiladi. Ruhning yuqori olamga ko'tarilishi odamlar qiladigan savobli ishlarga bog'liq. Agar odam budda ta'limotiga e'tiqod qilsa, yaxshilikka intilsa, uning joni qayta tug'ilishlardan so'ng jannatga va undan nirvanaga ko'tariladi. Yomonlikka mansub gunohkor kishilarning ruhi esa quyi dunyoda azoblanib, kafan ichida yuraveradi, yuqori olamga hech qachon ko'tarila olmaydi. Agar insonning budda ta'limotiga zid ishlari ko'payib ketsa, xirs yoki tovlamachilikka berilib, undan qutila olmasa, bunday odamning ruhi bir necha qayta tug'ilishlardan keyin er ostidagi do'zaxga tushadi va unda abadiy azoblanadi. Buddaviylikda qayta tug'ilish deganda yangidan paydo bo'lish tushunilmaydi, balki ilgari o'lgan odamlarning jismidan tarqalgan dharmalarning yangi asosda birlashib, kelajak avlodga o'tishi tushuniladi. Shuning uchun, budda dini inson kelajak avlodi uchun ham javobgar deb hisoblaydi.

Hindistonda quldorlik barham topishi bilan buddaviylik braxmanizmga tobora yaqinlashib bordi, keyinchalik hinduizmga qo'shilib ketdi. XI-XII asrlarda buddaviylik Hindistonda o'z ta'sirini deyarli yo'qotdi.

Markaziy Osiyo va Sharqiy Turkistonda buddaviylikning yopilishi Kushonlar saltanati ravnaq topgan davrlar (er.av.II asr. yangi er. I asrlari) bilan bog'liq. U hozirgi Markaziy Osiyo, Afg'oniston, Pokiston, Shimoliy Hindiston va Sintszyan hududlarini o'z ichiga oladi. Kushonlar davrida buddaviylik Hindistondan Markaziy Osiyoga, bu erdan esa Buyuk ipak yo'li orqali Uzoq Sharqqa yoyilgan. Buddaviylikni Hind savdogarlari, sayyohlari, missionerlari dunyoga tarqatganlar.

Lamaizm (tibet tilida lama-oliy samoviy, degan ma'noga ega bo'lib, zohidlarni shunday deb ataladi) VII-XIV asrlarda tarkib topgan.

Tibetda buddaviylikning Mahayana yo'nalishidagi oqimi bo'lib, u erda hukmron din bo'lib kelgan. XVI asrning oxirlaridan boshlab lamaizm Mo'g'ulistonda, XVIII asrning boshidan esa Buryatistonda keng tarqalgan. 1741 yilda barcha lamalar Rossiyaga sodiq fuqaro bo'lib qolishga qasam ichadilar va o'z diniy ta'limotini targ'ib qilishga rasmiy ijozat oladilar. Dastlabki lamalar XVII asr o'rtalarida Jungoriyadan Rossiyaga ko'chib kelgan qalmiq qabilalar bilan birga kelganlar va Rossiya fuqaroligini qabul qilganlar. Qalmig'iston, Buryatiston ruhoniylaridan Tuva ruhoniylari -lamalari VII asrlaridayoq payd bo'lganligi bilan farq qiladi. Biroq tuvaliklar lamaizmni ularning azaliy dini bo'lgan shomonizm bilan qismangina qo'shishgan xolos. Lamaizm ta'limotida 7 ta asosiy aqida bor.

Birinchi aqida: burxonlar to'g'risidagi ta'limot. Lamaistlarning xudolari va surati burxonlar atamasi bila ataladi.

Ikkinchi aqida: muqaddas kitoblar to'g'risidagi ta'li-mot. Lamachilar ikkita to'plam kitobni «muqaddas» bilib e'zozlaydilar. Ularning birinchisi Ganjur (tibetcha-vahiy-lar) 108 jildli va ikkinchisi Danjur (tibetcha-sharhlar) 225 jildli. XIV asrda tibet tilida yozilgan bu matnlar Tripitakadan qilingan tarjimalarni ham, lamachi ruhoniylar yaratgan asarlarni ham o'z ichiga oladi.

Uchinchi aqida - eng mayda, g'ayritabiiy o'lmas zarralar bo'lmish draxmalarning birikishidan iborat jon to'g'risidagi ta'limot.

To'rtinchi aqida - dunyoning manzarasi to'g'risidagi, narigi dunyodagi hayot to'g'risidagi ta'limotdir. Lamaizm ta'limotiga ko'ra, narigi dunyo ikki bosqichga bo'linadi: sansara - kishi joni o'zgarib turadigan cheksiz zanjir. Nirvana - bunda ayniqsa, taqvodor joni orom topadi.

Beshinchi aqida - dindorlar bilan burxonlar o'rtasidagi zarur vositachi sifatidagi lolalar to'g'risidagi ta'limot. Bularning ko'plari jonli xudolar yoki xubliganlar - boshqacha shaklda gavdalanuvchilar deb qaraladi.

Oltinchi aqida - muqaddas urush to'g'risida bo'lib, bu urush oqibatida buddist bo'lmagan kishilarning hammasi yo'q qilinishi kerak.

Ettinchi aqida - azob chekish to'g'risidagi aqida, Lamaizm ham buddizm kabi Erdagi hayotni azob chekish deb hisoblaydi. Uning sabablarini esa aslo yo'q qilib bo'lmaydi, deb ta'kidlaydi. Lamaistlar faoliyatini amalga oshiradigan markazlar datsanlar bo'lib, ularda lamalar har kuni ibodat qiladilar.

Hozirgi paytda Birmada 17-asrda qurilgan ibodatxona va 6 metrli oltindan yasalgan budda haykali bulib, butun dunyo buddistlari shu ibodatxonaga hajga boradilar. Buddaviylik ta'limotini tartibga solish maqsadida 1971 yilda Birmada buddistlarning maxsus ibodatxonasida Tripi-takaning turli tarjimalari va Variantlarini taqqoslash natijasida yagona matn ishlab chiqildi. Yangi matn mazmuni 729 marmar plitaga tushirildi. Bu yozuvlar saqlangan ibodatxona butun dunyo buddistlarining muqaddas va ziyoratgoh joyiga aylantirildi. Buddizm ruhoniylari halqaro miqyosda buddizm mavqeini kuchaytirishga harakat qilmoqdalar. Shu maqsadda buddizmning turli tashkilotlarini birlashtirmoqdalar, buddistlarning halqaro konferentsiyalari, s'ezdlarini o'tkazmoqdalar.

Buddaviylikning bir necha halqaro tashkilotlari mav-jud, shulardan eng yirigi 1950 yilda tashkil topgan, jahon buddistlari qardoshlaridir.

Buddaviylik Xristian va Islom dinlariga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Xususan, oxirat to'g'risidagi, qayta tirilish, ruh va jonning o'lmasligi,

hayvonlarni azoblash gunohligi, qon to'kmaslik kabi ta'limotlar buddaviylikdan keyingi dinlarga o'tgan.

Jahon dinlaridan biri Xristianlik bo'lib, Xristianlik (yunoncha Χριστός - "Moylangan", "Masih") - bu Yangi Ahdda tasvirlangan Iso Masihning hayoti va ta'limoti atrofida Falastinda taxminan 33 yil davomida paydo bo'lgan dunyo dinidir. Nasroniylarning nasroniylilik Iso Masih, Xudo O'g'li va insoniyatning Qutqaruvchisi ekanligiga ishonishadi. Masihiylar uning tarixiyligidan shubhalanmaydilar. Xristianlik diniga 2,4 milliardga yaqin odam e'tiqod qiladi BMT ma'lumotlariga ko'ra xristianlik dinining yillik o'sishi 1,4 % ni tashkil etmoqda.

Xristianlikning asosiy yo'nalishlari: katoliklik (1,2 milliardga yaqin dindorlar), pravoslavlik (taxminan 280 million), protestantizm (800 millionga yaqin), qadimgi Sharqiy pravoslav cherkovlari (Monofizitizm) va Sharqiy Ossuriya cherkovi (nestorianizm) (70-80 million) .) yo'nalish va tarafdorlarga ega. 1054 yilda xristian cherkovi katolik va pravoslavlariga bo'lingan (qadimgi Sharq cherkovlari bundan oldin ajratilgan). Protestantizmning paydo bo'lishi XVI asrda katolik cherkovidagi islohotlar harakatining natijasi edi.

Xristianlik 325 yilda Rim imperiyasida rasmiy mafkura va davlat dini deb rasmiy ravishda e'lon qilingan edi. Xristianlik rasman tan olingan davrdagi tarixiy shart-sharoit quyidagicha edi:

1. Rim quldorlik davlatining qullarga va bosib olingan mazlum xalqlarga nisbatan qattiq jabr-zulm qilishiga qarshi olib borilgan ozodlik urushlari va qo'zg'olonlar birin-ketin mag'lubiyatga uchrab, ulardan shafqatsiz o'ch olinib jazolashlar oqibatida umumiy ruhiy-ma'naviy inqiroz paydo bo'lgan. Qullar sinfidan bo'lgan Spartak etakchiligida eramizdan avvalgi 73-71 yillarda Rimdagi qo'zg'olon bostirilgach, 6 ming qul Rimga olib boradigan yo'llar chetiga qurilgan xochlarga mixlab tashlangan. O'sha fojea oqibatida umumiy umidsizlik avj olgan. Spartakning mag'lubiyati, - degan edi tarixchi Sharl Enten, - Isoning g'alabasi edi.

2. Qachonlardir shon-shuhratga, kuch-qudratga to'lib-toshgan Rim quldorlik davlati eramizning I-III asrlariga kelib inqirozga yuz tutdi. Qulchilik o'rniga feodal tartiblar o'rnatila boshlandi. Quldorlar va boshqa yuqori tabaqalar orasida ijtimoiy aynish kuchayib, ma'naviy buzilish, ayshuishratga berilish o'sib bordi.

3. Rim davlati hududlarida yashayotgan turli urug'lar, qabilalar, elat va xalqlar o'z xudolariga, payg'ambarlariga, urf-odatlariga sig'inar edilar. G'oyaviy-mafkuraviy birlik bo'lmaganligi ham Rim qudorlariga xalq ustidan siyosiy va g'oyaviy hukmronlik qilishni tobora qiyinlashtirardi.

Xuddi ana shu uchta tarixiy sababga ko'ra xristianlik nisbatan tezroq shakllanib bordi, u ko'pchilik orasida keng tarqaldi, yuqori va quyi katlamdagi kishilar orasida e'tiqod, iymonga aylandi. Yangi din yuqori tabaqa uchun mazlumlar ustidan hokim bo'lish yo'llarini ochib berdi, xalqni esa tinchlantirdi.

Xususan, faylasuf olimlar Seneka bilan filonlarning falsafiy-ahloqiy qarashlarining xristianlik mafkurasini ishlab chiqishga ko'rsatgan ta'siriga alohida to'xtalib o'tish kerak.

Seneka (er.av. 4 yilda tug'ilgan va yangi eraning 65 yilida vafot etgan) o'z falsafasida moddiy boyliklar to'plash, noz-ne'matlarni iste'mol qilish kabilarni bu dunyoning behuda ovoragarchiliklari deb

e'lon qilib, ulardan voz kechishni targ'ib kiladi. U bu talabni jonni qutqarib qolish yo'lidagi birinchi qadam deb bildi. Dunyo, Senekaning fikricha, insoniyatni kelayotgan halokatdan qutqarib qolishga qudrati bo'lgan ilohiy hokimga muhtojdir. Filon (eramizdan avvalgi 1 asrning oxiri, yangi eraning birinchi yarmida yashagan) grek-rim falsafasini yahudiy dini bilan qo'shishga urinib, xudo bilan odamlar o'rtasida turuvchi ilohiy vositachi borligi haqidagi ta'limotni ishlab chiqqan edi. Bu vositachi «Kaloni xudo» bo'lib, u kishilarni to'g'ri yo'lga solib yuborish va ularni hammadan qudratli xudo bilan tanishtirish uchun tangrining erga yuborgan farzandidir.

Bibi Maryamning Isoga g'oyibdan homilador bo'lishi haqidagi ta'limoti ham sharqiy dinlar ta'sirida paydo bo'lgan. Masalan, Budda, Suriya podshosi Sargos, Misr xudosi Gor va boshqalar g'oyibona homila natijasida tug'ilganliklari haqidagi rivoyatlar ta'sirida Bibi Maryamda g'oyibona homila paydo bo'lib keyin Iiusion Xristos (Iso) tug'ilgan, degan tasavvur vujudga kelganligiga hech shubha qilinmasa ham bo'ladi.

Xristianlik yashirin jamoalariga yuqori tabaqa vakillari ham kirgandan keyin ular bu jamoalarda rahbarlikni qo'lga oldilar. Ularda klirlar, ya'ni episkop, pop, d'yakon, praviter - ruhoniy otaxonlar ta'siri kuchayib bordi. Dastlabki davrlarda Xristian jamoalarida, asosan, kambag'al kishilar, xususan, qullar ko'pchilikni tashkil etgan. Klirlar rahbarligida o'rmonlarda, tashlandiq vayronalarda, ayrim xonadonlarda yashirin o'tkaziladigan yig'ilishlarda g'oyibdan samoviy haloskor payg'ambarning kelayotgani to'g'ri-sida suhbatlashganlar, muqaddas kitoblarni o'qib muhokama qilib, izohlash, ehsoniy ovqatlanish marosimlari, ya'ni kechki paytdagi birgalikda ovqatlanishlar o'tkazib kelingan.

Imperator Konstantin 313 yili xristianlarning ta'qib qilishni bekor qildi va 325 yili xristianlikni Rim imperiyasining davlat dini darajasiga ko'tardi. 325 yili Konstantin boshchiligida Nikey shahrida xristianlarning 1-jahon yig'ilishi bo'ldi. Yig'ilish xristian dinining qonun-qoidalarini ishlab chiqdi. Xudoni uch shaxsning (ota xudo, mukaddas ruh, o'g'il xudo) birlikda ifodalanishi qabul qilindi. 381 yili

xristianlarning Konstantinopolda bo'lib o'tgan 2-jahon yig'ilishida cho'qinish va qayta tirilish haqidagi yangi aqida qabul qilindi.

Injil rivoyatlariga ko'ra, yahudiyaning Nazaret viloyatidagi Vifleem shahrida yashaydigan yahudiy Yusuf (Iosif) farishta Jabroil tomonidan «muqaddas ruh»dan uning xotini Bibi Maryam bo'lajak payg'ambar Isoni tug'ishi haqida oldindan ogohlantirilgan. Maryam oldiga muqaddas ruh keladi. Undan Iso tug'iladi. Isoni onasi Maryam Vifleem shahri yaqinidagi g'orda tug'adi.

Yahudiyaning podshosi Isoning tug'ilganidan xabardor bo'lgan. O'sha vaqtdagi podsho Irod Vifleemda tug'ilgan barcha go'daklarni o'ldirishga farmon bergan. Biroq, xudo tomonidan yuborilgan farishta Isoni, onasini va barcha Yusuf oilasini Iroddan yashirib Misrga yashirin holda o'tkazib yuborib qutqarib qoladi. Shundan keyin Isoni hech kim ko'rmaydi va faqat 30 yoshga kirgandan keyingina Iso xalqqa ko'rinish beradi. Shundan boshlab, Iso o'z targ'ibotchilik faoliyatini boshlaydi. U bir qancha sodiq shogirdlarini-apostollarni o'z yoniga olib, ular bilan birga yangi dinni targ'ib qilish uchun butun mamlakat bo'ylab safarga chiqadi. Xuddi shu vaqtda apostol Ioann haloskorning kelganligi to'g'risida xabar tarqatadi. Iso va uning shogirdlari Iordan daryosi yaqinida Ioann bilan uchrashib qoladilar. Ioann ularni Ioardan daryosi suvida yuvintirib, cho'qintiradi. Ioann Isoni cho'qintirayotgan paytda osmondan nido kelib: bu mening sevikli o'g'lim, mening iltifotim ana shunda, degan ovoz eshitilgan emish.

Iso hamma odamlar xudo oldida teng, deb e'lon qilgan, lekin u hokimlik huquqini xudo bergan bo'lib, Davlat hukmiga, mahalliy hokimlar amriga bo'sunish xudo amrini bajarishdir, degan.

Iso uch yil davomida targ'ibot olib borgan. Lekin Yahudiya hokimi Pontiy Pilat Isoni tutib bergan kishiga 200 tilla pul berajagini e'lon qilgach, Isoning eng yaqin apostoli Iuda sotqinlik qilib, uni tutib bergan. Pontiy Pilat va yahudiy ruhoniylari Quddus shahrida Isoni sud qilib xochga mixlab o'ldirishga hukm qilganlar. Hukm Golgofa tog'ida qiynab o'ldirish orqali ijro etilgan.

Shu tariqa o'z jonini qurbon qilgan Iso uch kundan keyin mo''jiza bilan qayta tirilgan, u yana 50 kun da'vat-targ'ibot olib borgach, otasi

xudo oldiga osmonga chiqib ketgan, u qiyomat kuni qaytib keladi, deb tasavvur qilinadi.

Xristianlik aqidalari

1-aqida: Xristianlikning iymon kalimasiga ko'ra dindorlar - ota xudo, o'g'il xudo va muqaddas ruh («muqaddas uchlik») bo'lib gavdalanadigan yagona xudoga e'tiqod qiladilar. Demak, xristianlik monoteistik din ekanligi shu aqidadan ma'lumdir. Ota xudo ko'rinib turgan olam (farish-ta)larni yaratgan, deb hisoblanadi. Iso uning injildagi «tarjimai holi» bilan birlikda O'g'il xudo hisoblanadi. Muqaddas ruh-pravoslavieda ota xudodan, katoliklar esa ham ota-xudodan, ham O'g'il xudodan kelib chiqqan, deb hisoblanadi.

2-aqida: Xristianlik uchun eng muhim aqidaviy g'oya xudoning gavdalanish aqidasi bo'lib, unga binoan Iso xudoligicha qolgan holda, go'yo Mariya ismli qizdan (Bibi Maryam onadan) tug'ilgan payg'ambar deb e'lon etiladi. Bu aqida Isoga mansub deb hisoblanadigan barcha injil pand-nasihatlariga «ilohiy haqiqat»larga xos hurmatni kuchayti-rishga xizmat qiladi.

3-aqida: Gunohni yuvish aqidasi katta o'rin berilgan, bunga asosan Iso butga mixlanib tortgan azoblari va o'limi bilan o'zini odamlarning gunohlari kasriga ota xudoga qurbon qilgan va shu tariqa bu gunohlarni yuvgan Bu bilan u go'yo odamzoddagi «gunoh hukmronligidan xalos bo'lish» yo'lini ochib bergan.

4-aqida: Isoning qayta tirilishi aqidasi xristian diniy ta'limotida markaziy o'rin egallaydi. Bu tirilish kelgusida odamlarning hammasi tirilishining (islom dinidagi oxirat-qiyomatdagi odamlarni tirilishi kabi) garovi deb ta'kidlangan.

5-aqida: Osmonga chiqib tushish (Islomda me'roj) aqidasi xristianlarni Iso tirilgandan so'ng osmonga, Ota xudo huzuriga chiqqanligiga ishonish. Mazkur aqida orqali erdagi hayot odamni oxiratda kutadigan mangulikka nisbatan hech narsaga arzimaydi, degan ishonch uqtirildi.

6-aqida: Xristianlikning «xudo oldida hamma odam tengdir», degan bu aqidasi ijtimoiy tengsizlikni bekor qila olmagan

tasavvurdagina barchagi tenglik huquqini bergan edi. Bu tenglik oxiratda amalga oshishini kutishga dindorlar da'vat etilgan.

Marosim va bayramlar:

a) dindorlarni hamkorlik ruhida tarbiyalaydi; b) dindorlar orasida tartib-intizomni mustahkamlaydi; v) dindorlarning vaqti, moddiy harakat-larini talab qiladi; g) dindorlar imyon va e'tiqodini kuchaytiradi; d) ular milliy va baynalminal madaniyatning bir qismiga aylanib, umuminsoniy qadriyatlarni kuchaytiradi. Bu xususiyatlarning barchasi xristianlik marosim va bayramlarida ham to'la amal qiladi.

Xristianlik marosimlari asrlar mobaynida asta-sekin shakllanib borgan, ular quyidagilardir: cho'qintirish, prichashchenie (non va vino iste'mol qilish), miropomazanie (cherkovlarda chaqaloqni cho'qintirgandan keyin xushbo'y moy surkash), elosvyashchenie (soborga olib kelish), nikoh (gulcham-bar kiydirish, nikoh uzugi taqish kabilar), tavba qilish (gunohlariga pushaymon bo'lish), ruhoniylikka qabul qilish, Pasxa, rojdestvo Xristovo, troitsa bayramlari. Xristianlik marosimlarini tainstvolar deb ataladi. Bu marosim va bayramlar barcha xristian yo'nalishlarida mavjud, faqat ularni shakli va vaqti turlicha xolos.

Cho'qintirish marosimi xristian dinining eng muhim va asosiy marosimidir. Bu marosim cherkovda o'tkaziladi. Marosiming asosiy mohiyati tug'ma gunohdan bolani xalos qilish, uni xristianlikka dohil qilish, unga xristiancha ism qo'yish, uni cherkov qavmiga, ya'ni aholi ro'yxatiga yozib qo'yishdir.

Marosim o'tkazish uchun yangi tug'ilgan bolani cherkovga olib kelishadi. Bu erda ruhoniy uning yuziga qarata uch marta kuf-suflyaydi, dajjollarga qarshi afsun o'qiydi. Shaytondan yuz o'girishga, uni puflashga va unga tuflatishga chaqiradi. Bu ishlarning hammasini chaqaloq nomidan cho'qintirayotgan erkak yoki ayol, ya'ni chaqaloqni «cho'qintirayotgan otasi yoki onasi» bajo keltiradi. Shundan keyin pop chaqaloqni uch marta suvga botirib oladi, chaqaloqqa zaytun yog'i surtaydi, uning boshidan bir tutam sochini kesadi va bolaga ism qo'yib

beradi. Rivoyatga ko'ra Iso payg'ambarni Iordan daryosida avliyo Ioann Cho'qintiruvchi cho'qintirgan.

Cho'qintirish marosimi qadimgi Hindiston, Rim, Misr, Kichik osiyo va boshqa davlatlar hududlarida yashagan xalqlar orasida ham mavjud bo'lgan. Xristianlikda cho'qintirish marosimi yangi eraning 1-asri oxirlarida paydo bo'lgan. Bi-rinchi xristian jahon soborining (4-asr) qaroriga muvo-fiq, bu marosim har bir xristian uchun majburiy deb topilgan va "e'tiqod simvoli"ga kiritilgan. Shu vaqtdan boshlab "cho'qin-tirilgan" so'zi "xristian" degan so'z bilan teng ma'no kasb etgan. Xristianlar boshqa dindagi hamma kishilarni "cho'qin-maganlar" deb atay boshlaganlar.

Nikoh marosimi ham cherkovda o'tkaziladi. Bu marosim oila qurish marosimidir. Cherkovda o'tkazilgan nikoh xristian oilasining qonuniy asosi hisoblanadi. Nikoh paytida pop kelin-kuyovga oq fotiha beradi, ularni qo'sha qarib, uvali-juvali bo'lishini xudodan tilaydi, kelin-kuyovga shohona jig'a taqadi, ularga yonib turgan shamni ushlab turishni buyuradi. Ularning yuzlariga krest bilan soya soladi, isiriq-buxur tutatadi (yoki isiriqqa o'xshash xushbo'y hid tutuni soladi). Kelin bilan kuyov bir-birlarining barmoq-lariga nikoh uzugi taqishadi, pop ularni bir-biriga vafodor, g'amxo'r, ittifoq bo'lib yashab, turmush kechirishga da'vat qiladi. Oilani buzish, ajralish ham cherkov ruxsati bilangina bo'ladi.

Tavba qilish marosimi ham cherkovda bo'ladi. Tavba qilishda gunoh qilib qo'ygan har bir xristian o'z gunohidan pushaymon bo'ladi. U gunohini kechirishni xudodan so'rab berishni popdan iltimos qiladi. Tavba qiladigan shaxs popga hech bir guvohsiz, u bilan yuzma-yuz, tiz cho'kkan holda o'zining hamma gunohlarini batafsil so'zlab beradi.

Prichashchenie marosimi xristian dinining asosiy marosimlaridan biri hisoblanadi. Bu marosimni go'yoki Isoning o'zi tayin qilgan emish. Prichashchenie marosimidagi asosiy mazmun shuki, non bilan vinoni sirlil ravishda dindorlar birgalikda iste'mol qiladi, bunda nonni Isoning go'shti, vinoni esa uning qoni deb tasavvur qilinadi. Isoga yanada yaqinlashish uchun, u bilan bir tan, bir jon bo'lib ketish uchun shu marosim o'tkaziladi. Mashhur ruhoniylar va faylasuf olim o'rta asrlarda

yashagan Foma Akvinskiy, Prichashchenie-ning har bir zarrasida Iso bordir, deb ta'limot beradi. Xristianlikning prichashchenie marosimi qadimgi zamon-lardagi totemizm dinidagi totem-hayvonni qurbon qilib, uning «muqaddas» qoni va go'shtini iste'mol qilish marosi-mining yangi shaklidan boshqa narsa emas.

Xristianlikda yana dafn marosimi, butlarga, xochlarga, avliyolar jasadiga, muqaddas joylarga, ayrim ikonalariga sig'inish marosim-odatları ham bor.

Xristianlik bayramlari, ya'ni eng muhim diniy voqea va hodisalar bilan bog'liq bo'lgan alohida kunlar, barcha xristianlar uchun bayram tantanalari mavjud. Cherkovlar bayramlarga jiddiy va katta e'tibor berib kelayotir.

Iso payg'ambar tug'ilgan kuni (rojdestvo) bayrami cherkov hayoti va dindorlarning turmushida ko'zga ko'rinarli o'rinda turadigan, millionlab kishilarning tantanali bayramlaridan hisoblanadi. Cherkov ta'limotiga ko'ra bu bayramni xudo Iso sharafiga bag'ishlab bayram qilishni tavsiya etgan. Katolik ruhoniysi va olimi Dionisiy kichkinaning mo'ljaliga ko'ra Rim shahriga asos solinganiga eramizdan avvalgi 754-yildan boshlangan. Iso tug'ilgan kunni misrliklar 6 yanvarda nishonlaganlar. Rojdestvo bayrami oldidan dindorlar uylaridagi barcha narsalarni yuvadilar, pollarini artib chiqadilar, ustki kiyimlarni qoqadilar, hammomda cho'miladilar, toza kiyimlarni kiyadilar. Italiyada rojdestvo kuni uylaridan eski kiyimlarni, narsalarni, buyumlarni ko'chaga irg'itib yuboradilar, shu qutlug' bayramda hatto urushlar to'xtatilgan. Ayrim arazlashib yurgan kishilar yarashganlar.

Pasxa bayrami xristianlarda ayniqsa katta tantana bilan o'tadigan bayramdir. Pasxadan oldin ehtirosli hafta deb atalgan hafta keladi, bu hafta davomida dindorlar ro'za tutadilar, zo'r berib ibodat qiladilar. Bu hafta oxiri xudoga ehtirosli, mungli murojaat ohangida ibodat qilish bilan yakunlanadi. Undan keyin pasxa bayrami boshlanadi. Quvonchli hafta deb atalgan bu hafta davomida bayram kun-lari ruhoniylar va cherkov uchun "ish" kunlari bo'lib, ular dindorlarga haloskorlik g'oyalarini, pasxa bayrami qanday kelib chiqqanligini tushuntirib beradilar. Ular pasxa va ehtirosli hafta insonning mashaqqat chekkanligi,

o'limi va qayta tirilishini xotirlash uchun belgilangan deb hisoblaydi-lar. Qadimgi o'lib tirilishga, o'ladigan tanayu, o'lmaydigan jon (ruh) ga ishonish to'g'risidagi apima-animizm dinini ta'siri va shu din asosida paydo bo'lgan.

Bir butun din bo'lgan xristianlik turli tarixiy shart-sharoitlar, bu dinning mahalliy hukmdorlar manfaatlariga, quldorlik, feodalizm va kapitalizm tuzumlari sharoitiga moslashtirishga qilingan harakatlar tufayli turli yo'nalish-laru sektalarga bo'linib ketgan. Ichki inqiroz va tashqi hujumlar natijasida (german qabilalari) Rim imperiyasi 3-4 asrlarda G'arbiy va Sharqiy qismlarining ajralib ketishiga olib keldi. Rim imperiyasining G'arbiy qismida mayda mustaqil davlatlar paydo bo'ldi. Ulardagi siyosiy hokimiyatga nisbatan cherkovlar hukmronligi ustunroq bo'lib, ularning Rim shahrida joylashgan bosh cherkovga tobe'ligi saqlanib qoldi. Lekin Sharqiy viloyatlar Vizantiya imperiya-si tizimida yagona davlat bo'lib, davlat siyosiy hokimiyatiga bo'ysinardi. 1054 yilda Vizantiya hududidagi cherkovlar Rim markaziy cherkovidan ajralib ketdi. Shu tariqa xristianlik ikki yo'nalishga - katoliklar va pravoslavie yo'nalishlariga bo'lindi.

16-asrda burjua sinfi va kapitalizm tuzumi manfaatlariga mos keladigan yana bir yangi yo'nalish - protestantizm vujudga keldi. Bulardan tashqari ana shu yo'nalishlar ichida xristian uyushmalari, jamoalari, ya'ni sektalari ham paydo bo'ldi.

Katolitsizmning aqidalari:

1) Katoliklar ilohiyotida (aqidalar) ilohiy troitsaga: ota xudo, o'g'il xudo va muqaddas ruhga e'tiqod qiladilar. Katoliklar "muqaddas ruh", "ota va o'g'il" xudodan kelib chiqqan, deb hisoblaydilar.

2) Katoliklar muqaddas kitobni, ya'ni Tavrotni va muqaddas rivoyat yoki an'analarni diniy ta'limot manbai, deb hisoblaydilar. Katolik cherkovi faqat lotin tilida yozilgan Tavrotni e'tirof qiladi. Tavrotni faqat ruhoniylargina izohlashi va sharhlashi mumkin. Katolik an'analarni papalar yoki sobor yig'inlarida "avliyo ota"lar chiqargan yangiliklar bilan to'ldirib turishni tan oladilar. Bu bilan katolitsizm zamonaga moslashtirib berilgan.

3) Xristianlikning boshqa yo'nalishlaridan farq qilib, katolitsizmda Rim papasi xudoning rasuli ekanligi to'g'risidagi maxsus aqidaga amal qilinadi. Katolitsizm papani cherkovning boshlig'i deb hisoblaydi, uni "Iso-ning noibi (vorisi)" va "Apostol pyotrning o'rinbo-sari" deb ataydilar.

4) Katolitsizmda a'rof to'grisidagi aqida bo'lib, unga ko'ra a'rofdagi (jannat bilan do'zah oralig'ida) gunohkorlarning ruhlari tiriklik vaqtlarida yuvilmay qolgan gunohlaridan tozalanib, jannatga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar, deb tushuntiriladi.

5) XIII asrda katolik ilohiyotchilari tomonidan "savob ishlar" zahirasi to'g'risidagi aqida ishlab chiqildi. Unga asosan gunoh qilgan kishilar cherkovdan, haq to'lab, kechirim so'rab, gunohining kechirilgani to'g'risidagi guvohnoma-idulgentsiya olishi mumkin. Cherkov idulgentsiya narxini belgilab chiqdi.

6) Isoning onasi Bibi Maryamga "ruhoniyy ona" deb sig'inish ham kuchli e'tiqod ramzi hisoblanadi.

Katoliklarning diniy marosimlari

Katoliklarning marosimlari juda tantanali o'tishi bilan ajralib turadi. Marosimlarning ko'pi cherkov va monastirlarda o'tadi, ularda musiqa asboblaridan organ chali-nadi, yakka ashulalar va xor munajatlar aytiladi. Bu dindorlar hissiyatiga ta'sir etib, ularda diniy zavq uyg'otadi.

Marosimlar:

1) Momo Havoga (Eva) va Bibi Maryamga sig'inish marosimi ayollar orasida keng tarqalgan bo'lib, bu marosimda "ayollar Momo Havo sizlarga doimo homiylik qiladi", degan g'oya mujassam bo'lgan.

2) "Avliyolarga" sajda qilish, tabarruk narsalarga va mumiylangan avliyolar jasadiga sig'inish marosimi ham mavjud. Masalan, G'arbiy Evropa cherkovlari va monastirlarida dindor ko'rib sig'insin degan maqsadda go'yoki Isoning sochi, tirnoqlari, kiyimlari, qizil plashi, Momo Havoning suti, Iso mixlangan xoch qo'yilgan. Ularda yana avliyolar: Matfey, Luka, Pyotr, Yulianlarning jasadi namoyish qilinadi, dindorlar ularni taof qiladilar.

3) Turli vaqtlarda butlarni yangilash, “yig’lovchi” butlar, o’zi yonadigan shamlar, mo’jizali davolash kabi mo’jizalar ko’rsatish ham keng tarqalgan.

4) Xristianlikdagi asosiy marosimlar: tavba qilish, prichashchenie, nikoh, cho’qintirish ham katoliklar tomonidan marosim va bayramlar deb amal qilinadi.

5) Katolik cherkovlarida diniy xizmat paytida, avlodlar xotirasiga sham yoqish odati ham keng tarqalgan.

Rim papasi katolitsizmi boshqa xristianlik yo’nalishlaridan qat’iy markazlashtirilganligi bilan ajralib turadi. Katolik cherkovi tepasida Rim papasi turadi. Papa-lotincha ota degani bo’lib, papa barcha katoliklarning “ruhoniylari” hisoblanadi. Papa o’z siymosi, e’tiqodi bilan, ahloq-odobi, bilimdonligi, xudojo’yligi bilan barcha katoliklarga namuna hisoblanadi. U gunohdan xolis erdagi xudoning vakili, bosh ruhoniylari deb tushuniladi.

Papa kardinallar, ya’ni oliy darajadagi ruhoniylarning vakillari kollegiyasi tomonidan umrbod muddatga saylanadi. Papalik mansabiga nomzod bo’lgan ruhoniylar ovozlarining kamida 2/3 qismini va yana oshiqcha bir ovoz olishi kerak. Saylovdan o’tgan kishi o’zining ilgarigi ismidan voz kechadi va o’ziga yangi ism oladi.

Vatikan Rim shahrida 44 gektar maydonga joylashgan papalik davlati bo’lib, uning davlatga xos o’z bayrog’i, gerbi, chegarasi, politsiyasi, oliy organlari mavjud.

Pravoslaviye yo’nalishining aqidaviy ta’limotlari.

Pravoslaviye aqidalaridan iborat ta’limotlar jahon sobor yig’ilishlari tomonidan qabul qilingan e’tiqod ramzlaridir.

1-aqida: bir tanada uch qiyofada namoyon bo’ladigan ota, o’g’il xudolarga, muqaddas ruhga iymon keltirib, ular dunyoni ikkita qilib yaratgani, barcha narsalarni yo’qdan bor qilgani va olamning egasi, boshqarib turadigan yagona hokimi mutloq deb ishonish, Muqaddas ruh - ota xudodan paydo bo’lgan deb tasavvur qilinadi. Isoning oyoq qo’lidan mixlanib o’ldirilishi va tirik holda osmonga chiqib ketganligi, u yana Er yuziga qaytib kelishi, adolatli jamiyat o’rnatishga ishonish.

2-aqida: cherkov gunohdan pokligi, aqidalarning o'zgarmasligini e'tirof etish aqidasi. Bu aqidaga ko'ra cherkovni dastlab Iso barpo etgan, so'ngra u o'zidan keyin o'rniga avliyo Pyotrni qoldirganligi uchun cherkovlar gunohdan holi-forig' hisoblanadi. Pravoslavie yo'nalishidagi ruhoniylar va xudojo'y taqvodorlar diniy aqidalar xudoning inoyati bilan bandalarini to'g'ri yo'lga boshlovchi «muqaddas haqiqatlar» bo'lganligi uchun ular hech o'zgarmaydi, abadul-abad turadi, ularni ozaytirish ham, ko'paytirish ham mumkin emas, deb hisoblaydilar.

3-aqida: Isoning onasi Bibi Maryamga, avliyolar va cherkov deb e'lon qilgan ruhoniylarga sig'inish aqidasi ham kuchli ta'limot hisoblanadi.

Pravoslavie marosimlari.

Xuddi katolik yo'nalishidagi kabi pravoslavieda ham marosimlarga katta ahamiyat beriladi. Pravoslavie marosimlarining ko'pi cherkovda o'tadi. Katolik cherkovlarida ibodatlar paytida dindorlar bimalol stullarda o'tiradilar, pravoslavie cherkovlarida esa dindorlar tikka turadilar. Katolik cherkovlarida organ musiqasi sadolari ostida ibodat qilinadi Pravoslav cherkovlarida ibodat paytida musiqaviy kuylar chalish odat emas. Pravoslavie va Katolik cherkovlarining ichki tomonini bezatishda ham farqlari bor. Masalan, pravoslavie cherkovlarida, ibodat uylarida butlar juda ko'p. Bibi Maryam Iso, avliyolarning ko'pdan-ko'p haykallari ham mavjud. Pravoslavie cherkovlari va ibodat uylari nim qorong'i, shamlar bilangina yoritilgan holda, sirli sharpalar, mungli munojot madhiya emas, balki marsiya ohanglari eshitilgan holda marosimlar o'tadiki, bunday holat pravoslav ruhoniylarining fikriga ko'ra, dindorning e'tiqod ruhiyatini kuchaytiradi. Agar yop-yorug' elektrlar yonib turgan holda ibodat qilinsa, dindorlar ibodatda chalg'ishi mumkin, deb hisoblaydilar.

Pravoslav bayramlari ham juda ko'p bo'lib, ularning umumiy soni bir yildagi 365 kunning har biriga bir nechta bayrami to'g'ri keladi. Pravoslav bayramlari ulug'lash ob'ektiga qarab Iso, Bibi Maryam va avliyolar sharafiga o'tkaziladigan bayramlarga, tantanavorligi jihatidan - ulug', o'rta va kichik bayramlarga va o'tkazish vaqti jihatidan -

surilmaydigan, o'yning ayni bir xil chislolariga to'g'ri keladigan bayramlarga, hamda suriladigan, ya'ni pasxa kunlariga qarab, kalendar kunlari bo'yicha almashib turadigan bayramlarga bo'linadi. Ulug' bayramlar ro'yxati pasxadan boshlanadi, undan keyin o'n ikki bayram turadi.

988 yilning yozida Kiev knyazi Vladimir Vizantiya davlatidan pravoslavie mazhabiga qabul qilishni so'radi va Konstantinopol patriarxligiga qabul qilindi. Rossiya xristianlikni shu tariqa qabul qildi. Vizantiyadan Rossiyaga kelgan messioner pravoslav ruhoniylar Kiev ko'chalarida oliy tabaqaga mansub kishilarni Dnepr daryosida cho'qintirdilar. Lekin oddiy odamlar yangi dinga kirishni xohlamasdan cho'qinishdan bosh tortganlari ham bor edi, ular majburan cho'qindilar. Shundan keyin Moskva, Novgorod, Tver, Pskov, Vladimir, Nijniy Novgorod knyazliklari ham birin-ketin cho'qintirilib yangi dinni qabul qilganlar.

Pravoslavie mazhabida hozirgi paytda yagona markaz yo'q. Hozir 15 avtokefal, ya'ni biri-biridan mustaqil bo'lgan pravoslav cherkovlari bor. Bular Konstantinopol (Turkiya), Aleksandriya (Misr), Antioxiy (Suriya), Quddus, Rus, Kipr, Gruziya, Serbiya, Ruminiya, Bolgariya, Ellada, Albaniya, Polsha, Chexiya, Amerika avtokefal cherkovlaridir.

Pravoslavieda ahloqiy ta'limotga ham alohida ahamiyat berilgan. Yaqin kishilaringni sev, yomonlik qilma, yaxshilik qil, o'ldirma, o'g'irlik qilma kabi pand-nasihatlar o'ta talabchanlik bilan ta'kidalanadi.

Protestant yo'nalishi

XVI-asrdan boshlab Evropa mamlakatlari shaharlarida burjuaziya sinfi shakllandi, ular shahar hunarmandlari, o'rta darajadagi savdogarlar, ziyolilarga bosh bo'lib kapitalistik usulda moddiy boyliklar ishlab chiqarib, bozor munosabatlariga o'ta boshladilar. Tabiiy va gumanitar fanlarning rivojlantirmay, burjua demokratiyasini o'rnatmay, vijdon erkinligini joriy etmasdan turib kapitalizm tuzumini o'rnatib bo'lmas edi. Kapitalizm o'ziga asosiy raqib bo'lgan feodalizmni, cherkov va xristianlikning qarshiligini engibgina rivojlanishi mumkin edi. Xususan, katolitsizm cherkovlari, Rim papasi o'rta asrlar tuzumi feodalizmning

tayanchi, monarxiyaning tayanchlari bo'lib, bunga qarshi reformatsiya harakati kuchayib bordi. Antifeodal va antikatoitsizm harakatlari Germaniyada avj ola boshlab, bu harakat boshida nemis byurgerlari, ya'ni burjuaziyasi turdi.

Germaniyadagi Vittenberg shahrida monax Martin Lyuter katolik cherkovini isloh qilishni, Rim papasi qaromog'idan Germaniyadagi cherkovlarga ajratib mustaqil bo'lishni targ'ib qildi. 1517 yilda Martin Lyuter cherkov eshigiga o'zining 95 ta tezisni yopishtirib qo'ydi. Bu tezislarda, jumladan katolik poplarining indulgentsiya sotishini, Germaniyadagi cherkovni Rim papasi qaramog'idan ozod etishni talab qildi. Lyuterning bu talablarini butun Germaniyada xayrixohlik bilan kutib olindi. Mamlakatda katolik cherkovining zulmiga va zo'ravonligiga qarshi ommaviy harakat avj oldi, tez orada bu harakat xalq ommasining feodal tuzumga qarshi inqilobiy kurashga aylandi, dehqonlar urushi boshlanib ketdi. Bundan qo'rqib ketgan hokimiyat egalari bo'lgan knyazlar, dvoryanlar va ruhoniylar armiya bilan, fanatik dehqonlar bilan birlashib dehqonlar harakatini bostirdi. Germaniyada feodalizm saqlanib qoldi.

“Protestantlar” degan nom 1529 yilda “Protestantsiya” deb atalgan hujjatga, ya'ni ruhoniy va dunyoviy feodal-larning umumgerman s'ezdi lyuteranchilikning tarqalishini cheklash haqida qabul qilingan qaroriga qarshi tuzilgan protestga imzo quygan nemis knyazlariga berilgan edi. Protestant knyazlar 1555 yilda Rim bilan bitim tuzishga muvaffaq bo'ldilar, bu bitimga ko'ra, har bir knyaz o'z fuqarolari uchun istagan dinni: Lyuteranchilikni yoki katolitsizmni tanlab olish huquqiga ega bo'lgan ega bo'lgan edi. Natijada “mamlakatda kim hukmron bo'lsa, shuning dini hukmron bo'ladi”, degan qoida belgilanadi. Augsburg diniy olami deb nom olgan bu bitim protestantsizmning Germaniya bo'ylab keng yoyilib ketishiga olib keldi. Keyinchalik Lyuter tarafdorlarini ham, boshqa islohchi oqimlarning izdoshlarini ham protestantlar deb atay boshladilar.

XVI asming o'rtalariga kelib katolik dinini isloh qilish harakatida qatnashgan Shveysariya, Angliya, Shvetsiya, Daniya va Norvegiya mamlakatlari ham katolitsizmdan chiqdi. So'ngra xuddi shunday ish

Belgiya, Gollandiya va Frantsiyada ham ro'y berdi. Bu ishlar Chexiya, Vengriya va Polshada amalga oshdi. XVII asrdan boshlab u shimoliy Amerikaga va Evropa davlatlarining boshqa mamlakatlariga kira boshladi.

Feodalizmni muqaddaslashtiruvchi katoliklar cherkoviga qarshi kurash boshlagan burjuaziya cherkovni butunlay tugatmay, uni «tuzatish», isloh qilishni, o'z sinfiy manfaatlariga muvofiqlashtirishni maqsad qilib qo'ydi.

Protestantsizm xudoning borligi, uning uch qiyofada namoyon bo'lishi, jonning o'lmasligi, jannat va do'zax (katolitsizmdagi a'rofdan tashqari) haqidagi, vahiy va boshqalar to'g'risidagi umumxristian tasavvurlarni e'tirof etadi.

Protestantsizmning o'ziga xos bo'lgan aqidalari quyidagilardan iborat:

1) shaxsiy e'tiqod bilan najot topish; 2) dinga ishonuvchan barcha kishilarning ruhoniy bo'lishi mumkinligi; 3) Bibliyaning oliy nufuzini tan olish;

4) dastlabki gunoh fe'l-atvorini buzganligi, uni yaxshilik qilish qobiliyatidan mahrum qilganligi, shuning uchun u xayrli ishlar, sirli marosimlar va asketizm yo'li bilan emas, bandalar gunohini so'rab olish uchun o'zini qurbon qilgan Isoga shaxsan e'tiqod qilish yo'li bilan oxirtda gunohlardan forig' bo'lish mumkinligini; 5) xristianlikni qabul qilgan va cho'qintirilgan har bir kishi o'zini xudo bilan g'ayritabiiy muloqatda bo'lishga bag'ishlaydi, bu ishni cherkov yoki ruhoniylar vositaligisiz amalga oshirishi mumkinligi; 6) ruhoniylar bilan oddiy dindorlar o'rtasidagi aqidaviy farqning yo'qligi; 7) ruhoniylar oddiy dindorlarning tavbasini qabul qilishi va ularni gunohdan forig' qilishi mumkin emasligi va ularning diniy jamoalar oldida hisob berishi to'g'risidagi aqidalarga amal qilishi ishlab chiqilgan.

Protestantsizmning o'ziga xos xususiyatlari:

- ruhoniylarning oila qurishi man' etilmaydi;
- samoviy huzur-halovat to'g'risidagi ta'limotni rad qilingan;

- o'lganlarga bag'ishlab duo o'qish, aziz avliyolarga sig'inish, ular sharafiga bag'ishlab bayramlar o'tkazish, muqaddas murdalarga va ikonalar (ikona yunoncha so'z bo'lib, uning ma'nosi tasvir, obraz, g'ayritabiiy mavjudodlarning rasmlari, relefli tasvirlari bo'lib, ular katolitsizm va pravoslavieda sig'inish predmetlari hisoblanadi) topinish bekor qilinadi;

- ibodat uylaridan ortiqcha hashamlar, mehroblar, ikonalar, haykallar, qo'ng'iroqlar olib tashlanib, oddiy holga keltirildi;

- monastirlar va monaxlar jamoasi ham barham toptirilgan;

- ibodat nihoyatda soddalashtirildi, va'z aytish, duo o'qish, psalomlarni (yunoncha pasaltir tarkibini tashkil etuvchi diniy qasidalar, ashulalar, xudoga hamdu sanolar o'qish, iltijo, arz-dod (zorlanish), qarg'ash kabilarni ona tilida o'qish va kuylash joriy qilindi;

- Bibliya birdan-bir manba deb qaralib, muqaddas rivoyatlar rad qilindi. Bibliya milliy tillarga tarjima qilindi, uni o'rganish va sharhlash «gunoh» hisoblanmaydi.

Bu o'ziga xos xususiyatlar burjuaziya demokratiyasining yangi diniy yo'nalishga nisbatan tadbiiq etish asosida paydo bo'lgan.

Protestantsizm ichki yo'nalishlarida: Lyuteranlik, tsving-lichilik, kalvinizm, anglikanchilik, mennochilik, anabap-tizm, unitarizm kabi mazhablar mavjud. Bu mazhablar XVI-XVIII asrlarda paydo bo'lgan edi.

Sekta lotincha-“ajralgan”, “uzilgan”, “mazhab” degan ma'noni bildiradi. Xristianlikda barcha yo'nalishlarda ham firqalar bor. Ayrim sektalar mustaqil diniy oqimga aylanib ketgan. Xristianlikning o'zi dastlab yahudiy dinidagi sekta bo'lganligi boshda aytib o'tilgan edi. Rasmiy hukmron din sektaga mansub ruhoniylarni bid'atchilar, ular shaytonning yo'liga kirib ketganlar, deb qoralaydilar, O'tmishda sektantlik harakatlari yangi diniy aqidalar, marosimlar, bayramlar, rivoyatlar, ayrim diniy peshvolar, alviyolar ta'limotiga amal qilish, ijtimoiy-siyosiy sinfiy-tabaqaviy manfaatlar, rasmiy dindan norozilik oqibatlarida va boshqa sabablarga ko'ra kelib chiqqan va rivojlangan.

Biroq sektantlik juda xilma-xil bo'lib, uning ichki ziddiyatlari ko'p. Agar sektalarning aksar ko'pchiligi diniy yangi tarixiy sharoitga

moslashtirish asosida paydo bo'lgan bo'lsa, shunday sektalar ham borki, ular eski dinni avvalgi holida, hech qanday o'zgarishsiz saqlab qolishga intiladilar.

Adventistlar firqasi. Adventistlar (lot.-voqe bo'lish) protestantsizm sektasi. Sekta XIX asrning birinchi yarmida AQShda vujudga kelgan. Uning asoschisi Uilyam Miller (1782-1849) "Muqaddas yozuvlar va 1843 yilda yozilgan Isoning ikkinchi marta voqe bo'lishi" hamda uning shaxsan 1000 yillik hukmronligi haqida tarix dalillari» kitobida Bibliya tarkibiga kiradigan payg'ambarlar kitoblariga suyanib, Isoning ikkinchi marta kelishiga doir o'zi belgilagan muddatni asoslashga uringan. Bu fikr AQShda mayda burjuaziya tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Ular payg'ambarning kelishiga muddat o'tib ketsa ham bari-bir ishonaveradilar. Adventistlar bir nechta bo'laklarga bo'linib ketdi. Ular orasida "ettinchi kun adventistlari" eng yirigidir. Ular ta'limotida ham Isoning ikkinchi marta qaytib kelib 1000 yil hukmronligi boshlanadigan kunning yaqinligiga ishonish mavjud. Ular oxiratga ham ishonadilar. Adventistlar insoniyat tarixi Iso va shayton o'rtasidagi abadiy kurashdan iborat, bu kurash shaytonning halokati bilan tugaydi, xalos bo'lishning birdan-bir yo'li adventistlar e'tiqodini qabul qilishdir, deb hisoblaydilar. Adventistlar jonning o'lishiga ishonadilar. Ularning fikriga ko'ra, Iso qaytib kelishi bilan jon tana bilan birga qaytib qo'shilib, tirilish ro'y beradi. Erdagi hayot xuddi shunga tayyorgarlik uchun berilgan. Adventistlar shanba kunini dam olish kuni deb hisoblaydi, o'z daromadlarining o'ndan bir qismini cherkovga tuhfa qiladilar. Adventistlar o'z noshirlik organlariga, ko'plab shifoxonalariga ega bo'lib, aktiv messioneerlik faoliyati olib boradilar. Ular o'z cherkovlariga 1863 yili asos solganlar. Amerika, Afrika, Rossiyada 3 milliondan ko'proq adventistlar bor.

Baptistlar firqasi. Baptist (yun.-suv bilan cho'qintirish) protestantizmdagi sektalardan biri bo'lib, XVII asrda paydo bo'lgan. Uning asoschilari Gollandiyaga qochib borgan ingliz mahalliy cherkov va jamoalarinig avtonomik printsiptining himoya qiluvchilari bo'lib, 1611 yilda "Amsterdam va Gollandiyada yashab turgan inglizlarning

diniy bayonnomasi”da yangi ta’limot ta’riflab berilgan. Unda bolalarni voyaga etganda cho’qintirish ko’zda tutilgan. Baptistlar din erkinligini e’tirof etishi, cherkovni davlatdan ajratishni talab qilgan mayda burjuaziya radikal qismining manfaatlarini ifoda etgan. 1612 yilda Angliyada, 1639 yili esa Shimoliy Afrikada birinchi baptistlar jamoasi vujudga kelgan. Baptistlar Bibliyani diniy ta’limotning yagona manbai deb hisoblaydi. Isoga ishonganlarning hammasini xudo xalos etadi, deb ishonadilar. Baptistlar ruhoniylarning oddiy dindorlar bilan xudo o’rtasida vositachi bo’lishini inkor etadilar, alviyolarni, ikonalarini, muqaddas murdalarga sig’inishni ham tan olmaydilar. Baptistlarda cho’qintirish, non va vino totish asosiy muqaddas marosimlardir. Bu urf-odatlarni bajarish Isoga sadoqatning ramzidir. Hozirgi vaqtda Amerika, Afrika, Osiyo, Evropa,

Iegova shohidlari firqasi 1872 yilda adventistlardan ajralib chiqqanlar tomonidan tashkil qilingan va o’zlarini “Iegova shohidlari” deb ataganlar. Ular Iso bilan shayton o’rtasida muqaddas jang - armagedon bo’lib, unda Iso engib chiqadi, u o’rnatgan 1000 yil davom qiladigan jannat va jamiyatda Iegova shohidlari yashaydi, qolganlari esa armageddonda qirilib ketadi, deb ta’lim beradilar. “Iegova shohidlari” kelajakda g’azzovot, ya’ni diniy urush bo’lishini bashorat qiladilar, bu jihatdan bu sektani insonparvar sekta deb bo’lmaydi.

Iegovistlar markazi AQShdagi Nyu-York shahri yaqini-dagi Bruklik shahrida joylashgan. Iegovistlar jamoasi 15-20 kishidan tashkil topgan. Barcha guruh boshida “xizmatkor”, ya’ni rahbar turadi. Iegovistlar “Soqchilik minorasi” va “Informator” nomli jurnallar chiqaradi va ellik tilda tarqatadilar (yashirin ravishda).

Iegovo shohidlari AQShni “xudo yorlaqagan davlat” deb e’lon qilib, AQSh “shayton kuchlarini” yo’q qilish uchun xudo tomonidan tayinlangan, deb hisoblaydilar.

YuSA agentligi Iegovo shohidlarini mablag’ bilan ta’minlab bormoqda. Ahloq sohasida Iegovachilar o’z a’zola-riga: “Kabutardek beozor ilondek mug’ombir bo’ling” deb nasihat qiladi.

Ilk xristianlik firqasi. Ilk xristianlik firqasi 1-2 asrlarda xristian diniy ta'limoti shakllanishi davrida vujudga kelgan sektalardir. Xristianlik hech qachon yaxlit din bo'lmagan. Xristianlikning eng ilk asari "Ioann vahiynomasi" da xristianlarning turli guruhlari (Nikolantlar) Vaalam tarafdorlari, ayol payg'ambar Iezavela tarafdorlari) eslatib o'tilgan.

Ebionitlar sektasi (kambag'allar) yahudiylar marosimlarini bajarishni tark qilmagan dastlabki xristianlar bo'lib, ular tamomila tarki dunyo qilishga da'vat etganlar. Isoning ikkinchi marta qaytib kelishini kutganlar, boylikka qarshi chiqqanlar. Isoni taqvodor odam sifatida ulug'laganlar, uni cho'qinish vaqtida osmondan ilohiy ruh tushgan, deb hisoblaganlar.

II asrning ikkinchi yarmida montanchilar sektasi paydo bo'lgan. Ular taqdirni oldindan aytib berish bilan shug'ullanganlar, zohidlikni targ'ib qilganlar, episkoplar hokimiyatini tan olmaganlar.

Xristianlikda bir qator lavozimlar bo'lib ular quyidagilardir:

Dyakon (yunoncha-xizmatchi) - II-III asrlarda episkop huzuridagi xizmat lavozimi, xristianlik jamoalarida xo'jalik ishlarini olib boradi. Keyinroq esa diniy unvonga aylantirilgan, ibodat va marosimlarni o'tkazishda pop yordamchisi bo'lgan ruhoniylar kishi.

1. **Kardinal** (lotincha-bosh, asosiy) - katolik cherkovida Rim papasidan keyingi ruhoniylar. Kardinallar "kardinallar kollegiyasi" majlisining roziligi bilan papa tomonidan tayinlanadi va u papaning yaqin maslahatchisi hisoblanadi. O'z navbatida konklav-kardinallar yig'ilishi Rim papasini saylaydi.

2. **Katolikos** (yun.-umumiy) - arman-grigoryan cherkovi va gruzin pravoslav cherkovi boshlig'ining unvoni, patriarx unvoni bilan birlashtirilgan va unga teng hisoblangan.

3. **Klir** (yun.-chek tashlash. Xristian ruhoniylari dastlab chek tashlash yo'li bilan saylangan) - xristian unvonli ruhoniylari va cherkov xizmatchisi, ruhoniylarning hammasi, tor ma'noda pritch, ya'ni diniy mavzuda olib boriladigan dindorlarning suhbat yig'ilishi ziyofatiga

rahbarlik qilgan kishi. Dastlabki asrlarda Klirlar oddiy, kambag'al kishilardan saylandi, lekin II asr oxiri III asr boshlaridan boshlab Klirlar Rim hukmdor sinflar, tabaqalari vakillaridan saylanib xristianlik dini davlat tomonidan asta-sekin tan olina boshlandi.

4. **Krest-xoch salib.** - xristianlikda muqaddas timsol. Pravoslavie va katolitsizm da diniy sig'inish predmeti. Bibliyada ko'rsatilishicha Iso krestga mixlab o'ldirilgan. Shuning uchun xristianlikni qabul qilish belgisi sifatida diniy timsolga aylangan. Xristianlikdan avvalgi dinlarda ham krestga sig'inish mavjud bo'lganligini arxeologiya fani ashyo predmetlari tasdiqlaydi.

5. **Lavra** (yun.-ko'p kishilik monastir) yirik va muhim pravoslav erkaklar monastirlarining nomi. Rus pravoslav cherkovida Kiev-Pechera (1598 yilda), Troitsa-Sergiy (1744 yilda), Aleksandr Nevskiy (1797 yilda) va Pochaev-Uspenskiy (1833 yilda) monastirlari Lavra deb atalgan. Mahalliy eparxial arxiereylar Lavra Lavirlari hisoblangan. Troitsa-Sergiy Lavrasi noziri cherkov boshlig'i - patriarx hisoblanadi.

6. **Maslenitsa** - qishni kuzatish va bahorni kutib olishga bag'ishlangan qadimgi slavyanlar bayrami. Bayram kunlari oilalarda blin (tuxum o'yma) taomi pishiriladi.

7. **Messa** (frantsuzcha) - katolik cherkovidagi litergiya. Messa ibodat qilish va organ musiqasi sadolari ostida ashula aytishdan iborat. 1962-1965 yillarda 2-Vatikan sobori qarori bilan liturgiya milliy tillarda o'tkazishga ruxsat berilgan.

8. **Miro** (yun.-xushbo'y yog', moy)- miro surtish, cho'qintirish marosimida ishlatiladigan moy. Dastlab Miro oddiy o'simlik moyi bo'lgan. 6-asrdan boshlab unga balzam (malham) va xushbo'y narsalar aralastira boshlangan, oq uzum sharbati, xushbo'y narsalardan tayyorlanadi.

9. **Monastir** (yun.-darvish hujrasi) - cherkovning muayyan yo'l yo'riqlari asosida birgalikda yashovchi monax rohiblar jamoasi va ular yashab turgan ibodatxonalar, turar joy uylar, maishiy xizmat xonasi, ombor, molxona, tsexlari majmuasi. Monastirlar katoliklarda monofizitlarda mavjud. Dastlab Hindistonda er. av. 1-ming yillik o'rtalarida

buddistlar monastirlari paydo bo'lgan. Birinchi xristian monastirlari esa 3-4 asrlarda Misrda vujudga kelgan. Hozirgi paytda Rossiyada monastirlar yana qayta tiklanib amal qila boshladi.

10. **Papalik** salkam 1500 yil mavjud bo'lgan qadimgi diniy markazlardan birib bo'lib, dastlabki vaqtlarda papalik er-mulklar, ya'ni papa oblastiga xo'jayinlik ham qilar edi. Papalik Rim episkopligi negizida yuzaga keladi. Imperiya poytaxtini 330-yilda Konstantinopolga ko'chirilishi va so'nggi Rim imperatorining 476 yilda qulashi bilan Rimning dunyoviy-siyosiy hokimiyati episkop qo'liga o'tadi va uning cherkovga hukmronlik qilishiga asos solingan. Xuddi shu vaqtda Rim papasi unvonini oladi. 756 yilda franklar qiroli (Frantsiya) Pakana Pipin papaga er hadya qiladi. (Papa oblasti), bu papaning dunyoviy hokimiyatini yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. F.Engels aytishicha, o'rta asrda papa feodal sistemaning baynalminal markaziga aylandi. Napoleon esa papaning butun Evropada mavqeini tushurib yuboradi. Papa Ioann XXIII cherkovning papalik obro'yini ko'tara boshladi. Papa Pavel VI (1963-1978 yillar) so'ngra papa Ioann Pavel II (Hozirda papa lavozimida Frensisk) papalik mavqeini oshira bordilar.

11. **Pastor** (lot.-qavmga rahbarlik qiluvchi, cho'pon- ruhoniyluk unvonini berish marosimini (svyashenstvo) inkor etuvchi protestant oqimlaridagi cherkov xizmatchi.

12. **Pasxa** (qadimgi yahudiycha pesax - o'tib turadigan)-injillarda yozilishicha krestga tortilgan Isoning «mo''jizaviy tirilishi» xotirasiga bag'ishlangan xristianlarning asosiy bayrami. Dastlab pasxa qadimiy yahudiylarning chorvador va dehqonlari bayrami bo'lgan. Faqat 325 yilda xristian cherkovi jahon (Nikeya) soborining qarori bilan xristianlar pasxasi alohida, bahorning kecha-kunduz tengligi va oy to'lishgan birinchi yakshanbasida o'tkaziladigan bo'lgan.

13. **Patriarx** (yun.-ota, asos soluvchi) - pravoslavieda oliy diniy martaba bir qancha mamlakatlardagi pravoslav cherkovining boshlig'i. Katolitsizmda patriarx martabasi ayrim ierarxiyalarning boshliqlariga beriladi.

14. **Pop** (svyashennik, rasmiy cherkov tilida ierey, prosviter) pravoslavieda diniy marosimni ijro qiluvchi, ibodatni mustaqil olib borishga ruxsat etilgan o'rta darajadagi ruhoniyy. Pop barcha sirli marosimlarni (ruhoniyylik unvoni berish marosimidan tashqari) amalga oshiradi.

15. **Postlar** (ro'zalar) - umuman ovqatni oyoq yoki uning biror turini iste'mol etishni ta'qiqlovchi, cheklovchi diniy ta'qiq. Ilohiyotchilar fikricha ro'zalar inson ruhini amaliy poklash va yangilash uchun xizmat qiladi. Masalan, Xristovoverlarda piyoz, kartoshka, sarimsoq piyoz solish ta'qiqlangan.

Munozara uchun savollar

1. Buddaviyylik qachon paydo bo'lgan?
2. Tripitaka necha qismdan iborat?
3. Xristianlik so'zi nimani bildiradi?
4. Ushbu din qachon qacda paydo bo'lgan?
5. Xristianlik ta'limotining asosiy g'oyalari nimalardan iborat?

Adabiyotlar

1. Radugin A.A. Vvedenie v religiovedeniya. Moskva. 1996.
2. Mo'minov A. Hammualliflikda. Dinshunoslik asoslari. Darslik. T., 2004.
3. A.E.Abdusamedov. Dinshunoslik asoslari. T. 1995 y.
4. Yo'ldoshxo'jaev va boshqalar. Dinshunoslik. 2000-2004 y.
5. Sharipov E, Ikramov I. Dinshunoslik asoslari nazariyasi va amaliyoti. Nam. 2005.

4-MAVZU: ISLOM DINI

Reja:

1. Islom dinining vujudga kelishi va jaxon diniga aylanishi.
2. Makka va Madinada islom uchun kurash.
3. Markaziy Osiyoga islom dinini kirib kelishi.

Mavzuning o'quv maqsadi: Ushbu mavzuda Islom dinining vujudga kelishi sabablari, ilk o'rta asrlarda arab qabilalari o'rtasidagi munosabat, Muhammad ibn Abdullohning hayoti va faoliyati haqida bilimga ega bo'ladilar. Shuningdek, Islom dinini ta'limoti va aqidalari haqida ma'lumotgan ega bo'ladilar.

Tayanch iboralar: Islom, Fil voqeasi, Makka, Ka'ba, Qur'on, payg'ambar, Baqara, ta'limot.

Islom dini bugungi kunda dunyoda e'tiqod qilinishi bo'yicha ikkinchi o'rinda turadigan din hisoblanib unga 1,8 mlrd kishi e'tiqod qiladi, 125 mamlakatda tarqalgan, 28 ta islom davlati mavjud. Islomning asosiy qismini ya'ni 85- 90 foizini Sunniylar qolgan 10 foizini esa shi'alar va ibodiyalar tashkil qiladi.

Islom (islom dini) Arabiston yarim orolining janubiy-g'arbiy tomonidagi viloyatlarda, xususan Hijoz vohasida joylashgan Makka va

Madina shaharlarida yashaydigan arab qabilalari (qurayshlar) orasida VII asrning birinchi yarmida vujudga kelgan yangi jahon dinidir.

Islom paydo bo'lishi arafasida Arabistonning g'arbida O'rta er dengizining Sharqiy qirg'oqlarida, shimoliy Afrikada (xususan Misrda) yakka xudolikka asoslangan iudaizm (yaxudolik) dini, shimol tomondagi Vizantiya (Hozirgi Turkiya) davlatida esa nasroniy dini (xristian) mavjud bo'lib, bu dinlar arablar orasida ham tarqalmoqda edi. Bu to'g'rida Qur'onda ham ma'lumotlar berilgan. (Baqara surasi). O'sha davrdagi tarixiy vaziyatda arab qabilalari va shahar davlatlari aholisi oldida quyidagi tarixiy vazifalar mavjud edi:

birinchidan, arablar hayotida urug'chilik, qabilachilik tartiblari emirila boshlab, qulchilik bilan feodal tartiblari shakllanayotgan edi. Natijada arablar ijtimoiy turmushida tabaqalanish, sinfiy tengsizlik ro'y berib, bir tomondan boy badavlat xonadonlar, ikkinchi tomondan qashshoq xonadonlar mavjud bo'lib, hayotda yuqori tabaqa oilalarida dabdabali to'y-ma'rakalar, aysh-ishratbozlik, isrofgarchilik, maishiy aynish avj oladi.

"Islom - ixlos, tinchlik, omonlik, sulh, turli ofatlardan salomat bo'lish, itoat, bo'sunish kabi ma'nolarni anglatadi".⁵

Arablarda ularni tartibga solib turadigan markazlashgan kuchli davlat ham yo'q edi. Ana shunday kuchli davlat tuzish tarixiy zaruriyatga aylangan. Bu davlat ijtimoiy tarqoqlikka barham berib, arablarni birlashtirishi zarur edi:

ikkinchidan, o'sha davrda arablarda g'oyaviy-mafkuraviy birlik ham yo'q edi. Chunki, arab qabila va urug'lari turli-tuman dinlarga diniy urf-odatlariga amal qilganlar, ayniqsa ajdodlar ruhiga sig'inish, ayrim hayvonlarni ilohiylashtirish (totemizm), ayrim tog'lar, g'orlar, suv manbalari, daraxtlar, toshlar, osmon jismlaridan; oy, quyosh, yulduzlarni muqaddaslashtirib ularga sig'inish (fetishizm), ins-jinslar, devlar, alvasti, pari, afsonaviy xizr kabi g'ayritabiiy kuchlarga ishonish kuchli bo'lgan. Qabilaviy xudolar, ma'budalar, ya'ni ilohalarga e'tiqod qilishardi. Ka'ba (toshdan qurilgan to'rtburchak ibodat uyi) to'g'risida tarixiy ma'lumotlar saqlanib qolgan. Islomiy davrgacha hukm surgan bu

⁵ Поклик имондандир.Т., "Ўзбекистон", 1991 йил, 33-бет

johiliya davri mushrikiylik bo'lib bu ham arablarni mafkuraviy jihatdan birlashtirish yo'lidagi g'ov edi. Kun tartibida ko'p xudolik - mushrikiylikdan vahdoniyatga, ya'ni yakka xudolikka o'tishdek muhim tarixiy vazifa turar edi:

uchinchidan, shahar boylari va boy chorvadorlar orasida ko'p xotin olish, ko'p kunlarga cho'zilgan dabdabali to'y-ma'rakalar, ichkilikbozlik, qimor o'ynash, fohishabozlik kabi yaramas odatlar keng tarqalgan edi. Ayrim arab oilalarida qiz bolalarni erga ko'mib tashlashdek dahshatli odat ham bor edi.

Islom dini vujudga kelmasdan ilgari arablar orasida yakka xudolik g'oyasini targ'ib qilib chiqqan ruhoniylar xaniflar edi. Xanifalar (xanif, arabcha so'z bo'lib, ma'nosi chinakam e'tiqod qiluvchi, taqvador kishi) demakdir. O'z hayotini yakka xudoga e'tiqod qilishga da'vat qilishga bag'ishlagan. Xaniflardan Sijjah, Tulayh, Asvad, Musaylima kabilarning ismlari manbalarda tilga olingan. Xaniflar o'sha davrda arab qabilalari o'rtasida keng yoyilgan mushrikiylikka qarshi chiqib yakka xudolikni targ'ib qilib chiqqanlar.

Muhammad Ibn Abdulloh yoki Muhammad payg'ambar Saudiya Arabistonidagi Makka shahrida Quraysh qabilasining Xoshimiylar xonadonida melodiy yil hisobida 570 yilda tug'ilgan. Ilk Islom manbalaridagi ma'lumotlarga qaraganda, Muhammad "fil egalari yurishi" deb atalgan tarixiy voqeadan ellik kun keyin tavallud topgan. Islom an'anasida bu 1-"fil yili" rabi'-ul-avval oyining 12-kuni deb qabul qilingan. Al-Xorazmiy va al-Beruniylarning aniqlashlaricha, bu tarix 570 yilning 20 apreliga to'g'ri keladi⁶.

Arabiston sahrolarida ko'chmanchi chorvachilik bilan shug'ullangan Quraysh qabilasining o'ndan ortiq urug'i V asr boshlarida Makka vohasiga joylashib, o'troqlashgan edi. Bu joyda mavjud bo'lgan Ka'ba ibodatxonasi Ibrohim payg'ambar o'g'li Ismoil bilan birga boshpana uchun qurgan, degan rivoyatlar ham bor. Zam-zam bulog'i hamda uning atrofidagi erlar qadimdan arablar o'rtasida muqaddas hisoblangan va vaqti-vaqti bilan bu erni ziyorat qilish qabilalar o'rtasida odatga aylanib ketgan. Shu tariqa V asr o'rtalaridayoq Makka shaharga

⁶ Муталлиб Усмонов. Куръони Карим ва жаноби Расулуллохнинг амаллари.Т.: "Нур". 1992 йил, 5-бет.

aylangan. Makkada katta bozorlar vujudga kelib, unga atrofdagi arab qabilalari, uzoq yurtlardan ham savodgarlar kelishib tijorat va ziyorat qilganlar. Hozirgi vaqtda ham ana shu jarayon xaj marosimi nomi bilan davom etmoqda.

O'sha davrda Makkada o'ziga to'q arablar orasida farzandini atrofdagi qishloqlardagi ayollarga emizishga berish odati bo'lgan. Muhammadni ham bobosi Sa'd ibn Bakr qabilasidagi Halima Ismli ayolga emizishga bergan. Muhammad enaga bag'rida besh yoshigacha yashagan va keyin makkaga, uyiga olib kelingan. Muhammad besh yoshida, hali Halimaning bag'rida yashayotgan vaqtidayoq kelajakda payg'ambar bo'lishi uchun osmondan ikkita farishta tushib ko'ragini ochishgani, qalbidagi insonlarga xos bo'lgan g'araz va yomonliklarni ildizi bo'lgan qora qoni olib tashlangani va qalbini poklashgani haqida rivoyat bor. Bu voqeani islom tarixida "Sa'd" voqeasi deb ataladi.

Muhammad olti-etti yoshligida, ya'ni onasi Omina hayotdan ko'z yumgach, uni bobosi Abdumutallib o'z tarbiyasiga olgan. "Abdumutallib Muhammad allayhissalomni o'z bolalaridan yuqori tutib har tarafga borsalar olib borar erdilar"⁷. Lekin oradan ikki yil o'tib, bobosi ham vafot etgan. Shundan keyin Muhammad tarbiyasi katta amakisi Abu Tolib qo'lida bo'lgan. Bolaligida u amaksining qo'y va echkilarini boqqan. Keyinchalik Abu Tolib Muhammadni bir marotaba karvon bilan Suriyaning Busro shahridagi bozorga ham olib borgan. Ancha voyaga etganda Muhammad savdo karvonlarini tuzishda xizmat qilgan. 595-yilda amakisining maslahati bilan Muhammad badavlat beva ayol Xadichaning xizmatiga kirib, uning mollarini karvon bilan Suriyaga olib borib sotib kelgan. Oradan ko'p o'tmay, u Xadichaga uylangan. Xadicha Muhammaddan oltita farzand ko'rgan. Birinchi ko'rgan farzandi, o'g'liga al-Qosim deb ism qo'ygan, u ikki yoshligida vafot etgan. To'rt qiz: Zaynab, Ruqiya, Ummi-Gulsum, Fotimalar katta bo'lib turmush qurishgan. 613 yilda esa yana bir o'g'il ko'rgan bo'lib, unga at-Tohir deb, ism qo'ygan, u go'dakligida vafot etgan⁸.

Nihoyatda taqvodorlik bilan hayot kechirgan Muhammad Makka yaqinidagi Xiro g'origa borib doimo ibodat qilgan, bir necha kunu

⁷ Бадойиъу-р-ривоят.Т.: "Ёзувчи" нашриёти, 1995 йил, 12-бет.

⁸ Муталлиб Усманов. Куръони Карим ва жаноби Расулудллохнинг амаллари.Т.: "Нур" , 1992 йил 9,73-бетлар

tunlarni shu g'orda o'tkazish odati bo'lgan. "Diniy yozuvlarni biladigan odam" sifatida tanilgan qarindoshi Varaqa ibn Navfaldan ham ta'lim olgan. Muhammad payg'ambar 610 yilda 40 yoshida Makkada aktiv Xanif sifatida faoliyat boshlab, Islom dini, barcha borliqning, u dunyo-yu bu dunyolar egasi Ollohni targ'ib qilib, hammani yangi dinga e'tiqod qilishga da'vat eta boshlagan.

Muhammadga vahiy kelgan. Ollohdan farishta Jabroil vahiy keltirgan. (Vahiy - lug'aviy ma'nosi: "Uqdirish", "diliga solish" mazmunida Ollohning payg'ambariga yuborgan amri).

Muhammadning Islom dini uchun olib borgan kurashi ikki davrga: Makka va Madina davrlariga bo'linadi.

Islomni Makka davridagi targ'iboti, mushrikiylikka qarshi olib borgan kurashi, melodiy 610 yilning 15 dan 16 avgustga o'tar kechasidan boshlanib to 632 yilning 8 sentyabr-igacha, ya'ni 23 yil davom etgan.

Rasulilloh Xiro g'oridan qaytib kelib, bo'lgan voqeani va Qur'on surasining vahiy qilinganini xotini Xadichaga aytgan va darhol Xadicha vahiyini kalima qilib qaytarib musulmon bo'lgan.

Dastlabki vahiy kelgan kechasi "Laylatul qadr"-mazmuni "qudrat kechasi" yoki "taqdir kechasi", ilohiy qudrat tufayli Qur'on yuborila boshlangan va unda islomiyalar taqdiri belgilangan kecha, degan ma'no mavjud.

Musulmonlar Laylatul qadr kechasini muqaddas deb bilishlari ana shundan paydo bo'lgan. Dindorlar har yili shu kechada Olloh har bir musulmon ibodat paytida iltijo qilgan tilagini hisobga olib, uning taqdiri haqida hukm chiqaradi, baxt ato etadi, deb ishonadilar. Shuning uchun ham laylatul qadr kechasida Qur'on o'qib, Ollohga iltijo qilib chiqish rasm bo'lib, u katta savob hisoblanadi.

Muhammad Rasulilloh targ'ibotiga dastlab yaqin qarindoshlaridan bir qismi ishonib, uning izdoshlariga aylanishdi. Islomni qabul etganlar safi kengayib borgan. Quraysh qabilasidagi yoshlarning bir qismi ham payg'ambarga ishonib islomni qabul etganlar. Muhammad dastlabki to'rt yilda o'z hovilisida targ'ibot olib borgan. Uning tarafdorlari 35 kishiga etgach, badavlat zadagonlardan birining o'g'li al-Arkam 614

yilda yig'ilishlarni o'z hovlisi-da o'tkazishni taklif qilgan. Al-Arkam hovlisida islomni qabul qilgan Umar ibn-ul-Hattob 40-musulmon bo'lgan kishi hisoblanadi. Islom tarixida dastlab islomni qabul qilgan 40-45 kishilar obro'-e'tiborli bo'lib, ular orasidan keyinchalik Abu Bakr, Umar, Ali, Ja'far kabi ulug' kishilar etishib chiqqanlar.

Muhammad payg'ambar va uning safdoshlari doimo birga bo'lishib, to'ylarda ham, azada ham, namozu ro'zalarda, iftorlik va jumada ham hamkorlikda bo'lib, bir-birlarining ahvolidan xabar olishgan, yordam qilishgan, manfaatlari, oila, mol-mulklari doimo bahamjihatlikda yashagan va tasarruf etilgani uchun ularni "mo'minlar jamoasi" deb atashgan. "Mo'min-musulmon" atamasi ana shu tariqa paydo bo'lgan.

Biroq Muhammad payg'ambar 615 yilda xalq yig'inlari va an'anaviy qurbonlik o'tkaziladigan Safo tepaligida xalqqa ochiq murojaat qilib, Islom diniga kirishga da'vat qilib, avvalgi ma'jusiylilik bilan mushrikiylikni qattiq qoraladi. Ayniqsa navbatdagi qabilaviy xudolarga qo'yilgan iloha haykallarni sindirib tashlashga chaqirgach keskin qarshilikka uchraydi, to'qnashuv, tahqirlar boshlanadi.

Makkaliklarning ota-bobolari Allohni tanimagani uchun do'zahda azob chekmoqdalar, degan mazmundagi oyatlar makkalik zodagonlar, savdogarlarning yuqori qismida norozilikni kuchaytirdi. Shundan keyingi vaqtlarda payg'ambar va uning safdoshlarining ahvoli yomonlasha boshladi.

Muhammad payg'ambarning amakisi Abd al-Uzza ilgaridan islom targ'ibotiga qarshi edi, u hoshimiylarni chaqirib xonadonimiz obro'sini to'kayapsan, deb payg'ambarni haqorat qildi. Uning xotini ummaviylar urug'ining rahbari Abu Suf'yoning qizi Umma Jamil erining tarafini olib, payg'ambar uyiga o'tadigan yo'liga har kuni tikanaklarni to'plab qo'yadi, natija-da payg'ambar uyiga qiyinchilik bilan kiradi. Abd al-Uzza Qur'onning 3-surasida "Abu Lahab", ya'ni ("Olovning do'sti") "do'zaxi" deb laqab oladi. Abu Lahabning ikki o'g'liga payg'ambarning Ruqiya va Ummi Gulsum degan qizlari tushganligini aytgan edik. Abu Lahab ularni taloq qildirib, uyiga jo'natib yuboradi, bu katta haqorat edi.

Vaziyatni engillashtirish maqsadida musulmonlarning bir qismini payg'ambar 615 yilda Xabashistonga (hozirgi Efiopiya) jo'natadi. Bu birinchi hijratga Usmon Ibn Affon boshchilik qiladi. Keyingi bir necha oy ichida vaziyat biroz yumshaydi. Lekin 615 yil oxirida vaziyat yana og'irlashib ketadi. 80 dan ortiq musulmonlar ikkinchi hajratga yana Xabashistonga jo'naydi. Quraysh xonadonlarining zadogonlari Abu Tolibdan, yo Muhammad targ'ibotini to'xtatsin yoki hoshimiylar xonadonidan haydalsin, deb talab qiladilar. Abu Tolib bu talablarni qat'iyon rad qiladi. 200-300 hoshimiy payg'ambar hovlisi atrofiga chodir tikib uni himoya qiladilar. Bunday noqulay vaziyat ikki yildan ko'proq davom etadi.

619 yilning iyul oyida Abu Tolib vafot qiladi, ikki oydan so'ng esa Xadicha ham olamdan o'tadi. Hoshimiylar xonadoniga Abu Lahab boshliq bo'lib qoladi. U Muhammadni urug' himoyasidan mahrum, deb e'lon qiladi. Bu holat Muhammad hayotini xavf ostida qoldiradi. U asrandi o'g'li Zayd bilan yashirin holda Makkadan chiqib Toif shahriga yo'l oladi. Lekin toifliklar ularni masxaralab, toshbo'ron qilib haydaydilar. Muhammad g'oyatda og'ir ruhiy holatda orqaga qaytadi. So'ng u Xiro g'origa yashirinadi. Obro'li Navfal avlodidan bo'lgan Mut'im Ibn Ali Muhammadni o'z uyiga qabul qiladi. U qurolli guruhi bilan Kab'a oldiga kelib payg'ambarni o'z himoyasiga olganligini e'lon qiladi. Payg'ambar o'z tarafdorlari orasida targ'ibot olib boradi, makkalik zodagonlar bilan esa to'qnashmaslikka harakat qilaveradi.

Payg'ambarning targ'iboti 620 yilning iyul oyida Yasrib shahridan xajga kelganlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Xajdan qaytib borganlar orqali Yasrib aholisi o'rtasida bu targ'ibot haqida ijobiy fikr yoyila boshlaydi. Makkadan 350 kilometr shimolda joylashgan Yasrib vohasida yashaydigan Avs va Xacraj nomli arab qabilalari o'rtasida doimo ziddiyatlar mavjud edi. Bundan tashqari, bu ikki qabila bilan o'sha vohada qo'shni bo'lib yashaydigan Kaynuka, Nzir, Kurayza degan yahudiy qabilalari o'rtasida ham tez-tez to'qnashuvlar bo'lar edi. Qabilalar o'rtasidagi ixtilofni bartaraf qiladigan bir tadbirkor "hakam" bo'ladigan shaxsga katta ehtiyof sezilar edi.

621-622 yillardagi haj mavsumlarida Yasrib vakillari Muhammad payg'ambar bilan Makka yaqinidagi Akaba deb nomlangan joyda ikki marotaba uchrashdilar. Bu uchrashuvlarda Muhammadni safdoshlari bilan yasribga taklif qilishib, agar payg'ambar «hakam»lik qilishga ko'nsa, yasrib ahli islomni qabul qilib, payg'ambarni o'zlariga boshliq etib saylashlarini va'da beradilar. O'rtada kelishuv bo'ldi. Yasribliklar jo'nab ketgach, Muhammad payg'ambar va uning tarafdorlari asta-sekin Yasribga ko'nika boshlaydilar. Nihoyat 622 yil 9 sentyabr kechasi Muhammad Abu Bakr bilan yashirin ravishda Yasribga jo'nab ketib, 16 kun yo'l bosib 622 yil 24 sentyabrda yasribga eson-omon etib keladilar. Yasribliklar ularni yaxshi kutib oladilar, payg'ambar nihoyat yangi joyda bermalol dam olishi mumkin bo'ldi. Bu ko'chish arabcha xijrat deyiladi. Musulmon yil hisobi - hijriy yil shu 622 yildan boshlanadi.

Islom tarixidan ma'lumki, Muhammad payg'ambar va uning safdoshlari "muhojirlar", ya'ni ko'chib kelganlar, yasriblik musulmonlar esa "ansorlar", ya'ni "yordamchilar", deb nom oldilar. Ulardan Muhammad payg'ambarga eng yaqin turgan va maslahatchi bo'lgan bir guruhi "sahobalar" (ko'pligi "asxob"-safdoshlar) deb ataladi. Muhammad payg'ambar ko'chib kelgandan so'ng Yasrib Madina, ya'ni shahar, ba'zan esa Madina an-Nabiy (payg'ambar shahri) deb atala boshlandi. Keyinchalik Islom adabiyotida Makka va Madina Islomning muqaddas markazi sifatida "Makkai mukarrama" "Madinai munavvara" deb ataladigan bo'ldi.

Muhammad payg'ambar Madina Markazidagi maydonda o'z izdoshlari bilan juma namozini o'qiydi va shundan boshlab barcha musulmonlar to'planib (jamoat bo'lib) Muhammad payg'ambar imomligida namoz o'qishi an'anaga aylanadi. Shu erda payg'ambar birinchi bor xutba aytgan, keyin xutba ham an'anaga aylangan. Xutba islom an'anasida o'ziga xos duo-iltijo shakli bo'lib, Muhammad payg'ambar musulmonlar jamoasiga g'alaba va omonlik tilab, xutba o'qigan.

Muhojirlar bilan ansorlar shahar markazida masjid va payg'ambarga uy qurdilar. Payg'ambar oilasini ham Makkadan

Madinaga ko'chirib keltirildi. Makkadan yarim yil ichida bir nechta guruh musulmonlar Madinaga ko'chib keldilar.

Muhammad Madinada payg'ambar deb tan olindi, keyinchalik esa siyosiy hokimiyat ham uning qo'lga o'tdi. U bosh lashkarboshi, bosh qozi, bosh imom edi. Muhammad payg'ambar rahbarligida musulmonlar Madinaga ko'chib kelgandan keyin bu erda to'rtta - muhojirlar, avsetlar, xazrajylar va yahudiylardan iborat guruhlar vujudga keldi. Muhammad ular o'rtasida birlikka erishish uchun alohida ahdnoma tuzdi va hujjat sifatida rasmiylashtirdi.

Makkadan shimolga, Falastin va Suriya erlariga olib boradigan karvon yo'li Madina yaqinidan o'tardi. Bu yo'l Makka hokimlari va savdogarlari uchun g'oyat katta iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lganligi uchun, dastlabki yillarda kurash ana shu kavron yo'li ustida boshlangan.

Dastlabki jang 624-yil mart oyida Badr qudug'i atrofida bo'lgan. Bu jangda Muhammad boshchiligida 300 dan ziyod musulmonlar va Abujahl boshchiligida 850 Makkalik qo'shin qatnashgan. Urushda musulmonlar engib chiqadi. Natijada musulmonlar jamoasi mustahkamlanadi. Jangda musulmonlar 30 ta ot, 150 ta tuya, ko'p qurol-anjomlarni o'lja oladi. 624-yil 16 mart (Hamal) kuni Qur'onning 8-al Anfol (O'lja) surasi vahiy bo'ladi. Bu surada o'ljani qanday taqsimlash ko'rsatilgan. Unda, o'ljaning beshdan bir qismi musulmonlar jamoasining manfaatiga, piyoda askarga bir hissa, otlq asqarga ikki hissa berilishi ko'rsatilgan, adolatli taqsimlashga da'vat qilingan. Keyinchalik bu qoida xalifalar davrida ham saqlanib qolgan. Badr jangida 622 yildagi ahdnoma buzilganligi uchun Kaynuka yahudiy jamoasi jazolanadi va 624 yil 10 aprelda ko'chirib yuboriladi. Musulmonlar bilan yahudiylarning tarixiy nizolari o'sha davrdan boshlanib, hozirgi davrda arab davlatlari bilan isroil mojaralarida davom etmoqda.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, musulmonlar bu davrda (Makkada ham Madina ham) an'anaviy muqaddas shahar hisoblangan Quddus (Ierusalim) tomonga qarab namoz o'qishgan. Qiblaning o'zgarilishi va Makkadagi Ka'baning qibla deb belgilanishi Badr jangi va Kaynuka bilan to'qnashuvdan keyin yuz bergan.

Shuningdek, birinchi bor masjidida namoz o'qish boshlanishi oldidan azon aytish ham shundan boshlangan. Payg'ambarning Bilol ismli ozod qilingan quli azonchi (muazzin)lik qilishni boshlagan. Xuddi shu davrda birinchi bor ro'za tutish marosimi va u tamom bo'lgach ro'za hayiti namozi ham kiritilgan. Ro'za tutish 625 yilning ramazon oyidan tutilishi belgilab qo'yilgan edi. U hozir ham o'z kuchini saqlamoqda.

Uhud jangi. Makka zodagonlarining boshlig'i Abu Suf'yon payg'ambardan va musulmonlardan o'ch olishga qaror qiladi. U Madina vohasidagi Banu Nazir degan yahudiy qabilasi bilan yashirin til birlashtirib, ulardan musulmonlar to'g'risida ma'lumotlar to'playdi. 625 yil 21 martda Uhud degan adirlikda jang bo'lganligi uchun "Uhud jangi" deyiladi. Bu jangda makkaliklardan 3000 otliq va tuya minggan askar va musulmonlardan ming kishilik lashkar Muhammad qo'mondon-ligida qatnashadi. Maydonga makkaliklardan pahlovon Abu Talha va madinaliklardan Bahodir Ali tushadi. Ali Talhani engadi va musulmonlar hujum boshlab makkaliklarning markazi yanchib tashlanadi. G'alaba alomatlari ko'rinda boshlaganda askarlardan bir qismi makkaliklar qarorgo-hidagi o'ljalarga tashlanadi. Bularni ko'rgan kamanchilar ham o'ljaga qarab ketadilar, natijada mudofaa mavqei ochiq qoladi. Makkaliklarning 200 otliqdan iborat guruhi Hamid Ibn Valid boshchiligida musulmon qo'shinlarining o'ng qanotini osongina qirib tashlaydi. Madinaliklar chekina boshlagan paytda Muhammad boshiga urilgan qilichdan yaralanadi. Madinaliklar payg'ambarni jang maydonidan olib chiqadilar va tog' orasiga yashiradilar. Jang maydonini aylanib chiqqan Abu Suf'yon musulmonlardan o'chini olganiga qanoat hosil qilgach, ularning iziga tushib ta'qib qilmasdan orqaga, Makkaga qaytadi.

Musulmonlar tog' oralig'idan chiqib halok bo'lganlarni yig'adilar. Payg'ambarning, ular shahid (ya'ni islom dini uchun jang qilib fidoyi bo'lganlar), shu boisdan yuvish va kafan-lashga muhtoj emas, degan hukmi asosida o'z kiyimlarida dafn qiladilar. Bu keyinchalik aylanadi. Musulmonlar shaharga qaytgach, bir necha kun motam tutadilar. Ilk manbalardagi ma'lumotlarga ko'ra, musulmonlardan 70-74 kishi, ular

orasida payg'ambarning eng jangovar amakisi Hamza ham shu jangda halok bo'ldilar. Makkaliklar talofati esa 24 kishidan iborat bo'ldi.

Uhud jangidagi mag'lubiyatdan keyin Madinada bir oz kelishmovchilik, payg'ambarni ayblash bo'lib o'tadi, ammo umuman Muhammadning obro'siga putur etmagan. Dushman bilan til biriktirgani va payg'ambar, uning safdoshlariga suiqasd uyushtirgani uchun Banu Nazir yahudiy qabilasi bilan urush olib boriladi hamda 625 yilning sentyabrida bu qabila ko'chirib yuboriladi.

Ularning erlariga musulmonlar ko'chib kelib joylashadi. Bu vaqtdan keyin musulmonlar bilan yahudiylar murosasi yomonlashadi.

Banu Nazir qabilasi bilan urush bo'lib turgan vaqtda bir necha musulmon qaerdandir ichkilik topib ichishadi va kayf qilib, o'zaro janjallashadilar. Shu munosabat bilan Qur'onning 5-Moida surasidagi 90-oyatda aroq va boshqa kayf qiladigan ichkilik harom, deb ko'rsatilgan. Shuni ham aytib o'tish kerakki, ichkilikni Qur'onda birdaniga harom deyilgan emas. Avval, Makka davrida kayf qiladigan ichimlik Xudo bergan rizq (musallas uchun) kunjut, zaytun yog'ini siqib olish kabi Allohning ne'matlaridan deyilgan (12-sura 49-oyat). Madinaga xijrat qilingach, oradan ko'p o'tmay, maydan ma'lum foyda ham bor, lekin uning foydasidan zarari ko'proq deyilgan (2-sura 219-oyat). Payg'ambarning yaqin safdosh-laridan biri Amir Ibn Avf (Uhud jangidan so'ng) kayf bilan namozga kirib, Qur'on surasini buzib o'qiydi. 4-sura 43-oyatdagi "kayf holatingizda namozga yaqinlashmangiz", degan ko'rsatma ana shu hodisa bilan bog'liq hisoblanadi. Ichkilikbozlikning musulmonchilikka zid, ahloq-odobga xilof, jamiyatga zararli ekanligini yodda saqlamoq darkor, buni bizga Rasulullohimiz aytib ketganlar.

Uhud jangidan keyin Muhammad payg'ambar rahbarligida atroflardagi badaviy arablari musulmonlikka dohil qilindi, jamoa mustahkamlandi. Payg'ambarimiz diniy rahbar, bosh imom ham harbiy qo'mondon (lashkarboshi), ham ma'muriy rahbar sifatida hamma tan olgan buyuk shaxsga aylandi.

Hijratdan keyingi o'tgan 3 yil ichida huquqiy va ahloqiy munosabatlarni takomillashtirishga qator qaror va qonunlar kiritiladi va

ular keyinchalik islom shariatida mustahkam o'rin egallaydi. 625 yilning oxiri 626 yilning boshlarida vahiy qilingan 4-surada oila, nikoh, vorislik, etim-esirlar huquqi kabi 2-suradagi (Uhud, jangidan keyin) masalalar yanada batafsilroq aytib o'tilgan. Mukammal yangi qonun-qoidalar (4-suraning 1-39, 127-130-oyatlar), shuningdek jihad urushlarida ishtirok etish, shahidlar va ularning oilalari haqidagi qoidalar vahiy etilgan (4-suraning 71-104-oyatlari).

Shuningdek, Badr va Uhud janglarida, oraliqdagi 10 dan ortiq mayda to'qnashuvlarda, jami 180 dan ortiq kishi halok bo'lgan edi. Ulardan qolgan tul xotinlari etim bolalarning turmushi va ta'minoti masalasi paydo bo'lgandi. Etimlar va bevalarni boqish, tarbiyalash maqsadida to'rttagacha xotin olishga ruxsat etilgan. Lekin ularga teng qaray olmagan kishi bo'lsa bitta xotin olsin, hatto o'z cho'risiga uylansin, deyishning mohiyatida shahvatparastlik emas, balki vujudga kelgan murakkab ijtimoiy, huquqiy va ahloqiy muammolarni hal qilish zaruriyati yotadi.

Bu masalada musulmonlarga ibrat bo'lish uchun payg'am-barning o'zi Uhud jangida yaralanib, keyin vafot etgan yaqin safdoshi Abu Salama ibn Abdul Asadning xotini Ulima Salamaga 626 yilning mart oyida uylanadi va uning etim qolgan ikki o'g'ilchasini o'z tarbiyasiga oladi.

Feodalizm sharoitida o'rta asrlar musulmon mamlakat-larida diniy mutaassiblik kuchayadi, ilk islomga xos demok-ratik va insonparvarlik g'oyalarining mazmuni unutiladi, boylar va hokimlar uchun etimlarga g'amxo'rlik emas, balki shuhratparastlik va shahvatparastlik tuyg'ulari hamda oilaning mol-mulkini ko'paytirish, o'z manfaat, huquqlarini kuchaytirish kerak edi. Lekin bu mohiyatan ilk islomga xos ahloqiy tamoyillarni qo'pol buzish bo'ldi.

Xandak jangi va Xudaybiya ahdnomasi. 627 yilning mart-aprel oylarida yuz bergan "Xandak jangi" islom tarixida muhim rol o'ynadi.

Makkada Abu Suf'yon 10000 kishidan iborat askar to'pladi, Muhammad payg'ambar esa 3000 askar to'play oldi. U Madina atrofiga xandak, ya'ni suv bilan to'ldirilgan chuqurlik qazdirdi. Abu Suf'yon qo'shini 627 yilning 31 martida Madinaga etib kelib, mudofaa

inshootlarini ko'rib hayratga tushadi. U o'z qo'shini bilan Madinani qamalga oladi, lekin na piyodalar, na otliq askarlar xandak himoyachilarini yorib o'ta olmaydilar. Chunki Madina ahli mudofaachilarni o'q-yoy, oziq-ovqat, suv bilan muntazam ta'minlab turdilar, kamonchilar yaxshi mergan bo'lib dushmanga talofat etkazardi. Qamal 15 kun davom etdi. Makka armiyasi oziq-ovqat, suvsizlikdan juda qiynaladi, norozilik va ruhiy tushkunlik kuchayadi. Natijada Abu Suf'yon 14 aprelda qamalni bekor qilib chekinishga majbur bo'ladi. Madinaliklar jangda g'alaba qiladi.

Makkaliklar qaytib ketgach, ahdnomani buzganligi uchun Quraysh qabilasiga hujum boshlanadi va tor-mor etiladi. Oqibatda ko'plab askarlar asir olinadi. 1500 ta qilich, 300 ta sovut, 100 ta nayza, 1500 ta qalqon, bir qancha tuya va boshqa hayvonlar o'lja olinadi, qabila erlari, mol-mulki musulmonlar ixtiyoriga o'tadi va ular ersiz kishilarga bo'lib beriladi.

629 yil haj vaqtida Muhammad payg'ambar va 2000 kishidan iborat boshqa hojilar ehrom kiyib Makkaga hajga keladilar. Makkaliklar uch kun payg'ambar va uning safdoshlariga Makka va Ka'bani bo'shatib beradilar. Makka ahli payg'ambarning obro'si naqadar balandligi va uning kuch-qudratini ko'rib tan beradilar, unga xayrixohlik qiladilar. Mashhur harbiy sarkarda Xalid ibn Valid birinchi bo'lib islomni qabul qiladi, uning orqasidan Amr ibn al-Os ham islomni qabul qiladi. Abu Suf'yon o'zini yakkalanib qolganini his qiladi. 629 yilda Abu Suf'yon Madinaga Muhammad payg'ambar bilan muzokara olib borish maqsadida keladi. Muzokarada ma'lum bo'ladiki, Makka zaiflashgan. U Madina bilan ko'p qon to'kil-masligi uchun sulh tuzishga kelganligini aytadi.

Muhammad payg'ambar 10 minglik qo'shin to'plab 630 yil yanvar oyining boshida Makkaga yurish boshlaydi. Payg'ambarning yagona tirik qolgan amakisi Al-Abbos yo'lga chiqib uni kutib oladi va islomni qabul qiladi. Makka deyarli jangsiz olinadi. G'alabadan so'ng payg'ambar Makkani tomosha qiladi. Ka'bani ziyorat etadi, u erdagi qabila xudolarining sanamlarini olib chiqib, uloqtirishni buyuradi, devorlardagi rasmlarni o'chirtiradi, keyin u erda namoz o'qiydi. Ka'ba

oldidagi baland zinaga chiqib, umumiy avf-kechirish e'lon qiladi va Ka'bani Islom ibodatxonasiga aylanganligini aytadi. U bundan buyon Ka'baga mushrikiylar kiritilmas-ligini ta'kidlab o'tadi.

Avf - gunohkor gunohidan o'tmoqlik hamda ularga uqubatu siyosat qilmoqdan voz kechmoqlik.

632-yilning yanvarida Muhammad payg'ambar o'zi hajga boradi. U 100 ta tuyani qurbonlik qiladi. O'zi bilan olib kelgan Ka'ba yopig'i (arabcha «kisva»)ni Ka'ba ustiga yopadi. Bu an'ana hozir ham saqlanib qolgan. Har yili haj boshlanish oldidan Ka'ba ustiga yangi kisva yopiladi, eskisini hojilarga, parchalab, tarqatiladi.

Muhammad payg'ambar qurbonlikdan so'ng barcha hojilarni to'plab ularga xutba aytgan, haj marosimini ado etish bilan bog'liq juda ko'p masalalarga anikqlik kiritgan. Bu payg'am-barning oxirgi haj safari bo'lganligi uchun u islom tarixida "haj-al-vido" (vidolashuv haji) deyiladi.

Muhammad payg'ambar hajdan qaytgach bir necha oydan keyin salomatligi yomonlashadi, boshi qattiq og'riydi va dar-monsizlanib yotib qoladi. Bir necha hafta kasal bo'lib yotgandan keyin Rasululloh 632 yil 8 iyunda o'z uyida vafot etadi. Abu Bakr ba'zi yaqin safdoshlari bilan birga uni yuvib va kafanlab, o'sha uy ichiga kovlangan qabrga qo'yadilar.

Muhammad vafotidan keyin uning o'rinbosarlari yoki noiblari (arabcha xalifalar) davlatni boshqara boshlaganlar va shu munosabat bilan musulmonlar davlati "arab xalifaligi" deb nom olgan.

Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning "Mendan keyin xalifalik 30 yil davom etadi. Undan so'ng podshohliklar paydo bo'ladi", degan hadislar bor. (Imom at-Termiziy). Haqiqatdan ham, payg'ambarimiz bashoratlarini tarix tasdiqladi. 30 yil xulofoyi Rashidiylar, Abu Bakr as-Siddiq, Umar bin al-Hattob, Usmon bin Affon, Ali bin Abu Tolib 632-661 yillar davomida islomni asl holda saqlagan holda xalifalik qildilar. Undan keyingi davrlarda xalifalar emas, balki ummaviylar, abbosiylar sulolalariga mansub bo'lgan podshohlik va amirliklar hukmronlik qildilar⁹.

⁹ Динлар ҳақида маълумот. Тошкент-2000, Буклет. 3-буклам.

Dastlab Muhammad payg'ambarning ilk safdoshlaridan biri (Qaynotasi) bo'lgan Abu Bakr Siddiq (hukmronlik davri 632-634 yillar) xalifa deb e'lon qilingan. Shu vaqtda bir qancha arab qabilalari o'rtasida Madina hukmronligiga qarshi, o'z mustaqilligi uchun harakatlar ham bo'lgan. Lekin ular tezda bostirilgan. Abu Bakr davrida shimoliy hududlarga hujum boshlangan. Vizantiyaning kuchsiz qo'shinlari jiddiy qarshilik ko'rsatishga ojiz edilar. Abu Bakr vafot qilgach Muhammadga uzoq qarindosh, unga sodiq safdosh bo'lgan Umar ibn-ul-Hattob xalifa etib saylanadi. Uning xalifalik davri (634-644 yillar) 10 yilga cho'zilgan. U ikkinchi xalifa edi. Umar davrida Arabistondagi barcha qabilalar bo'sundirildi va ularni Madina hokimiyati qo'l ostida birlashtirish oxiriga etkazildi. Iqtisodiy, siyosiy hamda mafkuraviy jihatlardan mustahkamlanib olgan arab xalifaligining qo'shni mamlakatlarni bosib olish uchun yurishlarining birinchi bosqichi Umar davrida boshlandi. Bu davrda, ya'ni 638 yili Damashq, 640-yili Quddus (Jerusalim) olindi. Falastin va Suriya erlari to'la ravishda xalifalik qo'lga o'tdi. Shu vaqtning o'zida Mesopatamiya va Eronga ham yurishlar boshlandi. 637 yili arab qo'shinlari Eron poytaxti Tehronga bostirib kirdilar. 644-645 yillarda Hindiston chegaralariga yaqinlashdilar. Shimol va shimoliy-sharq tomonga yurish boshlagan arab qo'shinlari 640 yili Armanistonni bosib oldilar. 639-yilda Misrga hujum boshlandi va 647 yilgacha arablar shimoliy Afrika sohillarini Tunisgacha egallab oldilar.

Umar zaharlab o'ldirilgach xalifalik taxtiga Muhammad-ning yaqin do'stlaridan bo'lgan Usmon ibn Affon (uchinchi xalifa) o'tirdi. Uning xalifalik yillari (644-656 yillar) 12 yil davom etgan. U vafot etgach o'rniga payg'ambarning kuyovi va amakisining o'g'li Ali ibn Tolib o'tdi va (656-661-yillar) 5 yilgina xalifalik qildi. Usmon va Ali xalifaligi davrida ham istilolar davom etdi. Ayniqsa, Kavkaz va Markaziy Osiyo tomonlarga yurishlar kuchaydi. Qisqa vaqt ichida Gruziya, Ozarbayjon, Eronning shimoliy qismi, Xuroson erlari arablar qo'l ostiga o'tdi va ularning qo'shinlari Amudaryo sohillariga chiqdi.

VII-asr oxiri va VIII-asr boshlarida (xalifalikda ummaviylar xonadoni hukmron bo'lgan 661-750 yillarda) arablar istilosining ikkinchi davri boshlandi. Shimoliy Afrikada istiloni davom ettirib, u

joylar va Ispaniya bosib olindi va uni Al-Andalus nomi bilan xalifalik tarkibiga kiritdilar.

Arab istilochilari VII-asr 70-yillarida Eron hududini bosib olishni tugallab, Markaziy Osiyo erlariga (arablar Movoraunnahr - daryo ortidagi erlar deb ataganlar) avval bosqinchilik hujumlari qildilar, keyinchalik VIII-asr boshlaridan VIII-asr (705-715) o'rtalarigacha bu erlarni lashkarboshi Abu Muslim ibn Qutayba to'la bosib oldi. Mahalliy xalqlar arablarga qattiq qarshilik ko'rsatdilar. Mavorounnahrda ularga qarshi Muqanna, Sumbob, Mug', Gurak, Divashti boshchiligida yirik xalq qo'zg'olonlari bo'ldi. Arablar mahalliy xalqlar sig'inadigan otashparastlik ibodatxonalarini buzib tashladilar. Kitoblarni ma'jusiy kitoblar deb yoqib yubordilar. Mahalliy olimlarni, savodli kishilarni o'ldirdilar yoki qul qilib olib ketdilar. Bular to'g'risida 10-asrda yashagan Muhammad Narshahiy o'zining "Buxoro tarixi" degan 2 jildli kitobida va Abu Rayhon Beruniy o'zining «O'tmish xalqlaridan qolgan yodgorliklar» degan kitobida ma'lumotlar qoldirganlar.

Bosib olingan erlarda islom dinini kiritish uchun hamma vositalar (qurolli kuchlar ham, da'vat, targ'ibot, soliq siyosati ham, pora, imtiyozlar berishlar ham) ishlatildi.

Islom dini IX-X-asrlarda Tataristonda, X-XII-asrlarda Boshqirdistonda tarqaldi.

Qozog'iston va Qirg'izistonda islomning kiritilishi XIX-asrda ham davom etdi. Shimoliy Kavkaz xalqlari o'rtasida Islom, XIV-asrda kabardinlar va balkarlar, XIX-asrgacha chechenlar va ingushlar orasida yoyildi. Nisbatan qisqa tarixiy muddat ichida arab xalifaligi o'sha zamondagi eng katta imperiya bo'lgan Vizantiyaning juda katta hududlarini bosib oldi. Eronda Sosoniylar imperiyasi butunlay tugadi. Buning natijasida Amudaryo sohillaridan Shimoliy Afrikagacha, Tbilisi va Darbanddan Yaman va Ummongacha, Ispaniyagacha cho'zilgan yangi davlat - xalifalik vujudga keldi.

Qisqa davrda arab qo'shinlari bunday engil g'alaba qozonishining sababi: bu davrda ularga jiddiy qarshilik ko'rsatadigan kuchning yo'qligi edi. Qadimgi imperiyalar Vizantiya bilan Eron o'zaro urushlarda holdan toygan, xalqlar qattiq jabr-zulmdan bezigan edi. Shimoliy Hindiston, Kavkaz, Markaziy Osiyda ham kuchli yirik davlatlar yo'q edi. Masalan, Markaziy Osiyoda VIII-asr boshlarida 19 ta mayda davlatlar bo'lib, ular

o'zaro urush olib borardi. Buxoro Samarqandga, Samarqand Toshkentga yordam ko'rsatmadi. O'zaro qirg'inbarot urushlar xalqning joniga tekkanligi, islom dinining mahalliy dinlarga yaqinligi va o'xshashligi, yangi dinning moslashuvchanligi, uni qabul qilish shartlarining engilligi islom tantanasini ta'minlagan omillardan biridir.

Xorazm esa chetda turardi. Bu arablarga engil g'alaba qilishga vaziyatni paydo qilgan edi.

Bosib olingan barcha hududlarda xalifalikka bo'ysunuvchi hokimliklar tashkil topdi, xalqlardan davlat hisobiga va mahalliy hokimiyat uchun o'nlab soliqlar, o'lponlar yig'ib olinardi. Ko'p shahar va qishloqlarda masjid, madrasalar, diniy maktablar, katta ruhoniylar maqbaralari, ko'plab qalandarxonalar vujudga kelib, islom urf-odatlari va shariat dasturlari turmushga chuqur singib ketdi.

Xalifalikka bo'ysundirilgan xalqlar o'rtasida sadvo-sotiq kuchaydi. "Ipak yo'li" orqali o'zaro aloqalar olib borildi.

Hozirgi zamonda islom jahon dinidan biri sifatida 125 davlatda tarqalgan, dunyoda 1 milliarddan ko'proq musulmon-lar mavjud. Arabiston yarim orolida, Kichik Osiyoda, Shimoliy Afrikada, Osiyo qit'asida, Evropa, Amerika qit'alarida ham musulmonlar yashaydilar. 28 davlatda islom dini rasman davlat dini hisoblanadi. (Eron, Pokiston. Saudiya Arabistoni, Qatar, Birlashgan Amirliklar, Quvayt va boshqalar). Eng ko'p musulmonlar arablar (136 mln kishi). Indoneziya - musulmon davlatlari orasida aholisi eng ko'p (153 mln. kishi) mamlakatdir.

O'zbekiston musulmonlari idorasi boshqaruvi ostida rasmiy ro'yxatdan o'tgan, barcha qulayliklar yaratilgan 2066 masjid, 9 ta madrasa va Ikkiti Islom instituti, bitta Halqaro Islom akademiyasi va 5 ta ilmiy maktablar faoliyat olib bormoqda.

Qur'on VII asrga oid qadimiy yodgorlik bo'lgani sababli ichki tuzilishi, yozilish uslubi, mazmuni, iboralari jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan kitobdir.

U 114 ta sura(tizim, qator), 6236 oyat(ilohiy belgi, mo'jiza)dan iborat. Qur'on matni sura va oyatlardan tashqari yana 30 ta "juz" (o'zbekcha "pora") ga bo'lingan. Juz' - keyinchalik Qur'on matnini o'qishga oson bo'lishi uchun teppa-teng 30 ga bo'linganligidan paydo bo'lgan.

Masalan. Qur'ondagi eng katta 2-al-Baqara surasi ikki poradan ko'proq, keyingi 37 ta kichik suralar jamlanib bir poraga kiritilgan.

Suralar Qur'onda o'z mazmuniy izchilligiga yoki nozil bo'lgan vaqtiga, ya'ni muddatlar tartibiga qarab emas, balki hajmiga qarab joylashtirilgan. Bundan faqat bir necha sura mustasno. Masalan, faqat 7 ta oyatdan iborat 1-sura («Fotiha») oldinga joylashtirilgan, chunki bu sura mazmuni ijmon uchun juda muhim hisoblanadi.

Suralardan 90 tasi Makka davrida va 24 tasi Madina davrida nozil bo'lgan. Qur'onda diniy-falsafiy tasavvurlar va rivoyatlar: qabila-urug'chilik hayot tarziga xos an'ana, urf-odat va marosimlar, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy va ahloqiy qonun va qoidalar, jumladan, oila-nikoh, ajdodlar va avlodlarga munosabat, mulkchilik va vorisilik, savdo-sotiq va qarz muammolariga xos ko'rsatmalar o'z ifodasini topgan. Qur'onning insof, vijdon, halollik kabi ahloqiy ta'limotlari umumbashariy qadriyat hisoblanadi.

Munozara uchun savollar

1. Mazxab nima?
2. Islom ta'limotining mohiyati nimadan iborat?
3. Shariat nimani anglatadi?
4. Islom xuquqshunosligi deganda nimani tushunasiz?
5. Hadis ilmi qachon paydo bo'lgan?

Adabiyotlar

1. Bobomurodov A. Islom odobi va madaniyati. Toshkent "Cho'lpon" 1995

2. Mo'minov A. Hammualliflikda. Dinshunoslik asoslari. Darslik. T., 2004.

3. Динлар ҳақида маълумот. Тошкент-2000, Буклет. 3-буклам.

4. Yo'ldoshxo'jaev va boshqalar. Dinshunoslik. 2000-2004 y.

5. Sharipov E, Ikramov I. Dinshunoslik asoslari nazariyasi va amaliyoti. Nam. 2005.

6. Муталлиб Усмонов. Куръони Карим ва жаноби Расулулоҳнинг амаллари.Т.: "Нур". 1992 й.

7. Бадойиъу-р-ривоят.Т.: "Ёзувчи" 1995 й.

8. Поклик имондандир.Т., "Ўзбекистон", 1991 й.

5-MAVZU: ISLOM TA'LIMOTI

Reja:

1. Islom ta'limoti

2. Islom dinining asosiy yo'nalishlari

3. Hadis ilmi, shariat

Mavzuning o'quv maqsadi: Ushbu mavzuda Islom dinining ta'limoti aqidalari bayon etilgan.

Tayanch iboralar: ta'limot, Baqara, mazhab, halifa, shariat, ijmo, qiyos, oqim, Sunna, Shi'a.

Muhammad payg'ambar vafotidan keyin 4 ta xalifadan Abu Bakr, Umar, Usmon xoshimiylar urug'idan emas edilar. Ali esa shu urug'dan edi. Musulmonlar orasida xalifalik hokimiyatiga faqat payg'ambar avlodlari egalik qilishi lozim deb hisoblaydiganlar va aksincha hokimiyat tepasiga payg'ambar avlodi bo'lmagan kishilar, agar ular diniy jamoa tomonidan saylansa ham chiqishi mumkin degan musulmonlarga ajraldi-lar.

Sunniy yo'nalishdagi musulmonlar 7 ta aqidani tan oladilar:

1) yakka Allohdan boshqa xudo yo'q, u hech kimdan tug'ilmagan, hech kimni tug'dirmagan. Olamni yo'qdan yaratgan, odamlarni, barcha jonli va jonsiz narsalarni, ins-jinlarni, farishtalarni foniy va boqiy dunyolarning egasi, u hamma narsa, hodisalarni ko'rib, bilib turadi. Ungagina bo'ysunaman, uning to'g'ri yo'lidan olib borayotgan Muhammad payg'ambarga ishonaman, unga taqlid qilaman.

2) Farishtalarga ishonish, ularni Alloh olovdan yaratgan jonsiz, ko'zga ko'rinmaydigan ruhlar, deb tasavvur etiladi. Farishtalar Allohga itoat etadilar, uning xizmatini bajaradilar, deb ishonadilar. Masalan, farishta Azroil jon oluvchi, Jabroil farishta Allohdan Muhammad payg'ambarga xush xabar keltirgan. Munkir va Nakir degan farishtalar vafot etganlarni so'roq qilib gunoh va savobini aniqlaydi va h.k.

3) Muqaddas kitoblarga ishonish va ulardagi ko'rsatmalarga amal qilish. Muqaddas kitoblar: Qur'on, Hadislar, Axbor, Tavrot, Talmud, Zabur, Bibliya (Injillar), Tripitaka, vedalar va boshqalardir. Bundan

Qur'on osmondan tushgan eng so'nggi, eng mukammal, haqiqat va Allohning so'zlari bitilgan «ona kitob»dir.

4) Payg'ambarlarga va Muhammadning Allohning elchisi ekanligiga ishonish, Alloh, er yuzidagi barcha odamlarni o'z elchisi Muhammadga vahiyilar orqali boshqarib, ularni to'g'ri yo'ldan boshlab borish vazifasini payg'ambarga, undan keyin esa podsholarga yuklagan, deb tasavvur etiladi. Qur'onda Muhammad payg'ambardan boshqa yana Nuh, Ibrohim, Ishoq, Yakub, Ayub, Yunus, Muso, Xorun, Iso, Yah'yo, Maryam, Dovud, Sulaymon, Yusuf kabi payg'ambarlar to'g'risida ham gap boradi. Qur'ondagi ayrim suralar payg'ambarlar nomi bilan ham atalgan, masalan, Muhammad, Ibrohim, Yusuf kabi.

5) Oxiratdagi va boqiy dunyodagi hayotga ishonish. Qur'onda, oxiratda o'lganlar tiriladi, xudo ularni so'roq qilib gunohkorlar do'zaxda azob tortishga, savob ish qilganlar esa jannatda abadiy rohat-farog'atda hayot kechirishiga hukm qilishi aytiladi. Bu dunyo foniy, ya'ni o'tkinchi, aldanchi, bir lahzali, asosiy hayot esa boqiy dunyoda ekanligi ta'kidlanib, har bir kishi sabr-toqatli, insofli, adolatli bo'lib, savob amalar qilishi kerak, ana shundagina jannat hayoti unga nasib etadi, deydilar.

6) Inson taqdirining xudo tomonidan oldindan belgilab (peshonasiga yozib) qo'yilganligi to'g'risidagi tasavvur-lar. Bu aqidaga ko'ra xudo hamma narsalar ustidan, shu jumladan, odamlarning taqdiri ustidan ham to'la hukmronlik qiladi. Insonda xohish va iroda erkinligi yo'q bo'lib, inson faqat xudo xohlaganini, peshonasiga yozilganini ko'radi, degan g'oya ilgari suriladi. Bu aqida ijtimoiy munosabatlarga tegishli bo'lib, islom olamida ko'p tortishuvlarga sabab bo'lgan.

7) Islomning oxirgi aqidasi - bu o'lgandan keyin tirilishga ishonishdir. Bu aqidaning vujudga kelishida qadim dunyodagi animizm va avlodlar ruhiga sig'inish dinlarning bevosita ta'siri sezilib turadi. Islomdagi Shia musulmonlari e'tiqodi **beshta aqida**: tavhid (yakka xudolik), adl (adolat), nubuvvat (payg'ambarlik), imomat (imomlar hokimiyati) va qiyomat (oxirat kunining kelishi va o'lganlarning tirilishi)ni tan olishdan iborat.

IX-X asrlarda hadisshunoslik va hadislarni to'plash tugallangan. To'plangan hadislar hajmi, chinligi, tartibi, ahamiyati bilan musulmon olamida olti muhaddis (hadis to'plovchi) mashhur bo'lgan. Shulardan uchtasi Markaziy Osiyo-dan chiqqan. Muhaddislar orasida eng orbo'lisi va mashhuri Imom Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy (809-870 yillar) dir. U Buxoroda tug'ilib, shu erda o'z davri ilmlarini, ayniqsa, diniy bilimlarini har tomonlama o'rgangan. So'ng o'z bilimlarini mukammallashtirish maqsadida Makka, Madina, Bog'dod, Damashq, Hijoz, Kufa, Nishopur kabi shaharlarga borgan. Bu shaharlarda juda ko'p olimlar, dinshunoslar, muhaddislar bilan uchrashgan, hadislar to'plagan, so'ng Buxoroga qaytgan. U Samarqand yaqinida vafot etgan. Uning maqbarasi hozir ta'mirlangan va ziyoratgohga aylantirilgan.

Buxoriydan bizga juda ko'p meros qolgan. Uning islom dinshunosligiga oid 20 taga yaqin katta hajmdagi asarlari mavjud. "Al-Jome'-Sahih", "At-tarix al-Kabir", "At-tarix as-sagir", "Al-Adab al-Shufrod" kabilar shular jumlasiga kiradi.

"Islom olamida hazari imom Buxoriy va imom Muslim ikkalalarining ikki sahih kitobi paydo bo'lgach, olimu muhaddislar juda nozik did bilan tekshirib, bahs yuritganlaridan keyin eng ishonchli ekaniga qalblari taskin topdi. Allohning kitobi Qur'oni Karimdan keyin Islomning ikkinchi manbasi, "Eng oliy va eng sahih» manba deb shu ikki kitobni tasdiqladilar"¹⁰.

Buxoriyni butun musulmon olamiga mashhur qilgan asari to'rt jildli "Al Jome' al-Sahih" "Sahih- al-Buxoriy" nomi bilan ham ma'lumdir. Bu asar 160 qismdan iborat bo'lib, 3450 bobni o'z ichiga oladi. Chunki, Buxoriy 20 mingdan ortiqroq hadis to'plab, bulardan 7250 tasini mana shu kitobiga kiritgan. Buxoriy to'plamiga haqiqiy bilgan hadislarnigina kiritgan. Bu kitobdagi hadislarda inson uchun tarbiyaviy ahamiyati, uning ma'naviy yuksalishi, pokligi, donoligi, yaxshi-yomonni ajrata bilishi kabi g'oyalar bayon etilgan.

Hadislarning asosiy maqsadi: do'stlik, adolat, o'zaro yaxshi munosabatlarni mustahkamlash, insonni yomonlikdan asrashdir. Ismoil Buxoriy "Sahih"ning hozir to'rttala jildi o'zbek tiliga tarjima qilinib, undan xalqimiz foydalanmoqda.

¹⁰ Имом Бухорий таърифи. Тошкент.-«Ўзлон» нашриёти.-1996 йил. 9-бет.

Buxoriyning yaqin shogirdlaridan bo'lmish mashhur muhaddislardan biri Imom Iso at-Termiziydir (824-892 yillar). Undan "Jame' al-kabir", "Jome' at-Termiziy", "Ash-Shamoil al-Nabaviya", "At-Tarix", "Kitob az-Zuxd" kabi o'ndan ortiq asarlar qolgan. Termiziyi musulmon olamiga mashhur qilgan asari "Jome' at-Termiziy" bo'lib, unda insonparvarlik g'oyalari keng ifodalangan. O'g'irlik, zo'ra-vonlik, yolg'onchilik, ichkilikbozlik, manmanlik kabi salbiy, ahloqqa zid qusurlar qattiq tanqid qilingan.

Islomda mashhur bo'lgan muxaddislardan yana biri Abu Abdurahmon an-Nasoyidir (850-915 yillar). U Nisa (Turkmaniston) shahrida tug'ilib, horijiy sharq shahar-larida, xususan Misrda o'z bilimini oshirgan. U Falastin-ning Romla shahrida vafot etgan. Uning "at-sunai al-Kubro" kitobi mashhur bo'lgan. Qolgan yana uchta hadis yozganlar Eron va Arab mamlakatlarida edi.

Hadislar Qur'on kabi muqaddas manba sifatida musulmonlarning ta'lim-tarbiyasida, fiqh sistemasida, oilaviy tarbiyada hamon katta ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Shariat-arabcha "to'g'ri yo'l", "ilohiy belgilab berilgan yo'l" demakdir.

Shariat - islom qonun-qoidalariga, moddiy va ma'naviy hayotning barcha sohalarida musulmonlar bajarishi lozim deb belgilangan, ijtimoiy-iqtisodiy, fuqarolik, ahloqiy va diniy faoliyat va hatti-harkatlar bo'yicha qonun-qoidalar va me'yorlar majmuasidir.

Shariatning karakterli xususiyatlaridan biri shundaki, u faqat huquq va qonunchilikka xos masalalar bilan cheklanib qolmay, u ahloq va diniy marosimchilik masalalarini ham o'z ichiga oladi. Musulmonlar uchun bajarish farz, ya'ni majbur hisoblangan dasturlarni belgilab beradi va ularning diniy qonun tusiga kiritadi. Shuni hisobga olganda, shariatni faqat shartli ravishda diniy huquq tizimi deb atash mumkin.

Shariat XIII-XII asrlar davomida asta-sekin shakllandi. Qur'on, hadis (sunna), ijmo' va qiyos shariat manbalari hisoblanadi.

Ijmo' - diniy jamoa fikri (arabcha-ijmo' al-umma) bo'lib, Qur'on va hadislariga asoslangan, ammo alohida vaziyat yoki shart-sharoitni hisobga olib chiqariladigan ulamolalar hukmi edi.

Qiyos - kengayib ketgan, ichki nizolar kuchayib borayotgan xalifalikda shariatga asos qilib olingan to'rtinchi manba edi. Qur'on va hadislardan topilmagan ko'rsatmalar o'rniga ulamolar bergan fatvo o'tgan. Qiyos - mantiqiy taqqoslash yo'li bilan biror masala bo'yicha hukm chiqarish usulidir.

Ijmo' bilan qiyos qabul qilingach, mahalliy va markazdagi humdorlar shariatni o'z xohish-irodalariga qo'llash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Natijada islomning Muhammad payg'ambar davridagi ko'p talablari buzildi. Islomga bid'at hisoblangan yangiliklar kirib qolgan. Keyingi vaqtlarda vahhobiylar "islomni tozalash"ni talab qilmoqdalar.

Shariatni yaratish jarayonida fiqh kategoriyalari:

1. "Farz" deb nomlanadi va bunga bevosita Qur'onda ko'rsatilgan har qanday holda ham bajarilishi majbur bo'lgan harakatlar kiradi. Farz deb belgilangan talablarni bajara olmaslik qattiq gunoh hisoblanadi. Masalan, har bir musulmon kalimai shahodat keltirishi, namoz o'qishi, ro'za tutishi, zakot to'lashi, haj qilishi farz majburiyatlaridandir.

2. "Mandub" (tavsiya qilingan, lozim deb tayinlangan) oddiy tilda "Sunnat". Bunga bajarish tavsiya etiladi-gan harakatlar kiradi, bajarish savob, lekin bajaril-maganda gunoh hisoblanadi. Masalan, qurbonlik marosi-mi o'tkazish, sadaqa ulashish, aziz joylarga borish.

3. "Muboh" deb atalib, bunga har bir shaxs ixtiyori bilan bajarsa ham bo'laveradigan hatti-harakatlar kiradi, ular savob ham, gunoh ham hisoblanmaydi. Masalan, o'lganlar ruhiga chiroq (sham) yoqish. Bibi seshanba, mushkulkushot o'tkazish.

4. "Makruh" deb ataladigan kategoriyaga nolozim hisoblanadigan hatti-harakatlar kiradi. Makruh ishni qilish nolozim hisoblanadi, lekin gunoh hisoblan-maydi. Masalan, xotinni taloq qilish, emizadigan bolasi bor ayollarni ro'za tutmasligi kabi.

5. "Harom" yoki "Mahzur" deb ataladigan kategoriya-ga shariatda qat'iy ravishda ta'qiqlangan hatti-harakatlar kiradi. Masalan, Islomdan chiqib boshqa dinni qabul qilish, bironing haqqini o'zlashtirib yuborish, zino qilish, zakot to'lamas-lik kabilar. Harom ishlarga yo'l qo'ygan shaxs gunohkor hisoblanib, unga jazo qo'llanishi mumkin.

Feodalizm davrida yangi kategoriya ishlab chiqilib "Vojib" deb atalgan. "Vojib" xalifalar, podsholar, amirlar, sultonlar va boshqa

hukmdorlarning farmon va bo'yruqlarini bajarish majburligini va zarurligini anglatgan. "Vojib" Alloh bo'yruqlaridan keyin, ya'ni Muham-mad ko'rsatmalaridan avvalgi o'ringa qo'yilgan. Vojibni "Amri vojib" deb ham aytiladi. Shohning aytgani Ollohning aytgani, degan ma'noda ishlatilgan. Shariat islom rasmiy din hisoblanadigan davlatlarda hozir ham o'z kuchiga ega. Masalan, Eron Islom respublikasida 1979 yildan boshlab shariat rasmiy kuchga ega. Lekin islom davlatdan ajratilgan mustaqil O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida (31,61 moddalar) shariat qonunlari rasmiy kuchga ega emas, ammo shariatning ahloqiy talablari, ayrim holatlarda ijtimoiy-mulkiy, oila-nikoh talablari hamon an'anaviy kuchga egadir.

Ro'za tutish - Qur'onning vahiy qilinishi boshlangan Ramazon oyida 30 kun davomida bajariladi. Ro'za tutish erta saharlik boshlanib to kechki iftor-likkacha davom etib, shu vaqt mobaynida ovqat etmaslik, suv ichmaslik, nos, papiros, nasha kabilarni chekmaslik, cho'mil-maslik shart. Ro'za oyida iftorlik ziyofatlari xonadonlarda o'tkaziladi, unda faqat ro'za tutganlar qatnashmog'i kerak.

Ro'za kunlari jamoat bo'lib qo'shimcha tavoruh namozi ham o'qiladi. 30 kun ro'za tutish tugagach, ro'za hayiti o'tkaziladi. Bu hayit umumxalq bayrami bo'lib, unda arafalik qilinadi, hayit namozi o'qiladi, vafot etgan avlodlar qabrlari ziyorat qilinadi, «yangi hayit» marosimi o'tkaziladi va h.k. Ro'za Allohga iymon-e'tiqod kuchaygan, Qur'on tilovatlari ko'pay-gan tabarruk kunlar hisoblanadi.

Mustaqil O'zbekistonda ro'za hayiti kuni bayram sifatida nishonlanib, dam olish joriy etildi. Prezidentimiz bu kuni dindorlarni muborak ro'za hayiti bilan qizg'in tabriklaydi.

Ro'za o'g'il bolalarga 12 yoshdan, qizlar uchun esa 9 yoshidan tutish buyurilgan. Ro'za jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirishga yordam berishi mumkin;

1. Zakot - islom farzlaridan biri. U diniy ahamiyatga ega bo'libgina qolmay, balki muhim ijtimoiy ahamiyatga ham egadir.

Zakot - bu musulmonlarning boyliklardan faqiru miskinlarga berilishi shart bo'lgan Allohning haqqi. Islom ta'limotiga binoan sadaqa, ya'ni xayru-ehson ikki xil bo'ladi: ixtiyoriy va majburiy. Zakot berilishi shart bo'lgan majburiy sadaqa hisoblanadi. Zakot sadaqagina bo'lib

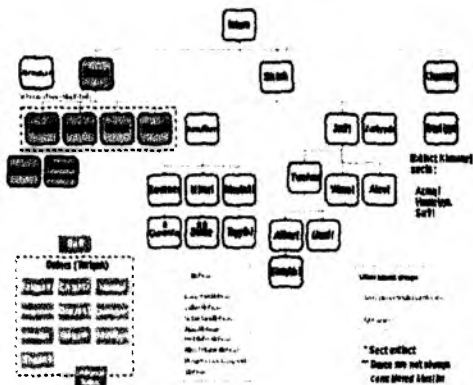
qolmasdan, balki u ibodatdir. Har bir musulmon ibodat qilmasligi mumkin bo'lmaganidek molu dunyosi ma'lum miqdorga etgach Islom ahlining zakot bermaslikka hech bir haqqi yo'q. Zakotni inkor qilgan shaxs islom dinidan chiqqan bo'ladi, ammo uni farz ekanini e'tirof etsayu, lekin amalda bajarmagan bo'lsa gunohkor bo'ladi.

Zakotni balog'at yoshiga etgan (18 yoshga to'lgan), hur va ozod kishilar, aqli hushi joyida, mol-dunyosi, ya'ni jamg'armasi nisob miqdoriga etgan va u shaxsiy mulk bo'lsa, 12 oy ichida biron marta ham kamayib qolmasa, egasining kundalik ehtiyojlaridan ortiq bo'lsa, ana shunday shaxs zakot to'laydi. Nisob - zakot berilishi shart bo'lgan mollarning o'lchov miqdori bo'lib, u mollarning turiga qarab turlicha bo'ladi.

Islom quyidagi mollardan zakot olishni tayin qilgan:

- 1) Tilla, kumush, qog'oz pullaridan;
- 2) Erdan olinadigan hosillardan;
- 3) Mevali daraxtlarning mevalaridan;
- 4) Savdo mollaridan;
- 5) Chorvalardan;
- 6) Er osti boyliklaridan va xazinalaridan.

Bular islom tarixida Sunniylar va Shialar yo'nalishini vujudga keltirdilar. **MAZHABLAR:** «Mazhab» arabcha so'z bo'lib, «oqim», «yo'l», «ta'limot» ma'nosini anglatadi.

Sunniylar. Sunniylar (sunna soʻzi arabcha boʻlib, “anʼanaviy yoʻl”) dunyodagi barcha musulmonlarning toʻrtidan uch qismini tashkil qiladi. Sunniylarning soni boʻyicha 1 milliard 550 milliondan ortiq odam yʼani Islom dinini tan oluvchilarning qariyb 90 foizini tashkil qiladi.

Hozirgi paytda Sunniylar asosan arab mamlakatlarida, Turkiya, Afgʻoniston, Indoneziya, Pokiston, Hindiston, Bangladesh, Xitoy, Bolgariya, Albaniya, Yugoslaviya, sobiq SSSR oʻrnidagi mustaqil davlatlarda yashaydilar. Jumladan Oʻzbekistonda yashaydigan Sunniylar uchun Makka, Madina, Kaʼba, Qurʼon, Muhammad paygʻambar va toʻrt xalifalar “choryorlar”, paygʻambar hadisleri sunna toʻplami muqaddas hisoblanadi. Sunniylar Allohni odam qiyofasida goʻyo arshi aʼlodagi oʻz taxtida oʻtirgan sharqona shahanshoh qiyofasida tasavvur qiladilar.

Sunniylar siyosiy hokimiyat mamlakatni boshqaradigan oliy kuch, diniy jamoalar esa ularga boʻysunuvchi va unga yordam beruvchi gʻoyalar kuchi deb bilganliklari uchun podshohlar, amirlar, sultonlar yonida shayxu islom lavozimida oliy islom vakili turgan.

Sunniylar Shialardan farq qilib, Muhammad paygʻambar vafotidan keyin Alloh bilan odamlar oʻrtasida vositachilik boʻlishini tan olmay, podshohlar paygʻambar yoʻlini davom ettiruvchi Allohning erdagi vakili deb hisoblaydilar. Ali va uning avlodlarini imomatga, yaʼni musulmon jamoasiga rahbarlik qilish huquqi bor deyuvchi Shialar talabini ham inkor qiladilar. Shuningdek, huquq masalalarini hal qilishda, hayitlar xususida, gʻayridinlarga munosabatda, namozning juzʼiy masalalarida, diniy masalalarda, fuqarolik huquqlarida, ruhoniylarning darajalari, masjidlar xususida, diniy tashkilotlar tuzilishida ham Sunniylik Shialikdan jiddiy farq qiladi.

Shariatga munosabat, uning tamoyillarini qoʻllash jarayonida Sunniylikda toʻrtta mazhab paydo bulgan: Bugungi kunda dunyodagi taxminan 1,55 mlrd. musulmon aholisining 90 foizini Sunniylar tashkil etib, mazhablar boʻyicha quyidagicha nisbatda boʻlingan: Xanifiylar 47 foiz, shofiylar 27 foiz, molikiylar 17 foiz, Xanbaliylar 1.5 foiz.

Sunniylikka oid asosiy belgilar:

Oltita eng katta hadislar to'plamining ishonchliligini tan olish (Buxoriy, Muslim, Termiziy, Abu Dovud, Nasoiy va Ibn Maji tomonidan tuzilgan);

To'rtta huquq maktabining tan olinishi: Malikiy, Shofeit, Hanafiy va Hanbaliy mazhablari. Shuningdek bir qator akida maktablarini tan olish: Asaritik, Ashariylik va Maturidiylik.

1. Hanafiy mazhabining asoschisi Abu Hanifa va uning shogirdlari Muhammad ash-Shayboniy, Abu Yusuf va Zufar ibn al-Xuzayldir. Hanafiy mazhabi barcha huquq maktablari ichida eng keng tarqalgan. Xanafiylar Markaziy va Markaziy Osiyo, Janubiy Osiyo (Afg'oniston, Pokiston, Hindiston), Ozarbayjon, Turkiya, Suriya, Misr va boshqa mamlakatlarda yashaydilar. Rossiyada hanafitlar tatarlar, boshkirlar, nogaylar, qorachoylar, cherkeslar (Adige, kabardinlar, cherkeslar), abazinlar, Dog'istondagi ba'zi qumiklar va boshqa xalqlar. Xanafiylarning qonuniy ko'rsatmalar berish usuli quyidagi manbalarga asoslanadi: Qur'on, Sunnat, sahobalarning yakdil fikri, Payg'ambar sahobalarining shaxsiy fikri, Qur'on, Istixsan va mahalliy odatlarga o'xshash hukm. Abu Hanifaning deyarli barcha merosi shogirdlariga og'zaki ravishda berilib, ular o'z mazhabining asoslarini yozib, tizimlashtirganlar. Uning eng mashhur o'quvchilari (egasi) Abu Yusuf va Muhammad ash-Shayboniy Abu Hanifa maktabini saqlash, tizimlashtirish va tarqatishda katta rol o'ynagan. Hanafiy mazhabida huquqiy qarorlarni qabul qilish usullaridan biri bu maktab ma'muriyatining hukmlarining aniq ierarxiyasi (Abu Hanifa, Abu Yusuf, ash-Shayboniy va boshqalar). Agar biron bir muammo uchun ikkalasini ham, istisnoni ham ishlatish mumkin. Hanafiy maktabini davlatning huquqiy asoslari bilan qiziqqan abbosiylar qo'llab-quvvatladilar. Abu Yusufni xalifa Horun ar-Rashid Bog'dodning oliy qozisi (qadi) qildi va o'zi bu mazhab vakillariga ustunlik berib, viloyatga qozilarni tayinladi va shu tariqa uning tarqalishiga hissa qo'shdi. Usmonli va Mug'al imperiyasida hanafiy mazhabi davlat maqomini oldi.

2. Malikiylar mazhabining asoschisi Malik ibn Anas. Imom Malik qonuniy buyruq va hukm chiqarish uchun quyidagi manbalarga

tayanadi: Qur'on, Sunna, "vositachilarning harakatlari", Payg'ambar sahobalarining fikrlari, taqqos (qiyos) bo'yicha hukm va "foйда uchun mustaqil hukm". Malikning shogirdlari uning faoliyatini davom ettirib, mazhabning shakllanishiga zamin yaratdilar. Malikitning huquqiy ma'nosi ko'plab mamlakatlarga tarqaldi. Madinaning o'zida va Hijazda bo'lgani kabi, bu mazhab mashhurlikka erishmadi, aksincha musulmon dunyosining g'arbiy qismida, Shimoliy Afrika va Musulmon Ispaniyada, shuningdek Quvayt va Bahraynda ko'plab izdoshlarini topdi.

3. Shofei mazhabining asoschisi Muhammad ash-Shafiqi. Bu mazhab Hanafiy va Malikiy mazhablarining kuchli ta'siri ostida rivojlangan va ularning xususiyatlarini idrok etgan. Huquqiy qaror (fatvo) qabul qilish uchun shofiy faylasuflari Qur'ondan, Muhammad payg'ambarning sunnatlaridan, obro'li huquqshunoslarning yakdil fikri, Muhammad payg'ambar sheriklarining fikri, shunga o'xshash hukmlar va ishsoblardan foydalanadilar. Hozir shofi'iyalar Misrda, Sharqiy Afrika va Indoneziyada ko'proq tarqalgan.

4. Hanbaliy mazhabining asoschisi Ahmad ibn Hanbalidir. Hanbalit mazhabi tarafdorlari soni bo'yicha eng kichik mazhabdir. Xanbalizmning dogmatik-huquqiy maktabi Saudiya Arabistoni va Qatarda rasmiy bo'lib, hanbalitlarning katta qismi BAA, Ummon Sultonligi va Fors ko'rfazi boshqa davlatlarida yashaydi. Hanbalit jamoalari Iroq, Suriya, Misr, Falastin va Afg'onistonda uchraydi. Xanbalizm 9-asrda Abboslar xalifaligidagi keskin ijtimoiy-siyosiy inqiroz davrida, "Qur'onni yaratish" haqidagi mutazilitlarning tamoyilini tan olish hukmron xalifa al-Ma'munga sodiqlik sinovi bo'lgan paytda shakllandi. Ahmad ibn Hanbal bu tezisga qo'shilishdan bosh tortdi va shunday atalmish qurbon bo'ldi. mikhny. Hanbalizm tarqalish xavfini ko'rgan musulmon jamiyatining eng konservativ qismi to'g'risida fikr bildirdi. Ular barcha musulmonlarning 1,5 foizini tashkil qiladilar.

Shialar (arabcha Shia - tarafdorlar guruhi demakdir) Ali va uning o'g'illari Hasan, Xusayn, ularning avlodlari -jami 12 ta imomni Muhammad payg'ambarning birdan-bir qonuniy vorislari deb biladilar. Shialar «imomiyat inoyati Alloh» deb xalifalik hayotida barcha huquq va imtiyozlar imomiyatda bo'lishi, hokimlik imom qo'lida bo'lishi, bosh

imom xalifaning o'zi bo'lishini talab qiladilar. Musulmon jamoa mulki barcha musulmon manfaatiga xizmat qilishi lozim deb hisoblab, boy ham o'ta qashshoqlar ham bo'lmasligi zarur deydilar. Tug'ilgan yili noma'lum bo'lgan imom Ja'farning ikkinchi o'g'li Ismoilning g'oyib bo'lgan o'g'li imom Mahdini qaytib kelib er yuzida adolat o'rnatadi deb ishonadilar. Shialar Alloh har bir musulmonning qalbida, dilida bo'lganligi uchun hamma narsani ko'rib turadi deb tasavvur qiladilar. Shialar Qur'onni tan oladilar, ammo "115 ikki yoritgich" degan surani undan ataylab tushirilib qoldirilgan deb da'vo qiladilar. Bu surada Ali Muhammad Allohning nuri, lekin Ali Allohning valiysi deb ishonadilar. Hozir Shialar Iroq, Yaman, Eron, Livan, Ozarbayjonda, Tojikistonning tog'li Badahshon avtonom viloyatida yashaydilar.

1979 yilda Eronda Shialar rahnamosi Humayniy butun musulmonlar olamida Shialar hukmronligini o'rnatishga da'vat qilgan edi. Hozir ham bu g'oya tarafdorlari mavjud.

Shialar "Axbor" - Ali va uning avlodlari to'g'risidagi muqaddas rivoyatlar to'plamiga Qur'ondan keyingi manba sifatida qaraydilar. Shialar Iroqdagi Karbalo dashtini Qum shahri va Najof shahridagi Ali Hasan, Husayn, Fotima va 12 ta imomlar jasadi yotgan joylarni ziyorat qiladilar.

Shialar muharram oyida (1-10 mart) motam tutib "Oh Husayn, voh Husayn" deb baland ovozda yig'lab o'z tanalariga urib, ko'cha yurishlarini o'tkazadilar. Ashurlik marosimi ham qiladilar. Horijiyalar fuqarosi firqa tarafdorlari Ali bilan Abu Suf'yonning o'g'li, Suriya hokimi Muvoia o'rtasida Usmon vafotidan keyin xalifalik uchun boshlangan shiddatlik kurash vaqtida Alining Muoviya kelishishidan norizo bo'lgan 12 ming askar Ali armiyasidan ajralib (arabcha "haraja", "chiqish") chiqib ketgandan keyin paydo bo'ldi. Horijiyalar Muoviyaga ham Aliga ham qarshi kurashib Jazoir, Ummon, Zanjibar, Tunis, Liviyada o'z mustaqil davlatlarini tuzganlar. Bu davlat Rustamiylar sulolasining hukmronligida edi.

Horijiyalar diniy jamoa davlat rahbarini saylab qo'yilishi lozim deb hisoblaganlar. Saylanadigan shaxsning tarjimai holiga e'tibor

qilinmagan. Ularning fikricha, har bir diniy jamoa o'ziga imom saylashi va uni o'rnidan tushirishi mumkin.

Ular jamiyat tepasida ruhoniylar turishini talab qilganlar, saylangan imom esa ularning jamoasidan davlat idorasidagi vakil bo'lgan. Horijiyalar dindan qaytgan bid'atchilarni dushman deb bilganlar. «Dinning sofligini» saqlashga harakat qilganlar. O'ta shafqatsiz tamoyillar sababli horijiyalar VII asrning ikkinchi yarmidan boshlab bir qancha mustaqil sektalarga bo'linib ketgan. Jumladan, Azrikiylar, Ibodiylar, Sufriylar sektalari o'z imomlari nomlari bilan atalgan holda paydo bo'lgan.

Zeydilar firqasi VIII asr o'rtalarida, 740 yilda Kufada ummaviy xalifa Xishonga qarshi xalq qo'zg'oloniga boshchilik qilgan Zeyd ibn Ali nomi bilan atalgan. Zeyd Alining evarasi Husayning nevarasi edi. Zeydilar 864 yili Eronning shimolida o'z davlatlarini tuzgan. Bu davlat 300 yilcha yashagan. 901-yilda esa ular yamanda davlat hokimiyatini qo'lga olganlar. Zeydilar diniy e'tiqodni amaliy harakat bilan qo'shishni, erkin fikrlashni, taqdirga ishonishni, Qur'onning azaldan mavjudligini, Allohning so'zi ekanini tan oladilar. Ular ko'pincha Shia marosimlariga amal qilishadi, o'z turmush tarziga ko'ra Sunniylarga yaqin turishadi.

Ismoiliylar sektasi. Bu sekta VIII asrning ikkinchi yarmida bog'dod xalifaligida paydo bo'lgan. Mazkur sekta Ja'farning o'g'li Ismoil nomi bilan bog'liq. Ismoiliylar diniy ta'limotida "dunyoviy aql" va "dunyoviy ruh"ga e'tiqod qilish asosiy o'rin egallaydi. Ular turli davrlarda turli xalqlarga payg'ambarlarning yubori-lishi "dunyoviy aql"ning namoyon bo'lishi deb hisoblashadi. Ular 7 ta payg'ambar: Odam Ato, Ibrohim, Nuh, Muso, Iso, Muhammad va Ismoilni tan olishadi. Ularning fikricha imomlar payg'ambarlarning vorislaridir.

Islomda yana ibodiylar, imomiylar, nusariylar, alilohiylar, ahmadiylar kabi o'nlab sektalar mavjud.

Ashariylar maktabining asoschisi - taniqli musulmon mutafakkiri va faylasufi Abul-Hasan al-Ashariy (873 yoki 874–935). Ashariylar g'oyalari asosan shofiylar va malikiylar orasida tarqalgan. X-asrdan keyin asharizm kalamaning asosiy maktabiga aylandi. Asharizm mutatsitlarning "mutlaq ongi" ta'sirini yumshatishga qaratilgan ilohiy

xususiyatlarni tushunishda mutazilitlar va asaritlarning pozitsiyasi, iroda erkinligi tarafdorlari (kadaritlar) va predestasiya tarafdorlari (jabaritlar), nominalizm va realizm o'rtasidagi teologik masalalarning echimini namoyish etdi. Ashariylar taklidlarni rad etishdi (diniy hukmlarni ko'r-ko'rona kuzatib, ularning hukmlari haqiqatligiga shubha qilmaydilar) va hodisalar o'rtasida tabiiy sabablar munosabatlari mavjudligini inkor etishdi. Asharizm, umuman Kalom singari, ratsionalizm, antiterrorizm va falsafiy masalalarga urg'u bilan ajralib turadi. Al-Shahrastani va ar-Roziy faoliyatidan boshlab, islom va sharqiy peripatetizm o'rtasida yaqinlashuv bo'lib, natijada ularning birlashishi tugadi.

Maturidiylar Abu Mansur al-Maturidiy (994 yilda vafot etgan) bo'lib, u mutazilitlar va jahmitlar bilan tortishuvlarda "asosli dalillar" va qo'rqinchli dalillarni ishlatgan. Maturidizm nihoyat XIII asrda shakllandi va Usmonli hukmronligi davrida musulmon dunyosida eng katta tarqalish va ta'sirga ega bo'ldi. Maturidizm ko'pgina hanafitlar tomonidan e'tiqodning doktrinal asosi sifatida qabul qilingan. Al-Maturidiyning falsafasi va uning qarashlari umuman uning zamondoshi bo'lgan Abul-Xasan al-Ashariyning (asharitlarning eponimi) e'tiqodlariga yaqin. Ikkala faylasuf mutatsitlarning irsiy qarashlariga javoban o'z ta'limotlarini ishlab chiqdilar. Ushbu maktablar o'rtasidagi farq "Xudoning mavjudligi" masalalarida yotadi, unda al-Maturidiy vahiydan tashqari ongga tayanishga ruhsat bergan, ammo shu bilan birga u Xudoning amrlarini ong bilan tushunib bo'lmasligini tan olgan.

Asariylar Sunniy aqida maktabi (akida), Qur'on va Sunnatni sharhlashda qat'iy an'anaviylik va matnshunoslikka sodiqligi bilan ajralib turadi. Asarius tarafdorlari Qur'onning allegorik talqinini inkor etadilar, ilohiy sifatlar haqida noaniq oyatlarning ma'nolarini qoldiradilar va ular haqida o'ylamaydilar va ularga asl ma'noni bermaydilar. Ism asar so'zidan olingan bo'lib, "iz", "iz", "an'ana", "kotirovka" degan ma'noni anglatadi. Asariylarga ishonishning asosiy manbalari Qur'on va Muhammad payg'ambarning sunnatidir. Noma'lum xabarlarining ma'nosini tushuntirishda ular faqatgina Xudo ularning to'g'ri tushunchasiga ega ekanligiga ishonishadi va odamlar "qanday qilib

so'ramasdan" (b-la buzz) xabarlarini qabul qilishlari kerak va ular uchun mantiqiy tushuntirish berishga harakat qilmaydilar. Ushbu maktabning taniqli vakili Ahmad ibn Xanbaldir.

“Hadis”, “Sunnat” soʻzlari bir maʼnoda qoʻllanib, ular paygʻambarimizning aytgan soʻzlari, feʼl-atvorlari va axloqlarini, yaʼni hayot yoʻllarini anglatadi. Hadis ilmi bilan shugʻillanuvchi kishilar muhaddislar deyiladi. Muhammad paygʻambar taʼlimotida va faoliyatida ilmga, ilm oʻrgatishga juda katta eʼtibor beriladi. Qurʼoni Karimda ham hadislar ham oʻzining yorqin ifodasini topgan. Hadislar ham ilm poklik, halollik, kishilarni yaxshilik sari boshlovchi, qorongʻulikda yoʻl koʻrsatuvchi mashʼal tariqasida talqin qilinadi. Ilm – bu hikmat, poklik ramzi, ilmsizlik johillik, u bilan shugʻillanmaslik nopoklik deyiladi. Ilm, avvalo eʼtiqoddir. Imon bilan ilm egzak. Har qanday ilmli odam oʻz bilimiga amal qilishi, undan kelib chiqib, kishilarga toʻgʻri yoʻl koʻrsatishi maslahat beriladi.

Hadis ilmining rivojida oltin davr hisoblangan xijriy uchinchi (melodiy toʻqqizinchi) asr katta bosqich boʻladi. Butun musulmon olamida eng nufuzli manbalar deb tan olingan 6 ta ishonchli hadislar toʻplami (As-saxiy as-Sitta) mualliflari ham yashab ijod qilganlar. 6 mahaddisning deyarli hammasi Markaziy Osiyo xalqlari vakillari boʻlib, ular:

- 1) Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil Al-Burxoniy 194 (810)-256 (870)
- 2) Imom muslim ibn Al-Xajjoj 206 (819)-261 (874)
- 3) Imom Iso Muhammad ibn Iso at-Termiziy 209 (824)-279 (892)
- 4) Imom Abu Dovud Sulaymon Sijitoni 202 (817)-275 (888)
- 5) Imom Ahmad an-Nasoniy 215 (880)-303 (915)
- 6) Imom Abu Abdulloh Muhammad ibn Yazida ibn Mojja 209 (824)- 273 (886) kabi muborak siymolardir

Ushbu muhaddislarning har biri hadis ilmining rivojiga salmoqli hissa qoʻshgan benazir olimlardan hisoblanib, ularning» tabarruk nomlari abadul-abad yashaydi. Shu bilan birga hadis ilmida Amir ul-Moʻminiy, Imom al-Dunya, imom Al-Muhaddisiy, (Barcha

muxaddislarning nomi) degan sharafli nomlarga sazovor bo'lgan Imom Al-Buxoriy hazratlari alohida e'tiborga molik zotdir. 1998 yil 24 oktyabrda Hadis ilmining sultoni Imom al-Buxoriyning 1225 yilligi nishonlandi. Samarqandning Chelak tumani Xarsang qishlog'ida Imom al-Buxoriy maqbarasi va masjidini tamirlandi hamda bu erda qadimiy milliy me'morchilik an'analari bilan uyg'unlashgan zamonaviy inshootlardan iborat muhtasham yodgorlik qurildi.

Umuman Imom al-Buxoriy 40 ga yaqin kitob yozgan. Hozir manbalarda 23 tasi aniqlangan. Shulardan 2 tasi Sahih Buxoriy (4-kitob) va Al-adab-almufrad kitoblar nashr etildi. Imom al-Buxoriy ilmi-amaliyot jihatidan shohona, moddiy-ma'naviy jihatdan esa faqirona hayot kechirganlar. 1997 yilda «Imom al-Buxoriy» xalqaro xayriya jamg'armasi tashkil etildi. Imom al-Buxoriy tavallud kunlari 1998 yil sentyabrda Samarqandda nisholandi: «Imom al-Buxoriy va uning dunyo madaniyatida tutgan o'rni» mavzuida xalqaro ilmiy-amaliy anjuman o'tkazildi.

Tasavvuf (sufiylik) – sof degani islomdagi diniy-falsafiy oqim. Tasavvuf ta'limoti VIII asrlarda islomda paydo bo'lgan. Unda xalqning aqli, tavakkuri, ma'naviy hayoti, hikmatlari o'z ifodasini topgan. Tasavvuf - Oллоh va payg'ambarlarni yaxshi ko'rish, bor vujudini ularga bag'ishlashdir. Umuman tasavvuf bid'at, g'aflat, dunyoparastlik va xalqdagi parokandaliklarga qarshi bo'lgan buyuk kishilarning maslagi asosida tuzilgandir. Tasavvufda insonparvarlik, odamiylik, insof, sahovat, muhabbat, haqidagi g'oyalar mujassamlangan. Demak, tasavvuf ahli pok va go'zal bo'lishga, haq va haqiqatni bilishga intilgan.

Sufiylik musulmon Sharq xalqlarining ko'p asrli ma'naviy hayotining g'oyaviy asosini belgilab bergan ta'limot bo'lib maydonga chiqdi. U ilohiy poklik va insoniy go'zallikni idrok etish yo'li, haq va haqiqatni himoya etish vositasi bo'lib xizmat qildi. So'fiylikning o'zi 3 oqimga bo'linadi:

Mansur Xalloy Faxriddin Attor, Jalollidin Rumiylar mansub bo'lgan oqim. Ularning ta'limoticha xudo har jihatdan kamoldir, eng oliy go'zallik, shodlik, baxt uning vaslidadir. Foni bo'lishdadir.

So'fiylar inson ma'naviy kamollika erishish yo'lida 4 bosqichni o'tish kerak, deb hisoblaydi:

Birinchi bosqich – Shariat: diniy marosimlar va shariat aqidalarini, tavoqlarni aynan, izchil bajarish. Chunki shariat qonun bo'lib, bu qonun vujudni va qalbni tarbiyalaydi.

Ikkinchi bosqich - Tariqat: nafsni tiyish, xushnudlik, xilvat, ma'naviy muhabbatni chuqirlashtirib, xudo haqida o'ylash, ya'ni tariqat – fano, o'zdan kechish, ko'ngilni poklab, ruhni nurlantiruvchi faoliyat shakli.

Uchinchi bosqich – Ma'rifat: hamma narsaning, butun borliqning asosi xudo ekanligini, o'zining mohiyati bilan birligini bilaish va anglash. Bunda odam uchun barcha kibru havo, manmanlik, shon-shuhrat, bemani bo'lib ko'rinadi. Shunda u orif, ya'ni bilimli xudoni tanigan bo'ladi.

To'rtinchi bosqich - Haqiqat: bunda sufiy xudoning dargohiga erishadi, vasliga vosil bo'ladi, u bilan birlashadi, vahdat tashkil etadi, shu bilan inson foniy, ya'ni anal-haq bo'la oladi.

2)So'fiylikning 2-oqimiga mansub bo'lgan sufiylar 1-oqim qarashlarini qabul qilgan, ammo islom dini tartib-qoidalariga moslashtirilgan. Bu oqimning eng mashhur nazariyotchisi Zayniddin binni Muhammad Imom G'azzoliy (1058-1111), Ahmad Yassaviylardir. G'azzoliy inson kamoliga etishi, xudo vasliga etishi uchun ma'lum shartlarni bajarib o'tishi kerak, deydi. Bular Qur'on va Hadisdagi qoidalardir.

3)sufiylikning 3-oqimi naqshbandiya ta'limoti bilan bog'liqdir. Bu oqim XIII asr oxirlarida shakllandi. XIV-XV asrlarda Markaziy Osiyo keng rivojlandi. Bu o'lkada yassaviylik bilan bog'liqdir.

O'rta Osiyoda tasavvuf ta'limotining paydo bo'lishi yirik mutafakkir va donishmand Shayx ul- shuyk (shayxlar shayxi) Hazrati Yusuf Hamadoniy nomi bilan bog'liq.

1.Yusuf Hamadoniy (1048-1140) Hamadon (Eron) yaqinida Guznjird qishlog'ida tug'ilgan. U g'aribona hayot kechirib, umri bo'yi dehqonchilik va kosibchilik bilan tirikchilik o'tkazgan bo'lishiga

qaramay Turkiston va Xuroson xalqining ma'naviy-madaniy hayotida katta rol o'ynagan. U hayotda xushf'l va e'tiborli inson bo'lgan. U Alloh vasliga etmoq uchun sa'y-harakat qiladi, o'z kamolini oshiradi, boshqalarni ham shu yo'lga da'vat qiladi va bu sohada ko'p shogirdlar etishtirdi. Uning ta'limotiga ko'ra o'zining fikr-zikrini Alloh taologa bag'ishlab bu yo'lda poklik, to'g'rilik halollik o'z qo'l kuchi, halol mehnati bilan kun kechirgan. Taniqli olim Orif Usmonning ta'kidlashicha, Hamadoniyning 700 dan ortiq shogirdlari vali darajasiga etishgan.

2. Zamaxshariy (1076(467)- 1144 (538) – Buyuk alloma Abulqosim Mahmud ibn Umar ibn Ahmad Zamaxshariy Toshvuz viloyati Taxta tumanida tug'ilgan. Zamaxshariy Al-Foiq fi g'aribil-hadis lug'ati muqaddimasida Qur'oni Karimdan so'ng hadislar musulmon jamiyatida muhim o'rin egallashi bilan birga, arab tilining chiroyli, mosligi haqida gapiradi. Uning Asosul-balog'a lug'atida so'zlarning ko'p ma'noli xususiyati qida gapiradi.

3. G'ijduvoniyy- Xoja Abdulxoliq G'ijduvoniyy (1108-1179)- Naqshbandiya tariqatining poydevoriga asos solgan mashoyih hisoblanadi. Shayx ul shuyk (Shayhlar shayhi) darajasigacha ko'tarilgan. Tasavvuf ta'limotida - Naqshbandiya tariqatining asosiy qoidalarini ishlab chiqqan. U Markaziy Osiyo o'lkasida tasavvuf ilmining, turkislom olamidagi ma'naviyat va irfon an'alarining keyingi takomilida juda katta rol o'ynagan.

4. At-Termiziy – Abu Iso Muhammad at-Termiziy (824-894) Islom dunyosida nom qozongan buyuk muhaddis olim. Hadislarda insonning kamolga etishi uchun talab etiladigan insoniy fazilatlar aks ettirilgan bo'lib, bular mehr-oqibat ko'rsatish, sahiylik, ochiq ochiq ko'ngillik, ota-ona va kattalarga, qarindoshlarga g'amxo'rlik, hurmat faqir-bechoralarga muruvvat, vatanga muhabbat, mehnat va kasb-hunarni ulug'lash, halollik, poklik, o'zaro do'st, tinch-totuv bo'lish va boshqalardan iborat.

5. Ahmad Yassaviy – (1041-1166-67)- (sayramda tug'ilgan) – Yassaviyning hikmatlarining axloqiy, falsafiy, ilohiy, ildizlari Qur'on va

Muhammad payg'ambar hadislariga borib bog'lanadi. Uning hikmatlarida nasihat asosiy o'rin tutadi. Ularning barchasida sufiylik – tasavvufidagi haqiqatni bilish, xalqni sevish uchun nafsu dunyodan chekinishdir. Insondagi har qanday illat, qabohat uning ongida qurib bitishi kerak. Ana shunda, insonda ba'zi nuqsonlar qayta tiklanmaydi, deydi. Zero – tasavvuf – nafs lazzatlaridan voz kechishdir. Nafs - ochko'zlik, o'g'rilik, jaholat, xudbinlikni keltirib chiqaradi. Yassaviy nodonlik tufayli hayotda savodsizlik, diyonatsizlik, ota-ona va ustozlarga hurmatsizlik, ma'naviy qashshoqlik, yovuzlik, nodonlik, razolat hukm surgan joyda ma'rifat bo'lmagan o'lkada mamlakat inqirozga yuz tutadi, deydi. Madinada Muhammad, Turkistonda Ahmad degan ovoza yurgan.

6. Najmiddin Kubro (1145-1221)- Xorazmda tug'ilgan. U Kubraviya tariqatiga asos soladi, so'fiylikka oid bir qancha asarlar va tasavvufiy mazmundagi ruboiylar yozadi. U Sharqda Shayxi valitarosh - avliyolar tarbiyalab etishtiruvchi mo'tabar shayx va mudaris sifatida shuhrat qazondi. Najmiddin Kubro asarlari 8 ta bo'lib, shundan Qur'on sharhiga bag'ishlangan tafsif – Ayn al-adab va shogirdlari uchun o'git-nasihatlardan iborat Fi al-adab (Odob qoidalari) risolalari hamda 25 ruboiysi bizgacha etib kelgan. Allomaning ruboiylaridagi asosiy g'oya komil insonni tarbiyalash, odamni halokatga boshlovchi nafs, xusumat, gumon, ta'na, nifoq riyo, fosiqlik kabi yomon fe'l-atvordan xalos bo'lib, faqat yaxshi ishlar qilishga ruhiy poklikka chorlashdan iboratdir...

7. Bohovuddin Naqishband – Xoji Bohovuddin Naqishband (818-1318 mel)-891 (1389) – buxoro atrofida tug'ilgan. Uning ta'limoti 2 qatlamdan iborat. 1-qatlam – uni tashqi qatlam desa bo'ladi – ta'limotning tariqatidagi boshqa ta'limotlar birlashtirgan xususiyatlardir. 2-qatlam (ichki0 - har bir tariqatning o'ziga xos xususiyatlaridan iborat. Tariqat yo'liga kirgan har bir kishi faoliyatining birinchisi – tavbadir. Tavba ko'pincha buyuk shaxsning o'zining hayotidagi muqaddas vazifasi va oliy o'rni haqida Allohdan, g'ayri oddiy bir voqea vositasi bilan darak topish jarayonidir.

8. Xo'ja Ahror valiy – Xoja Ahror Siyrati (807 hij. 91404) – (1490) Bo'stonliq. U odob va kamtarlikni, ustozga nisbatan izzat - hurmatni o'rniga qo'ygan. Uning asarlarida Qur'on va Hadis tafsirlari va she'riy parchalari keltiriladi. (Toshkent viloyati Bo'stonliq tumanida tug'ilgan). Naqishbandiylik taraqqatining davomchisi. U yirik ruhoniylar o'rtasida valiy deb nom olgan. Naqishbandiylik Xo'ja Ahror davrida ommani tarkadunyochilikka undadi, qalandarlikni targ'ib etdi...

9. Abdurahmon Jomiy (1414-1492)- XV asrda yashagan. Xirot yaqinidagi Jom shahrida tug'ilgan. Jomiy 3 ta lirik devoni, 7 dostonan iborat Hafta avrang (Etti taxt), ta'lim-tarbiyaga oid Bahoriston asarlari bilan jahon madaniyatiga taraqqiyotiga munosib xissa qo'shgan. Uning ta'limiy-axloqiy qarashlari Sa'diyning Guliston asari uslubida yozilgan. «Bahoriston» asari va Xafta avrangga kirgan Tuhfat ul-ahror hamda Silsilatus-zahab (Oltin tizmalar) va boshqa dostonlarida ifodalangan. Bu dostonlarda haqiqiy kamolotga erishgan inson haqidagi qarashlarini bayon etadi. U ilm haqida ko'proq yozib qoldirgan.

10. Alisher Navoiy (1441-1711) – Navoiy asarlarida (Xamsa dostonlari) komil insonni tarbiyalash uslub va usullari, vositalari ham ifodalangan. Komil inson, aqilliy, axloqiy, ilm-ma'rifatga intilgan ijodkor, qobilyatli, bilimdon, oqil va donno kishi, sofdil, insonparvar, sahovatli, sabr-qanoatga ega bo'lgan, adolatli, muruvvatli, kamtar, sog'lom va jismonan baquvvat, mard va jasur insonni kuylaydi. U insonni tarbiyalash kerak deydi.

11. Bobarahim Mashrab (1657-1711) - o'zbek shoiri va mutafakkiri. Andijonda tug'ilgan. Uning Devonai Mashrab kitobi bizga etib kelgan. U o'z she'rlarida Makkani ziyorat etish ro'za tutish, u dunyodagi jannat va do'zax haqidagi afsonalarga ishonishini ba'zida inkor qiladi. U ba'zan o'z mistik g'oyalarini jazava bilan bayon etgan. Ruhoniyalar fatvosi bilan Mashrab dorga osib o'ldirilgan. U o'sha davr ijtimoiy ziddiyatlarini tasavvuf pardasi ostida aks ettiradi.

Navro'z bo'yicha arabcha "burjiy" oy kalendari

№	Arabcha nomi	Fors-ojikcha nomi	O'zbekcha nomi	qaysi oyga to'g'ri kelishi
1	Hamal	Barra	Qo'y	Mart-aprel
2	Savr	Gav	Buqa	Aprel-may
3	Javzo	Dunaykar	Egizak qiz	May-iyun
4	Saraton	Harchang	Qisqichbaqa	Iyun-iyul
5	Asad	Sher	Arslon	Iyul-avgust
6	Sumbula	Xushe	Boshhoq	Avgust-sentyabr
7	Mezon	Tarozi	Torozi	Sentyabr-oktyabr
8	Aqrab	Kajdum	Chayon	Oktyabr-noyabr
9	Qavs	Kamon	Yoy	Noyabr-dekabr
10	Jadiy	Buzg'ola	Tog' echkisi	Dekabr-yanvar
11	Dalv	Dul	Qovg'a(chelak)	Yanvar-fevral
12	Hut	Mohi	Baliq	Fevral-mart

Munozara uchun savollar

1. G'oyaviy siyosiy xarakter deganda nimani tushunasiz?
2. Islom ta'limotining mohiyati nimadan iborat?
3. Islom dini qachon paydo bo'lgan?
4. Nima sababdan Islomda sunniy va shia mazhablari paydo bo'lgan?

Adabiyotlar

1. Radugin A.A. Vvedenie v religiovedeniya. Moskva. 1996.
2. Mo'minov A. Hammualliflikda. Dinshunoslik asoslari. Darslik. T., 2004.
3. A.E.Abdusamedov. Dinshunoslik asoslari. T. 1995 y.
4. Yo'ldoshxo'jaev va boshqalar. Dinshunoslik. 2000-2004 y.

6-MAVZU: XALQIMIZ MA'NAVIY YUKSALISHIDA DINLARNING O'RNI

Reja:

1. Zardushtiylik dinining vujudga kelishi

2. Avesto - xalqimiz diniy, axloqiy, ilmiy, adabiy qarashlarini ifoda etadigan bebaxo ma'naviy meros

3. "Musulmon renessansi" – Sharq uyg'onish davri ma'naviyatining xususiyatlari.

Mavzuning o'quv maqsadi: Ushbu mavzuda talabalar zardushtiylik dinining paydo bo'lishi O'rta Osiyo xalqlari tarixida tutgan o'rni haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar.

Tayanch iboralar: Zardusht, Avesto, Shoxnoma, renessans, qadriyat, meros, an'ana, ta'limot.

Sharq, xususan Turkiston bilan Eron xalqlarining falsafiy fikrlari tarixini zardo'shtiylik dini va uning yozma manbasi bo'lgan "Avesto" kitobisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Mazkur din va "Avesto" to'g'risida Sharq va G'arb olimlari juda ko'p yaxshi ma'lumotlar qoldirganlar. Masalan, marhum akademik Ibrohim Mo'minov "Avesto" Turkiston, Eron, Ozarbayjon xalqlarining shu mamlakatlarni arablar tomonidan bosib olgunga qadar (VII-VIII asrlar) bo'lgan davrlari-da yaratilgan falsafiy, ruhiy, etnografik, tabiatshunoslik sohalaridagi bilimlarning yozma manbasi, deb hisoblaydi.

Sharq xalqlari orasida juda mashhur bo'lib kelayotgan "Shohnoma" dostonining muallifi Abdulqosim Firdavsiy dostonidagi "Gushtop" alohida boblarini "Avesto"ga bag'ishlagan, Turkiston va Eron xalqlarining islom dini kirib kelgungacha bo'lgan dini zardo'shtiylik dini edi. Bu dinning asoschisi payg'ambar Zardo'sht degan xorazmlik olim edi. Zardo'sht Sharqning donishmandlar peshvosi, birinchi faylasufi, notig'i, shoiri, din qonunshunosi hisoblangan. Tadqiqotchi olimlarning ko'rsatishicha, Zardo'sht eramizdan oldingi VI asrda yashagan. U Xorazm hokimligiga qarashli chorvadorlik bilan shug'ullangan Spitama urug'idan bo'lgan. Otasining Paurushaspa, onasini esa Dugdava deb atashgan. Bolaligidanoq ot va tuya boqish bilan shug'ullangan. Zardo'sht chorvador qavmlari orasida yurib,

ularning urf-odatlari, diniy rasm-rusumlarini o'rgangach, har xil e'tiqoddagi kishilar bilan suhbatlashgan.

Zardo'sht ilgari surgan g'oyaning asosini ikki bosqich tashkil qiladi: mutloq g'oya - Axuramaz-daning yakkayu-yagonaligini tan olish. Yaxshilik bilan yomonlik, rostgo'ylik bilan yolg'onchilik, zulmat bilan nur o'rtasidagi doimiy kurash haqidagi ta'limot. Zardo'sht ta'limoti tobora xalqqa kuchli ta'sir o'tkazayotganini sezgan muxoliflari unga qarshi qat'iy kurashga kirishadilar. Hayoti xavf ostida qolgan Zardo'sht bir guruh tarafdorlari bilan Eronga qochib o'tadi va o'z ta'limotini uzil-kesil shakllantiradi.

“Avesto” zardo'shtiylik dinining muqaddas kitobi bo'lib, uning dastlabki 1300 bobi Zardo'sht tomonidan eramizdan avvalgi 548-529 yillarda yozilgan. Keyinchalik Eronda otash-parastlik dini ulamo-kohinlar tomonidan to'ldirilib, tako-millashtirildi. Bu kitob 12 ming ho'kiz terisidan ishlangan teriga yozilgan. Makedoniyalik Aleksandr Makedonskiy sharqni zabt etganda “Avesto”ning nodir nusxasini Elladaga (Gretsiya-ning shimoliy qismi) olib ketgan, kerakli boblarini grek tiliga tarjima qildirgan, qolgan boblarini esa kuydirib tashlagan. Eramizning birinchi asrida ashkoniylar hukmdori Valages Arshakid va III asrda Husrav Parviz, shopuri Xurmuzd davrlarida «Avesto» bir necha bor ko'chirilgan, qayta tiklangan(bir qismi xolos).

VII-asrda arablar Eronni bosib olgan vaqtda zardo'shtiylikka sadoqatli bir necha ming mahalliy aholi janubiy Hindistonga qochib ketadilar. Ular o'zlari bilan “Avesto”ning to'rtadan bir qismining eng nodir nusxalarini, madaniyat, e'tiqodga doir yodgorliklarini ham olib ketganlar. 1723 yili ingliz olimi Jorj Bouja “Avesto”ning bir nusxasini Oksford kolledjining kutubxonasiga olib borib topshiradi. Bir necha yil otashparastlar orasida yurib, ularning qadimgi tili va odatlarini o'rgangan frantsuz olimi Anketil Dyupperan 1711 yili “Avesto”ning bir qismini so'z boshi, asl matn va tarjimasini bilan nashr etadi. Bu ishlar oqibatida G'arbiy Evropada “Avesto”ga qiziqish va uni o'rganish avj olib ketadi.

Hozirgi davrda “Avesto”ning qo'lyozmasi Hindistondagi Bombay shahrida Koma sharqshunoslik ilmgohida saqlanmoqda. Bu ilmgoh zardo'shtiyning madaniy markazi bo'lib, shu jamoa mablag'iga ishlaydi. “Avesto” 1615 yilda Parfiyona yozuvida ko'chirilgan bo'lib,

672 betdan iborat. Bizga etib kelgan “Avesto” quyidagi qismlardan iborat:

1. Yasna - ibodat paytida ijro etiladigan matnlar. 72 bobdan iborat bo'lgan bu qismning 17 bobi Zardo'sht qo'shiqlari - Got madhiyalaridan iborat.

2. Yasht - otashparastlarning xudoni tavsif etadigan maxsus ohanglar asosiga qurilgan madhiyalari.

3. Vendidod - devlarga, zulmat timsoliga qarshi qonunlar majmuasi. Mazkur bo'limda diniy qonunlarning matni, qadimgi dostonlar, afsonalarning mazmuni, parchalar saqlangan afsonaviy qahramonlarning ismlari zikr etilgan.

4. Vis parad - Butun borliq xudoniki. Ibadatlar to'plami, ibodat qoida-tartiblari.

Unda chorvachilik, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq bilan bog'liq juda ko'p lavhalar, mulohazalar bayon etilgan. Xalqiga hamisha g'amxo'r bo'lgan payg'ambar Zardo'sht qurg'oqchilik kelib, ko'plab chorva mollari qirilib ketayotga-nidan tashvishga tushgan holda, bu ofatdan qutqarishni iltijo qilib xudo Axuramazdaga yolvoradi. «Avesto»da eramizdan avvalgi 2 ming yildan yangi eraning VII asrigacha bo'lgan davrdagi Turon va Eron xalqlari tarixiga doir, Sirdaryo va Amudaryo sohillarida yashaydigan xalqlarning ijtimoiy turmushiga oid ma'lumotlar berilgan. Chunonchi, kitobda ajdod-avlodlarimizning kasb-kori, savdo-sotig'i, qo'shni xalqlar bilan siyosiy va madaniy aloqalari, tijoratlari bayon qilingan. Har bir kasb, hunar egasining jamiyatda tutgan o'rni alohida qayd etilgan. Dehqonlar bilan chorvadorlar jamiyat moddiy boyliklarini yaratuvchi kuchlar sifatida ta'riflangan.

Musulmon adabiyotida ustuvorlik qilgan she'riyatni rivojlanishida sufiylik katta rol o'ynadi. Sufiylar o'zlarining chuqur hissiy-ruhiy holatlari, yaratuvchiga bo'lgan e'tiqodini tinglovchilariga etkazish, individual ta'sir etish mahoratini namoyish etganlar. Islom tadqiqotchilardan bo'lgan. G.Gryunbaumning ta'kidlashicha, tahliliy, ma'juziy boy ifoda vositalariga ega bo'lgan mukammal ifoda shakli, chuqur mazmun uyg'unligini o'zida mujassam etgan takbir imkoniyatlarini musulmon madaniyati doirasidan tashqarida topish mumkin emas. Sharqning barcha yirik allomalari-Sanoiy, Jomiy, Rumi,

Sa'diy, Hofiz, Nizomiy, Navoiy singari ijodkorlari sufiylikka u yoki bu tarzda aloqador bo'lganlar.

Shuningdek, musulmon Sharqida ham islom e'tiqodidagilar va sufizm vakillari o'rtasida murosasiz to'qnashuvlar sodir bo'ldi. Haqiqatni bilishni inkor qiluvchilar va haqiqatga muroqaba yo'li bilan yaqinlashish mumkin deyuvchilar (Al-Ashiriy, G'azzoliy, Junaydiy, Bistomiy) hamda aqliy bilishni ustun qo'yuvchi mashhur faylasuflar Forobiy, Ibn Sino, Beruniy) ta'limoti vujudga keldi. Evropa madaniyatida bu munozaralar natijasida idrok va e'tiqodning ajralishi sodir bo'ldi. Musulmon Sharqida boshqacharoq yo'nalish ustunligi qildi. Bunda ilm va idrok har doim faqat ma'naviy yuksalish yo'lidagi bosqich sifatida qaralgan, idrok va ilm boshqa maqsadiga qaratilishi mumkin emas. Shuning uchun ham 9-16 asrlardagi arab tiliga asoslangan tajriba fanlari va falsafa taraqqiyotidagi katta yutuqlarning barchasi dindan ajralmagan holda sodir bo'ldi, ilmning bosh vazifasi hayot uchun zarur hisoblangan ma'naviy asosni qidirishda davom etgan.

Islomiy an'analarning asosiy o'ziga xosligi shundaki, uning negizi diniy va dunyoviy, ilohiy va oddiy tafovut asosiga qurilmasdan, mutloq «sof diniy» mazmunga egadir. Islomda hech qachon xristianlikdagi singari diniy aqidalarni qonunlashtiruvchi Vselensk sobori kabi institutlar bo'lmagan. Islomdagi teokratik ideal davlat bilan bir qatorda turuvchi alohida diniy institut (cherkov) g'oyalari bilan muvofiq kelmagan. Islomda e'tiqod aqidalarini ishlab chiqish va sharhlash davlat yoki diniy muassasaning, xalifalarning sud qilish ishlariga kirmagan. Jamoatchilik fikrining shakllanishi xususiy shaxslar, diniy arboblilar (ulamolar) zimmasida bo'lib, ularning obro'yi diniy bilimlarga asoslangan. Har bir musulmon Qur'on va hadisga zid bo'lmagan diniy masalalari bo'yicha o'z fikrini bildirish huquqiga ega bo'lgan.

Musulmon Sharqida bu jarayon bir oz boshqacha kechdi. Har bir e'tiqodli mo'min-musulmon arab tilini bilishi va Qur'onni o'qiy olishi farz bo'lgan. Qur'onning yozilishi jarayonida arab tilining ham taraqqiyoti boshlanadi. 8 asrda As-Sibavayxiy arab grammatikasiga oid asar yozadi, XIII asrda arab tilining ikkinchi lug'ati yaratildi, bu As-Sag'aniyning lug'ati va Ibn-Manzuriyning «Arablilar tili» lug'atlaridir. VIII-XV asrlarda qadimgi Yunon olimlarining deyarli barcha asarlari, shuningdek hind, shom va fors mualliflari asarlari ham arab tiliga

tarjima qilingan. Falsafa, astronomiya, matematika, tibbiyotga oid ilmiy atamalar deyarli ishlab chiqildi. Arab tili o'rtasrlardagi eng taraqqiy etgan tillardan biri bo'lishi bilan birga, Hindistondan to Ispaniyagacha bo'lgan xalqlarni birlashtiruvchi xalqaro til bo'lib hisoblangan.

Musulmon madaniyatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ilm va kitobga muhabbatdir. Yangi arabiy janr-adabning shakllanishi bilan ilmga bo'lgan ishtiyoqni qondirib, turli fanlarning mazmunini ommabop shaklda ifodalash imkoni yaratildi. Ta'lim olish xuddi qadimgi Xitoydagi kabi nufuzga ega bo'ldi. Musulmon Sharqida ma'lumotli kishi hokimiyatning eng yuqori pog'onasiga chiqishida oqsuyaklar bilan teng turgan. Ko'pincha Sharq hukmdorlari saroyida shoirlar, faylasuflar, ilohiyotchilar, tarixchilar, qonunshunoslar, tabiblar, mirzolar, munajjimlar saroy xizmatchisi sifatida ma'lumotli kishilarga katta ehtiyoj bo'lgan. Ma'lumotli kishi grammatikani, ritorikani, geografiyani, tarixni yaxshi bilishi, kiyinishni farqlash, she'r yozish qobiliyatiga ega bo'lishi, o'z joyida askiya, hikoya ayta bilishi zarur bo'lgan. Turli xil ta'lim tizimi: diniy ta'lim beruvchi maktab va madrasalar, shuningdek, dunyoviy ta'lim-xususiy maktablar rivojlandi.

Diniy madaniyat umuminsoniy madaniyat taraqqiyotining eng muhim davri hisoblanadi. O'rtasrlar davrida davlatchilik, millatlarning yangi shakllari vujudga keldi, hozirda muomalada bo'lgan tillar shakllanib, ta'lim va fan tizimi yanada taraqqiy etdi. Fanning turlari va uslublari zamonaviylik kasb etib bordi. A.Gumbold aytgani kabi, arablar «tabiiy fanlar ijodkori» bo'lib, ular tajriba va mezon yo'lga asos soldilar. IX asrda musulmon Sharqida rasadxona qurildi; yulduzlarning aniq joyi belgilangan katalog tuzildi; geometriya, trigonometriya, optika, alximiya, mexanika, tibbiyot, jug'rofiya sohalari bo'yicha ko'plab asarlar yozildi. Ulug' alloma Al-Xorazmiy matematikaning yangi tarmog'i bo'lgan algebraga asos soldi. Buyuk Sharq olimlari Xorazmiy, Forobiy, Ibn Sino, Ibn Rushdiy kabi ko'plab allomalar VIII-XIII asrlarda badiiy qadriyati yuksak yodgorliklar yaratildi: Al-Hamrodagi Saroy, Qurdoba, Jazoir, Sammadra, Dehlidagi masjidlar, Reyms, Parijdagi gotika uslubidagi soborlar, Istambuldagi Avliyo Sofiya ibodatxonasi; ajoyib ikona va haykaltaroshlik asarlari, kalligrafiya va kitob miniatyurasi, ayniqsa Sharqda she'riyat yuksak darajada taraqqiy etadi. Bu sohalarda asosiy g'oya yaratuvchilik, hayotbaxshlik bo'lib,

Muhabbat va Idrok ijtimoiy taraqqiyotning bosh harakatlantiruvchi kuchi sifatida e'tirof qilinadi. Ilohiy ishq, she'riy san'at shoirlarning asosiy mavzui bo'lib qoldi. Bu janrlar aniq badiiy shakl kasb etib, keyingi asrlar badiiy madaniyatining mazmunini boyitdi.

O'rta asr Sharqi madaniyatida tabaqaviy submadaniyatlar emas, balki ikki yirik madaniyat-shahar va ko'chmanchilar madaniyati ajralib turadi. Shahar sharoitida "Yusuf va Zulayxo", "Layli va Majnun", "Lubna va Qays" singari dostonlar turli poetik shakl va janrdagi adabiy asarlar (qasida, masnaviy, g'azal, madxiya, ruboiy makom), hikoya va ertaklar (1001 kecha ertaklari, Kalila va Dimna), latifa va rivoyatlar yaratildi. Miniatyura bezagiga boy kitoblar, musiqa san'ati va raqs janrlari xalq orasida keng tarqaldi.

Uyg'onish davri tadqiqotchilar asarlarida turlicha baholanib, turlicha yondashuvlarga sabab bo'ldi. Xususan, Uyg'onish yo'nalishi umumjahon jarayoni sifatida Xitoyda VII-VIII asrlarda boshlanib, IX-XII asrlarda Markaziy Osiyo va Yaqin Sharqni qamrab oldi, XIV-XVI asrlarda Evropada takomiliga etdi. Shuningdeek, tadqiqotchilar Uyg'onish davrining bosh maslakdoshi haqiqiy gumanizm bo'lganligini bir ovozdan e'tirof qiladilar. Uyg'onish davri madaniyati – diniy madaniyat taraqqiyotining va yangi texnika madaniyati rivojining bog'lovchisidir.

Munozara uchun savollar

1. Xaoma nima?
2. Eng qadimgi diniy e'tiqod shakllarini sanab o'ting?
3. Nima uchun ossuariy deb atalgan?
4. Ibtodiy e'tiqodlarni Rim dini Bilan boo'liqligi?

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida...". T. "O'zbekiston". 1997y.
2. Mo'minov A.K. Dinshunoslik asoslarini o'qitish va o'rganishning yagona kontseptsiyasi. T. 1999 y.
3. Radugin A.A. Vvedenie v religiovedenie. Moskva 1996 g.

7-MAVZU: O‘ZBEKISTONDA VIJDON ERKINLIGI

Reja:

1. Vijdon erkinligi va tolerantlik tushunchalari

2. O‘zbekistonda vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi qonun

3. Missionerlik va Prozeletizmning salbiy oqibatlari

Mavzuning o‘quv maqsadi: Ushbu mavzuda talabalar O‘zbekistonda vijdon erkinligini qonuniy asoslarini yaratilishi va diniy bag‘rikenglik tamoyillarining rivojlantirilishi haqida ma‘lumotga ega bo‘ladilar.

Tayanch iboralar: vijdon, konfessiya, bag‘rikenglik, urf-odat, qadriyat, missionerlik, prozelit, diniy tashkilot.

Dunyoviy davlatlarda, ya‘ni davlatdan din, diniy tashkilotlar ajratib qo‘yilgan mamlakatlarda, insonparvar, demok-ratik jamiyatlarda vijdon erkinligi mavjud. Vijdon erkinligi nima? Bu savolga quyidagicha javob berish mumkin. Dinlarga, diniy urf-odatlarga, imon-e‘tiqodga har bir fuqaroning amal qilishi yoki hech qanday dinga amal qilmasligi huquqlarini joriy etilishi va ulardan shaxslarning bemaol foydalana olishiga vijdon erkinligi deyiladi.

Vijdon erkinligi insoniyat tarixida turli shakllarda amal qilgan bo‘lib, ular hukmron diniy mafkura, dunyoqarash talablariga nisbatan ziddiyatda bo‘lib kelgan. Bugungi kunda mamlakatimizda 16 diniy konfessiya vakillari istiqomat qilib kelmoqda.

Davlat ular bilan o‘zaro munosabatda o‘z dunyoviy xususiyatini hisobga olgan holda quyidagi tamoyillarga amal qilmoqda:

- dindorlarning diniy tuyg‘ularini hurmat qilish;
- diniy e‘tiqodlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalari-ning xususiy ishi deb tan oladi;
- diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlari-ni teng kafolatlash hamda ularni ta‘qib qilishga yo‘l qo‘ymaslik;
- ma‘naviy tiklanish, umuminsoniy ahloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarning imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqot qilish yo‘llarini izlash zarurati;

O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida" gi qonuniga yangi modda-lar qo'shilib, yangi tahrirda 1998 yil 1- may kuni qabul qilindi.

Uning 5-moddasida davlatdan din, diniy tashkilotlar ajratib qo'yilganligini ko'rsatish bilan birga barcha dinlar, ularning tashkilotlari teng huquqqa egaligi, dindorlar orasida o'zaro nizolar chiqarish, horijdan kelib da'vat qilish qonun bilan ta'qiqlanadi. Bu ishlarni qilgan shaxslar javobgarlikka tortiladi, deyiladi. 6-moddada barcha viloyatlar, tumanlar va mahalla qo'mitalari o'z hududlarida ushbu qonunga to'g'ri amal qilish uchun mas'ulligi va javobgarligi alohida ta'kidlab o'tilgan.

7-moddada O'zbekiston Respublikasida xalq ta'limining barcha tizimi dindan ajratib qo'yilganligi, ta'lim tizimi dasturiga diniy bilim berish kiritilmaydi, deb yozilgan. 8-moddada esa 18 yoshga to'lgan va undan o'tgan fuqarolardan 100 nafari diniy jamoa tuzishga ruxsat etilishi ko'rsatib o'tilgan.

Qonunda xususiy tarzda dinni o'qitish ma'n etiladi (9-modda), deb ko'rsatilgan. Ro'yhatga olinmagan va ruxsat qilinmagan diniy tashkilot yoki jamoa tashkil etgan shaxs javobgarlikka tortiladi (11-modda).

Jamoat joylarida diniy xizmatdagilardan boshqa fuqarolarga diniy libosda yurish ma'n etiladi (14-modda). Horijdan keltirilgan diniy adabiyotlar maxsus ekspertizadan o'tkazilgandan so'nggina tarqatiladi (19-modda). Diniy ekstremistik mazmundagi chop etilgan materiallar, kino, foto, audio, video materiallar tayyorlash, saqlash va tarqatish ta'qiqlanadi (19-modda). Diniy ekstremizm – muayyan diniy konfessiya va tashkilotlardagi ashaddiy mutaassib, fanatik unsurlarning faoliyati mafkurasi. Fanatizm o'z aqidasiining shak-shubhasiz to'g'riligiga ishonib, boshqa firqa va mazhablarni butunlay rad etgan holda ularni tan olmaslik, balki ularni diniy asoslarni buzishda ayblab, ularga qarshi urush ochishga chaqiradigan omillardandir. Diniy fanatizm diniy ekstremizm va terrorizmga zamin tayyorlaydi.

Missionerlik haqida so'z borar ekan, avvalo ushbu tushunchaning lug'aviy va istilohiy ma'nolarini tushunib olish muhim ahamiyatga ega. Ushbu so'z lotin tilidagi «**missio**» fe'lidan olingan bo'lib, «yuborish», «vazifa topshirish», missioner esa "vazifani bajaruvchi" degan ma'nolarni anglatadi. Missionerlik esa belgilangan vazifalarni hal qilishga qaratilgan nazariy va amaliy faoliyat majmuini bildiradi.

Turli lug'atlar va manbalarda missionerlikka ko'plab ta'riflar berilgan. Ularning deyarli barchasida missionerlikka xos xususiyatlar tavsiflanishi barobarida, bu so'z asosan xristian dini bilan bog'lanadi.

Jumladan, har yili qayta nashr etiladigan «World Book» (“Jahon kitobi”) entsiklopediyasida “Missioner biror diniy guruh tomonidan boshqalarni o'z diniga targ'ib qilish va kiritish uchun yuborilgan inson”,-degan fikr qayd etilgan. 2005 yilda Moskva shahrida nashr etilgan “Kirill va Mefodiyning katta entsiklopediyasi”da esa «Missionerlik biror diniy birlashma vakillarining o'z e'tiqodini boshqa din vakillari orasida yoyish harakati»,-degan ta'rif keltirilgan.

Umuman olganda, turli lug'atlar va manbalarda bayon etilgan ta'riflar bib-biriga juda yaqin va o'xshash bo'lib, ularga tayangan holda quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin. Avvalambor, missionerlik - bir dinga e'tiqod qiluvchi xalqlar orasida boshqa bir dinni targ'ib qilishni anglatadi. Bunday harakat dastlab Buddizm doirasida miloddan avvalgi III asrdan boshlab yoyilgan. Xristianlikda esa missionerlik IV asrdan paydo bo'lgan va XIII-XVI asrlarda xristian missionerligi Hindiston, Xitoy, Yaponiyaga kirib borgan.

XV-XVI asrlarda Ispaniya va Portugaliya mustamlaka imperiyalari tashkil topgach missionerlik Katolik¹¹ cherkovi doirasida o'z faoliyatini kuchaytirgan va yangi erlarni zabt etishda g'oyaviy asos bo'lib xizmat qilgan. Katoliklarning turli yo'nalishlariga mansub missionerlarning oshkora yoki maxfiy ravishda Amerika, Osiyo, Afrika xalqlarini zabt etishda qatnashganlari bunga dalil bo'la oladi.

Shunisi e'tiborga molik-ki, missionerlik rivojlanib borgan sari tegishli tashkiliy asoslar ham yaratib borilgan. Xususan, katolik missionerlariga rahbarlik qilish uchun papa Grigoriy XV 1662 yilda Diniy targ'ibot kongregatsiyasini (1668 yildan Xalqlarni Injilga e'tiqod qildirish kongregatsiyasi) ta'sis etgani fikrimizning isboti bo'la oladi. Rim papasi Piy XII ning missionerlikka da'vat ruhi bilan sug'orilgan “Fideyi Donum” (1957), Ioann XXIII ning “Printseps postorum” (1959), Pavel VI ning “Populorum progressio” (1967) nomalari, II Vatikan soborida (1962-65) missionerlik masalalariga bag'ishlab qabul qilingan

¹¹ Христианликдаги энг йирик окимлардан бири бўлиб, латин тилидан таржима қилганда “Бутун жаҳон” деган маъно беради.

maxsus dekret qabul qilingani ham bu yo'ldagi ishlar tadrijiy tashkil etilganini ko'rsatadi.

Missionerlik muassasalari yirik kapital va erlarni tasarruflariga olib, o'z mamlakatlari siyosatini o'tkazishda faol ishtirok etganlar. Ma'rifat tarqatish, tibbiy yordam ko'rsatish ishlarini monopollashtirib olib shu yo'l bilan xristianlik targ'ibotini kuchaytirganlar.

Shu asnoda tajriba osha borgani va faoliyat hududi kengaygani sari missionerlar xristianlikni qabul qilgan aholi ichidan mahalliy ruhoniylar kadrilar tayyorlashga e'tibor bera boshlaganlar. 1978 yildagi konklavlarda¹² Afrikadan 12 kardinal, Osiyodan 9 kardinal ishtirok etgani ana shu harakatning hosilasi edi.

1517 yili katoliklikdan ajralib chiqqan protestantlik uyushmalari esa umumjahon ruhoniyligi tamoyiliga amal qilib, har bir dindordan missionerlik qilishni talab etib kelmoqda. Xususan, 1772 yilda Germaniyaning Drezden shahri yaqinidagi Gerngut degan joyda yuzaga kelgan gernguterlar jamoasi protestantlardan birinchi bo'lib missionerlik faoliyatini olib borganlar. XVIII-XIX asrlarda protestant missionerligi Angliyaning kolonial siyosati bilan bog'liq holda o'sib bordi.

Shuningdek, missionerlik faoliyati bilan xristianlik doirasida yuzaga kelgan, izdoshlari soni ozchilikni tashkil qiladigan yangi konfessiyalar ham shug'ullana boshlaganini qayd etish zarur.

Yuqoridagi mulohazalar ham missionerlik asosan xristian dini bilan bog'liq hodisa ekanini ko'rsatadi. Katoliklik va protestantlikda missionerlik bilan shug'ullanish har bir masihiyning burchi darajasiga ko'tarilgan.

Shunga qaramay, missionerlikni faqat xristian dini bilan bog'lash to'g'ri bo'lmaydi. Hozirgi kunda missionerlik faoliyati bilan faol shug'ullanishga harakat qilayotganlar orasida bahoiylar va krishnachilar ham borligi fikrimizga misol bo'la oladi.

“World Book” entsiklopediyasida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, dunyodagi umumiy missionerlarning 2G'3 qismini katolik missionerlari tashkil etadi. Shunday bo'lsa-da, hozirgi kunda Protestantlik missionerlikning asosiy homiysi bo'lib turibdi.

¹² Католик черковининг снг юкори даражадаги рухонийлари – кардиналларининг кенгаши хисобланиб, Папа ҳам айнан шу кенгаш аъзолари орасидан сайланади. Бу ҳам конклавларнинг макоми нечоғлик юкори эканини англатади.

Bir qancha oqimlarga bo'linib ketgan Protestantlikda missionerlik din arkonlaridan biri hisoblanib, missionerlik jamiyatlarining har bir a'zosi esa bunday amaliyotni o'zi uchun farz deb biladi. Shuning uchun ham, hozirda dunyodagi xalqaro missionerlarning ko'pchiligini protestant missionerlari tashkil qiladi. Agarda protestantlik tarqalgan hududlar xaritasiga nazar tashlasak, ularning deyarli barchasi rivojlangan yirik davlatlarda joylashganiga guvoh bo'lamiz.

Protestantlikda oqimlar juda tez-tez paydo bo'lib turadi, har bir oqim o'z missionerlik tashkilotiga ega bo'ladi. Quyida protestantlikdagi eng yirik va missionerlik bilan faol shug'ullanadigan tashkilot va uyushmalar haqida fikr yuritiladi.

Protestant oqimlari orasida eng yiriklaridan biri bo'lmish adventizm¹³ oqimiga 1831 yili Uayt Miller tomonidan asos solingan. U. Miller Bibliya matnlariga asoslangan holda 1843-1844 yillarda Isoning ikkinchi qaytishi yuz beradi deb bashorat beradi. Bashorat amalga oshmagan bo'lsada, oqimning ta'siri ko'pchilik orasida saqlanib qoladi.

“Ettinchi kun adventistlari” Adventizm zamirida paydo bo'lgan eng yirik oqim hisoblanadi. 1844 yilda Nyu-Gempshir shahrida bir guruh kishilar tomonidan tuzilgan ushbu oqimning asoschisi Elena Uayt hisoblanadi. 1860 yilda alohida diniy konfessiya sifatida rasman tan olingan ushbu oqim vakillari 1863 yildan boshlab o'z diniy tashkilotlarini tuza boshlaydilar.

Ettinchi kun adventistlari asosiy aqida sifatida Iso Masihning qaytishiga ishonishni saqlab qolishgan. Bundan tashqari ular Bibliya buyruqlariga bo'ysunishni qat'iy talab qilib qo'yib, ulardan eng muhimi to'rtinchi buyruq, ya'ni shanba kuniga amal qilishni talab qiladilar. Ayni paytda, ular ruhning abadiyligi, jannat va do'zax tushunchalarini inkor qilishadi, cho'qintirishni esa butun tanani suvga botirish orqali o'tkazishadi.

Tashkilotning har bir a'zosi, o'z oylik daromadining o'ndan birini cherkov hisobiga o'tkazishi shart.

Yo'nalish asoschisi Elena Uayt tomonidan ishlab chiqilgan “Sanitar reformatsiya”ga ko'ra, cherkov a'zolariga “nopok hayvonlar”

¹³ лот. adventus-келиш, қайтиш. Ушбу оқим вакиллари Исо Масих қайтиб келиши ва ер юзини поклпшини кутиб ўтиришади.

go'shti, xususan, cho'chqa go'shtini eyish, kofe, choy, vino ichish, tamaki chekish taqiqlanadi. Turli xil ko'ngil ochish ishlari, badiiy kitob o'qish esa qoralanadi. Tashkilot a'zolariga yuqori darajadagi aktiv missionerlik xosdir. Ularning aqidalariga ko'ra, Isoning tezroq qaytishi, barcha insonlar adventistik targ'ibotni qancha tez eshishlariga bog'liqdir.

Ma'lumotlarga ko'ra dunyoda 5 millionga yaqin adventistlar bor. Ular 184 mamlakatda 22 000 dan ortiq cherkov, 5000 dan ortiq o'quv markazlari, 50 nashriyot, 160 ta kasalxonaga ega, AQSh va Kanadada bu yo'nalish vakillari nisbatan keng tarqalgan, 170 dan ortiq tilda missionerlik adabiyotlarini chop etadi.

Missionerlikni amalga oshirishda Ettinchi kun adventistlari an'anaviy usullar bilan bir qatorda radio, televidenie, internet kabi zamonaviy usullardan ham faol foydalanishmoqda.

“Pyatidesyatniklar”¹⁴ yoki «To'liq injil xristianlari»- Protestantlikdagi eng yirik oqim bo'lib XX asr boshlarida AQShda yuzaga kelgan. Diniy hayotda “Muqaddas Ruh¹⁵ in'omlari” degan tushunchaga tayanishadi. Ta'limotga ko'ra bu in'omlar faqatgina Muqaddas Ruh bilan cho'qintirish¹⁶ orqali Xudo O'g'lining (ya'ni Iso Masihning) asl izdoshlariga, unga xizmat qilish vositasi sifatida beriladi. Muqaddas Ruh bilan cho'qintirilganlikning tashqi belgisi deb pyatidesyatniklar glossaliya, ya'ni “xudo bilan notanish tilda gaplashish”ni tushunishadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, Pyatidesyatniklik tarixi rasman 1901 yilning 1-yanvariga borib taqaladi. Aynan shu kuni Kanzas shtatining Topeke shahridagi Bibliya maktablarining birida Ch.Parxem ismli ruhoniy boshqarayotgan talabalardan biri Agnessa Ozman “uchinchi rahmat”ga erishib (ya'ni, Muqaddas Ruh bilan cho'qintirilib), xitoy tilida gapira boshlaydi. Uning ketidan “xudo bilan notanish tilda gaplashish” “epidemiya”si butun maktabni qamrab oladi. Shundan so'ng Ch.Parxem o'z o'quvchilari bilan janubiy shtatlarda pyatidesyatniklikni targ'ib qila boshlagan.

¹⁴ Яхудийларнинг кадимий “Пятидесятница” байрами номидан келиб чиккан.

¹⁵ Муқаддас Рух християн таълимотига кўра Худонинг 3 кўефасидан бири.

¹⁶ Бунда диндор Худо томонидан чуқинтирилган ҳисобланиб, бу билан у Худога яқин бўлади.

Ch.Parxem shogirdlaridan biri, qora tanli D.Seymur Los-Anjelesdagi metodist cherkovining tashlandiq binosida “muqaddas pyatidesyatnitsa”¹⁷ g’oyasini targ’ib qila boshlagan. Uch yil davomida ushbu cherkov aktiv faoliyat yuritib, AQShdagi qora va oq tanlilarning diqqatini o’ziga jalb qildi. Bu erda Xudo bilan notanish tilda gaplashishni boshidan o’tkazgan ko’pchilik keyinchalik o’zining pyatidesyatniklik cherkovlariga asos solishdi. Bunday cherkovlar Skandinaviya, Angliya, Hindiston, Chili, Germaniya kabi davlatlarda ham paydo bo’ldi. Ularning bir-biridan asosiy farqi xudoning rahmatlari soni va suv bilan cho’qintirishning uslublaridadir. Muqaddaslik cherkovlaridan¹⁸ ajrab chiqqan pyatidesyatniklar 3 ta rahmatga ishonishadi - dinga kirgizish, nurlantirish ya’ni, xristian ta’limoti bilan chuqurroq tanishtirish va Muqaddas Ruh bilan cho’qintirish.

Baptistlardan ajrab chiqqan pyatidesyatniklar esa faqat 2 ta rahmat - dinga kirgizish va Muqaddas Ruh bilan cho’qintirishni tan olishadi. Shuning uchun ham, ularni “Ikki rahmat cherkovlari” deb atashadi. Ularning eng yirik birlashmasi “Xudo Assambleyalari” hisoblanadi. Suv bilan cho’qintirish usullari, ya’ni muqaddas uchlikni tan olishlari yoki inkor qilishiga ko’ra, pyatidesyatniklar ikkiga bo’linadi. Lekin bunday bo’linish barcha pyatidesyatnik cherkovlariga taalluqli emas. Ayni paytda, ba’zi cherkovlar xristianlik chegarasidan chiqqanini ta’kidlash zarur.

1960-yillarda “xudo bilan notanish tilda gaplashish” tushunchasi ba’zi boshqa protestant cherkovlari, hatto 1966 yildan katoliklar orasida ham tarqalgan.

Hozirgi kunda pyatidesyatniklik ko’p sonli turli oqimlar ko’rinishida tarqalgan bo’lib, ularning rahbarlari har 2-3 yilda “Butundunyo pyatidesyatnik konferentsiyalari” da uchrashib turishadi.

Pyatidesyatniklik insonlarning qayg’u-alamlari, muammolari va jamiyatda o’z o’rinlarini yo’qotib qo’yishlari bilan bog’liq masalalarga alohida urg’u berishi va ulardan ustalik bilan foydalanishga intilishi tufayli unga ergashuvchilar soni tez suratda o’sib bormoqda. 1990 yilda

¹⁷ Христиан ақидасига биноан яҳудийларнинг пятидесятница байрами куни хаворийларга Муқаддас Рух томонидан раҳмат туширилиб, уларнинг барчаси турли тилларда гапира бошлаганлар.

¹⁸ Протестантизмдаги ilk оқимлардан бири.

dunyo bo'yicha bu oqim a'zolarining soni 50 millionni tashkil qilgan bo'lsa, hozirda taxminan 120 millionni tashkil qilmoqda.

Pyatidesyatniklikning eng yirik oqimlaridan biri- **“Xudo Assambleyalari” cherkovlariga** 1914 yilda AQShning Arkanzas shtatida asos solingan. Markazi Missuri shtatining Springfild shahrida joylashgan. Bu cherkov a'zolarining soni 2 milliondan ortiqni tashkil etadi. Ushbu cherkov pyatidesyatniklikning muqaddas uchlik, Muqaddas Ruh bilan cho'qintirish, “xudo bilan notanish tilda gaplashish”(glossaliya) kabi g'oyalari qatoriga, e'tiqod orqali shifo topish, Isoning ikkinchi qaytishi, o'liklarning ikki marta qayta tirilishi, Isoning 1000 yillik podshohligi va balog'atga etganlarni suvga butunlay botirish orqali cho'qintirishdek aqidalarni ham qo'shgan. Assambleya boshida 2 yilda bir yig'iladigan Markaziy kengash turadi. Ular 16 nashr, jumladan, ayollar va bolalar uchun jurnallarga, bir necha kollej va Bibliya maktablariga egalar. Xudo Assambleyalari cherkovi 98 mamlakatda o'z jamoalariga ega, 71 mamlakatda missionerlik faoliyatini olib boradi.

Munozara uchun savollar

1. Baxshillochilar nima?
2. norasmiy diniy jamoalar
3. Universalizm va kosmopolitizm

Adabiyotlar

1. Munavvarov Z.I. Islom: Bag'rikenglik va mutaassiblik. Toshkent, 1998.
2. Zuxriddin Xusnidinov. Islom (ensiklopediya). - Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004.
3. Tashanov A. Mutassiblikning ko'rinishlari va oqibatlari. - Toshkent: Akademiya, 2011. -32 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Qonuni “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida”(yangi tahriri) Toshkent. 1998 yil. *LexUZ*.

8-MAVZU: DINIY EKSTREMIZM VA TERRORIZMGA QARSHI KURASH: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Reja:

1. **Fundamentaliz va Ekstremizmni keltirib chiqaruvchi omillar**

2. **Yangi diniy harakatlar tushunchasi va soxta xristian harakatlar.**

3. **Kibermakonda din omili.**

Mavzuning o‘quv maqsadi: Ushbu mavzuda diniy ekstremizm va fundamentalizm tushunchalarining mazmun mohiyati haqida, hamda yangi diniy harakatlar to‘g‘risida ma‘lumotga ega bo‘ladilar.

Tayanch iboralar: vijdon erkinligi, konfessiya, diniy bag‘rikenglik, fundamentalizm, kibermakon.

Xozirgi kunda yurtimizda kupchilikni diniy masalalar kiziktirib kelmokda. Ayrim kishilar, ayrim chalasavod kishilar bundan foydalanib, chet eldan kirib kelayotgan xar-xil diniy *ekstremistik* va *fundamentalistik* okimlarni targib kilib yuribdilar, bu ishda ularni chet ellik sponsorlar mablag, adabiyotlar bilan taxminlamokdalar. Bu ishda xorijiy kuporuvchi tashkilotlarning ishtiroki sezilmokda.

Diniy fundametalizm akidaning uzgarmasligini ximoya kiladigan vaxiy va muxjizalarning mukaddas kitoblaridagi bayonining xarfiy talkini tarafdori, ularning xar kandy majoziy talkiniga murosasiz suzma-suz talkiniga asoslangan extikodni aklga tayangan mantikiy dalillardan ustun kuyadigan, muayyan diniy extikod shakllanishining bshlangich davrdagi belgilangan barcha yul yuriklarini katxiy va ogishmay bajarilishini talab kiladigan diniy okimlarni ifodalashda kullaniladigan

Fundamentalizm tushunchaning diniy maxnosini anglamok uchun semantik kelib chikishiga extiborni karatsak shu narsaning guvoxi bulamizki, nasroniylar_injilni tashvik kilinishi yulida uni turli tillarga tarjima kilishlari natijasida mazkur kitobning tarjima matnlari jiddiy uzgarishlarga uchragan. Shuningdek nasroniylikda Iso paygambar safdoshlari va boshka tarixiy shaxslarga siginish, ularni iloxiylashtirish

darajasiga etib borish okibatida nasroniy dinining ustivor goyalarini talkin kilishda maxlum maxnoda buzilishlar sodir bulgan, deb daxvo kilinadi. Bu esa uz navbatida ushbu din peshvolari, ayniksa, uning dastlabki goyalari taxsirida bulgan radikal din arboblari urtasida bu xolatni islox kilish fikrini vujudga keltiradi. Nasroniylikda "fundamatalizm" tushunchasi ancha oldin paydo bulganiga karamay, uning dastlabki rasmiy kurinishini 1908 yili AKShning Kaliforniya shtatida radikal protestantlarning "Xristian dinining fundamental tushunchalari konferentsiyasi" uyushmasining vujudga kelishi bilan boglash mumkin. Ularning asosiy va bosh maksadi injilning sof xoliga kaytarishni kutarish bulgan. Fundamentalistlar kup yillar davomida fakat xristian diniga nisbatan kullanildi, keyinchalik xind va yaxud fundametalizmi xakida gapirildi.

Islom fundamentlizmiga kelsak, avvaliga aksariyat musulmon taxlilchilari islomni yangilash yulidagi saxy xarakatlarini taxriflash uchun "fundamentalizm" atamasini kullashni rad etishadi. Ayrimlar aytadiki, bu atama joxillik va koloklik maxnolarini anglatadi va shu tufayli islom yulidagi kayta tiklashni taxkirlaydi, boshkalar esa bu atama arab va islomga extikod kilgan uzga xalklar tilida anik mukobilga ega emas va shu sababdan uning musulmon jamiyatlarida tadbik etilishi uchun asos yuk deb dalil keltirishdi. Birok, arab tilida yozuvchilar 1980 yillardan boshlab "usuliya" atamasini ishlata boshladilar, bu ibora «usul-asoslar»dan (birligi asl- asos) olingan bulib, fundamentalizmning suzmasuz tarjimasidir. 1980 yillarga kelib musulmon taxlilchilari uni asosiy va ilmiy baxslarda kullay boshladilar. Shu tarika fundamentalizm atamasi islom tiklanish va shu xakidagi tadjikotlarning tarkibiy kismiga aylandi.

Fundametalizm xar-bir dinning poydevori, yaxni diniy kitoblari va paygambarlari xayotiga taklidan yashashga daxvat bulsa, buning nimasi yomon, degan savol tugilishi mumkin. Axir xech bir iloxiy kitob yoki diniy extikod yovuzlik, ugrilik, odamxushlik, zino va nojuya xarakatlarga chakirmaydi-ku. Aksincha, bir-birlariga mexr- muruvvatli bulish, etim-esirlarga yordam berish va xayrli savobli ishlarni xar-bir xukumat kullab-kuvatlashi turgan gap. Ammo muammoning ikkinchi tomoni xam mavjud, mazkur oliy janob va oliyximmat daxvatlar nikobi

ostida ayrim din xarakatlari va dindorlar xokimiyat tepasiga intiladi va bu yulda kon tukish, odamlarni xonavayron kilish, bolani otasidan, onani oilasidan ajratishdan xam tap tortmaydi. Aytinchi, bu kaysi islom akidalariga tugri keladi. Bunday xukumatparastlarni vaxxobiy deysizmi, xizbut-taxrircilar yoki akromiylar deysizmi farki yuk. Ularning niyati-islom ruknlari soyasida xokimiyatga erishish.

Demak, atom kuvvatini tinch maksadda inson xizmatiga kuyish bilan birga yovuzlik yulida bomba sifatida kullash mumkin bulganidek, fundametalizmning ikki kiyofasi mavjud: *biri insonlarni ezgu kadriyatlar asosida yashashga daxvat bulsa, ikkinchisi mazkur daxvat ostida - xokimiyatga erishish yulida kon tukishdan xam tap tortmaslik.*

Maxlumki, islom fundamentalizmining asosiy goyasi sof islom pritsiplariga kaytish, maksadi - islomiy tarakkiyot yulini joriy etishdir.

XX asrning 80-90 yillarida butun dunyoda diniy omilning faollashuvi sobik sovetlardan keyingi makonda xam uz aksini topdi. Bu davr jamiyat tarakkiyotida, bir jixatdan diniy extikodning ijtimoy madaniy xayotdagi tabiiy mavkei tiklayotgan, ikkinchi tomondan mazkur asosda ayrim mafkuraviy ziddiyatlar tugilishi vakti buldi.

Markaziy Osiyodagi yangi davlatlar mustakilligining karor topishi va mustaxkamlanishi davrida "islom omili", "islom uygonishi", "islom fenomeni", "kayta islomlashish" kabi iboralar tobora kuprok ishlatilib, bu xol ularning bekiyos faollashuvini uzida aks etirdi.

Uzbekistonga nisbatan islom fundamentalizmining taxdidi kuyidagilarda uzini namoyon etmokda:

- Akidaparastlikni yoyish orkali musulmonlarning isloxatchi
- Davlatg ishonchini yo'qqa chiqarishga urinish:
- Mustaxkamlanib borayotgan umummilliy birdamlik va xamjixatlik, millatlar va fukorolararo totuvlikka raxna solishga qaratilgan urinishlar;
- Demokratiya va dunyoviy davlat tushunchalarini, e'tiqod erkinligiga asoslangan ko'p konfessiyali dunyoviy jamiyatni obro'sizlantirishga yunaltirilgan sahiy xarakatlar va boshkalar.

Diniy fundamentalizm diniy ekstremizm bilan uzviy bog'likdir. Diniy ekstremizm muayyan diniy konfessiya va tashkilotlardagi ashaddiy mutaassib unsurlarning faoliyati mafkurasi. Bunga misol tarikasida yaqin va urta shark mamlakatlarida faoliyat kursatayotgan **«Musulmon birodarlari»** va undan ajralib chikkan kuplab dininy ekstremistik ruxdagi guruxlar va tashkilotlarni kursatish mumkin. "Musulmon birodarlari" tashkiloti Misrda shakllanadi. Noan'anaviy okimlar xammasi shunga borib takaladi. 1906 yilda Misrda dindor oilada Xasan al Banna tavallud topdi. 12-13 yoshlarida diniy bilimlarga chankoklik bilan ajralib turadi. 1926 yil Koxiraga ukishga boradi. U erda Dorilum "imlar uyiga" ukishga kiradi, 4 yilda uni bitiradi. Ismoiliyaga ukishga boradi, targibot ishlarini boshlaydi. 1928 yilda "Alixvon al-muslimin" (muslmon birodarlari) tashkilotiga asos soladi. Tarafdorlari asta sekin kupaya boradi .1934 yilda Xasan al-bonna Koxiraga keladi, faoliyati nixoyatda kengayib ketadi. Tipografiyaga ega buladi .1935 yilning uzidayok uning axzolarining soni 40 mingtaga etdi. Tashkilot filiali 102 taga etdi, moddiy jixatdan xam maxnaviy jixatdan xam kuchayib ketdi. Ularning ishori xudo idealiz, paygambar yulboshchimiz, jixod maksadga erishish vositasi, ollox yulida jon berish mukaddas tillagimiz. 2 kilich kesilgan joyda Kurxon rasmi bor.

"Al-ixvon al-muslimin" bu taxlimotlar asosida islom dini tarkalgan mamakatlarda kurxon va shariatda ifodalangan koidalarga tulik rioya kiluvchi "islomiy adolat" printsiplari urnatilgan jamiyat kurish uchun siyosiy kurashni boshlab yubordilar. 1928-1936 yillardagi davrni xayriya va maxrifatchilik etapi deb atasa buladi. Keyingi yillarda u kurash uslubi sifatida terrorni kullash darajasiga etgan siyosiy tashkilot sifatida maydonga chikadi, jamiyat murakkab va rivojlangan tashkiliy strukturaga ega. Uning tarkibida xarbiylashgan guruxlar, chet el shaxobchalari mavjud, jamiyat asosan barcha arab mamlakatlarida faol xarakat kiladi. Boshka mamlakalarda ularning faoliyati kuzatilgan. Aksariyat mamlakatlarda uning faoliyati rasman taxkiklangan.

Raxbariyat garbiy Evropa mamlakatlaridagi makazlardan turib boshkaruv ishlarini amalga oshiradi. Al-ixvon al-muslimin goyalari 3 narsaga asoslanadi.

1. Islom nuktai nazaridan musulmonlar bir millatni tashkil kiladilar. Geografik va extikod buyicha birodardirlar, geografik muxitni tan olishmaydi.

2. Islom nafakat din, balki turmush tarzi unda iktisodiy, ijtimoiy, siyosiy va dunyoviy masalalar karor topgan.

3. Islom xamma xalklarni tabakalarini birodarlikka chakiradi. Yagona raxbar xalifa bulishi kerak.

1944-45 yillarda Xasan al-Banna maxfiy organi Misr vazirlariga duk-pupisa kila boshlaydi. Taxlim vaziriga aytadi: dunyoviy fanlarni olib tashlab diniy fanlarni kuyasan deydi. Bosh vazir uni tergaydi, unga suikasd uyushtiradilar. Xasan al-Banna kamokka olinadi.

1948 yilga kelib Xasan al-Banna uldiriladi. 1952 yil 26 iyunda Misrda revolyutsiya bulib, davlat tepasiga Jamol Abdil Nosir boshchiligidagi xur ofitserlar guruxi keladi. 1956-58 yillarda AS-Suvon tugoni kurulgandan sung SSSR bilan munosabatlarni yaxshilaydi. Bu xolat ixvon al musulimin tashkilotiga yokmaydi va 1956 yilda Abdil Nosirga suikasd uyushtiriladi. J.A Nosir ularni daorga ostiradi. Ularning bir kismi Iordaniyaga kochib, usha erda faoliyat boshlaydi. 1967 yilda arab-isroil urushi boshlanadi, bu ularning faoliyati kuchayishiga kul keladi. 1970 yilda J. A. Nosir uladi. Davlat tepasiga Anvar Saodat keladi, A.Saodat avval ixvon al-musliminga yordam beradi, keyin esa ularni chetlashtiradi. 1981 yil 6 oktyabrda A. Saodatni otib uldirishadi. Undan sung bu tashkilotlarga karshi kurash kuchayib, ketadi keyingi davrda al-ixvon al-muslimin orasida bulinish yuz berib, ular uch yunalishga ajralib ketganlar:

1.«Muxtadillar» – Xasan al- Banna va Saxid Kutb tarafdorlari.

2."Islom demokratlari"- islom sotsializmi taxlimoti izdoshlari.

3.Terror uslubini kullovchi turli ekstremistik tashkilotlar, ular orasida «Al- jixod », « Xizb at-taxrir al- islomiy » (islom ozodlik firkasi), « Xizbullox » va boshka tashkilotlar» bor.

Xizb at-taxrir alislomiy-sunniylik doirasidagi diniy siyosiy partiya. 1952 yili Kuddus shaxrida Falastinlik Takiy ad-din an-Nabaxoniy (1909-1979) tomonidan asos solingan. U Xayfada tugilib usgan. Koxiradagi "al-Asxar" universitetida taxlim olgan. Tashkilotning asosiy

maksadi jaxon mikiyosida islom davlatini xalifalik shaklida kayta tiklash. Asosiy daxvo davlat diniy islomiy konunlar asosida xalifa tomonidan idora etilishi lozim. Avval xalifalik arab dunyosida, keyin islom dini tarkalgan boshqa mamlakatlarda, sungra butun dunyo mikiyosida amalga oshiriladi. Partiya dasturi 187 banddan iborat bulib, uning asosiy maksadi-xokimiyatga erishish, bundagi asosiy yul-islomiy fikrlovchi yuksak madaniyatli shaxslarni shakllantirish. Unga islomiy taxlim tarbiya berish ikki bochkichdan iborat:

1. U bilan islom taxlimoti bilan tanishtirish yulida madaniy maxrifiy ishlar olib borish:

2. Siyosiy faoliyatga tortish. Partiya madaniy ishlarga juda katta etxibor beradi. Maksadga erishishuchun kurash 3 boskichdan iborat.

goyaviy fikriy kurash

jamiyatda goyaviy inkilobni amalga oshirish

xokimiyaga fakatgina umma-jamoaning tulik roziligi (ijmo) dan sung kelishi.

Xozirgi kunda mavjud maxlumotlarga kura firkaning butun jaxon buyicha raxnamosi va amiri Abdul Kaddim Zollumdir.

Dunyoning konfessional manzarasi. "Konfessiya" so'zi (lotincha – "confessio") o'zbek tiliga aynan tarjima qilinganda "e'tiqod qilish", degan ma'noni anglatadi. Umuman olganda, diniy konfessiya deganda muayyan diniy ta'limot doirasida shakllangan va o'ziga xos xususiyatlarga ega e'tiqod va ushbu e'tiqodga ergashuvchilar jamoasi tushuniladi. Bir din doirasida yuzaga kelgan bo'lsa-da, aqidalar borasida farqlanadigan jamoalar ham diniy konfessiyalar jumlasiga kiradi.

Shuni inobatga olgan holda, mutaxassislar hozirgi kunda dunyoda taxminan 1000 dan ortiq diniy konfessiyalar mavjud, deb hisoblaydi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, islom dinida bunday holat kuzatilmaydi. Hech qaysi mamlakatda hanafiy mazhabi alohida, boshqa mazhablar alohida konfessiya sifatida ro'yxatdan o'tmaydi. Masalan, O'zbekistonda ham bir necha shia jamoalari bo'lishiga qaramay, ular o'zlarini alohida diniy konfessiya hisoblamaydilar.

Din jamiyat hayotining tarkibiy qismi sifatida kishilarning ijtimoiylashuviga, ularning turmush tarzini tashkil etish va tartibga

solishga xizmat qiluvchi me'yoriy omillardan biri bo'lib kelgan. Dinning bunday roli uning tarixan shakllangan o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Chunki, din, birinchidan, umuminsoniy axloq me'yorlarini o'ziga singdirib olib, ularni hamma uchun majburiy xulq-atvor qoidalariga aylantirgan; ikkinchidan, odamlarning bahamjihat yashashiga ko'maklashgan; uchinchidan, odamlarda ishonch hissini mustahkamlagan hamda hayot sinovlari, muammo va qiyinchiliklarni engib o'tishlarida kuch bag'ishlagan; to'rtinchidan, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlarni saqlab qolish hamda avloddan-avlodga etkazishga yordam bergan va shu yo'l bilan madaniyat rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Bugungi kunda dinga bo'lgan qiziqishning kuchayib borishi globallashuv jarayonlarining o'ziga xos in'ikosi deyish mumkin. Zero, globallashuv dunyoni bir butun va yaxlit qila borishi bilan bir qatorda, uning hosilasi sifatida alohida olingan millat va jamiyatlar darajasida o'z-o'zini anglashga bo'lgan intilishning chuqurlashuviga ham zamin yaratmoqda. Bu jarayonlar o'z navbatida inson ma'naviyatining uzviy qismi bo'lgan dinning mohiyatini tushunish, uning inson va jamiyat hayotidagi o'rnini anglashga bo'lgan e'tiborning kuchayishini keltirib chiqarmoqda. Shu bilan birga, dinga bo'lgan qiziqishning kuchayishi bugungi kunda kishilik jamiyati oldida turgan muammolar, insonning ularni hal qilish yo'llari haqidagi o'y-izlanishlari, dunyoviy va diniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlagan holda bugungi kunning og'ir va murakkab savollariga to'laqonli javob topishga intilishi bilan bog'liq ekanini ham alohida qayd etish lozim.

Mutaxassislar ma'lumotlariga ko'ra, XX asrning ikkinchi yarmida xristianlik, buddaviylik, islom va boshqa dinlar doirasida yuzlab sektalar paydo bo'lgan. Bu shunday jarayonlar kelajakda davom etishi mumkinligini taxmin qilish imkonini beradi.

Yangi diniy harakatlar deganda odatda XX asrning 70 yillarida Evropa va AQShda tarqalgan noan'anaviy diniy guruhlar va oqimlar nazarda tutiladi. Tadqiqotchilar bunga an'anaviy dinlardagi inqiroz davri sabab bo'lganligini ta'kidlaydilar. YaDH liderlari jamiyat kayfiyatidagi o'zgarishlarni, bu "o'tkinchi dunyo"ning nuqsonlarini fosh qilib,

o'zlarini "xaloskor", yuksak axloqli "haqiqatgo'y" sifatida ko'rsatdilar. YaDH to'riga ko'proq yoshlar ilindilar. YaDH qat'iy ta'limotga ega bo'lmagan tashkilot bo'lib, uning faoliyati lider roli bilan belgilangan.

Liderlar an'anaviy diniy qadriyatlarga qarshi tashviqot ishlarini olib borganlar. Diniy hayot maxsus ishlab chiqilgan tartib qoida va nizomlar orqali amalga oshirilgan. YaDHLarning ba'zilari dunyoning turli burchaklarida o'z bo'linmalariga ega bo'lgan, biznes bilan shug'ullanuvchi yirik xalqaro korporatsiyalarga aylandi. YaDHLar meditatsiya amaliyotini keng qo'llaydilar, tashkiliy jihatdan piramida shaklida boshqariladi. YDH larning aksariyati noqonuniy faoliyat yurituvchi, kriminal tashkilotlardir. (Aum Sinrikyo (Tokio metrosi 10G'5000 zah.), Quyosh ehromi (frantsiya va Kanada) va b.). Diniy ta'limotlarni buzib talqin qiluvchi harakatlarga:

- protestantlarning "ikkilamchi" birlashmalari – Iogov shohidlari, Oxirgi kun avliyolari Iso Masih cherkovi (mormonlar), Masih tserkovi (Boston harakati);

- soxta xristian harakatlar – Mun birlashtirish cherkovi, Vissarion oxirgi Ahdi cherkovi, Oq birodarlar;

- sayentologik kultlar – Xristian ilmi, Ron Xabbard sayentologiya markazi, Kloneyd, Oq ekologlar harakati;

- neo- va kvaziorientalistik maktablar va kultlar – "Tirik axloq"(Agni yoga), Krishnani anglash jamiyati, Transtsendental meditatsiya, Aum-Sinrekyo, Saxadja-yoga va b.);

- Yangi majusiy tashkilot va kultlar – "Runvira" ukrain milliy e'tiqodi cherkovi, Rossiya jarangli kedrlari, Omsk "qadimgi diniy e'tiqodiga qaytish kulti" va boshqalar kiradi.

Sekta so'zi, eng umumiy ma'noda, muayyan diniy, siyosiy yoki falsafiy qarashlarga ergashuvchilar guruhini anglatadi. Diniy sekta deganda ma'lum bir dindagi rasmiy aqidalarga zid ravishda ajralib chiqqan yoki mavjud dinlar va konfessiyalarga umuman aloqasi bo'lmagan holda din bayrog'i ostida faoliyat ko'rsatadigan guruhlar tushuniladi. Bugungi kunda har ikkala yo'nalishga mansub bo'lgan ko'plab sektalar faoliyat ko'rsatmoqda. Mutaxassislar ularning sonini taxminan 5000 atrofida, deb baholaydilar.

Zamonaviy voqelik diniy-ekstremistik xarakterdagi sektalarning inson ongi va qalbi uchun kurash yo'lidagi faoliyatining jonlanishi kuzatilayotganini ko'rsatmoqda. Xususan, ma'lumotlarga ko'ra, bizga qo'shni bo'lgan davlatlarda "Bogorodichiy tsentr", "Tserkov ob'edineniya", "Tserkov Isusa", "Tserkov Novogo Zaveta", "Beloe bratstvo", "Bojestvenno'y orden Pervogo Angela" kabi o'nlab diniy sektalar noqonuniy ravishda faoliyat olib bormoqda. "Satanizm" deb ataladigan sekta ham keng tarqalgan. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, o'ta xavfli bo'lgan bu sektaning Rossiyada 100 ming, Er yuzida 5 milliondan ortiq tarafdorlari bor.

Ular aholining diniy bilimlari pastligidan foydalanib, oxiratning yaqinligi bilan qo'rqitish hamda asosan yoshlar va moddiy ahvoli nochor bo'lganlar ichida ish olib borish yo'li bilan o'z tarafdorlarini ko'paytirishga harakat qilmoqdalar. Bunday sektalarga asos solgan "avliyo"lar o'z izdoshlarini aldash yo'li bilan ularning mol-mulklariga egalik qilishga urinmoqdalar.

Yashirin faoliyat olib borishi, sekta ichida bo'layotgan voqealarning ko'pchilikka ma'lum bo'lib qolmasligining qattiq nazorat qilinishi, ular faoliyatidan jamoatchilikning bexabar qolishini keltirib chiqarmoqda.

Ugandadagi "Oxirat kuni" sektasi boshliqlarining faoliyati bunga misol bo'ladi. Oxiratni 1999 yilning 31 dekabriga "belgilagan" ushbu sekta rahbarlari o'z tarafdorlarini mol-mulklarini sotish, tushgan mablag'ni ularga berishga va shu yo'l bilan gunohlardan forig' bo'lishga chaqirgan. Qiyomatning 2001 yil 1 yanvarga "ko'chirilishi" sekta rahbarlariga nisbatan shubha uyg'onishiga olib kelgan. Shundan so'ng rahbarlar Kanungu qishlog'ida 500 dan ortiq o'z tarafdorlarini aldab bir joyga to'plab, ustlaridan yopib binoga o't qo'yib yuborishgan. Ommaviy axborot vositalari xabarlariga ko'ra, tezkor tadbirlarni o'tkazgan politsiya yana to'rt joyda ommaviy qabrlarni topgan. Umuman bu sektaning qurbonlari 1000 ortiq bo'lgani qayd qilingan.

Jahon xristianlarini birlashtirish yo'lidagi Muqaddas Ruh assotsiatsiyasi (Assotsiatsiya Svyatogo Duxa za ob'edinenie mirovogo xristianstva (ASD-OMX) bo'lib, Mun San Men birlashtirish cherkovi,

Birlashtirish harakati, munchilar (munisto') kabi nomlar bilan ham ataladi.

Tarixi: BCh asoschisi Sun Myung Men 1920 yilda Shimoliy Koreyada mahalliy presviterian cherkoviga e'tiqod qiluvchi dehqon oilasida tug'ilgan. Maktabda o'qish davrida u pyatidesyatniklar yig'inlarida qatnashardi. 1936 yili Pasxa bayramida unga "vahiy" keladi: Iso Masih unga ko'ranib, uni taxminan 2000 yil avval boshlagan missiyasini yakunlash uchun "tanlangan"ini aytgan. Ma'lumotlarga ko'ra, bu voqea sodir bo'lganda osmondan: "Sen insonlarni halokatdan qutqarasan, sen Masihning ikkinchi bor zoxir bo'lishisan!". Shu voqea sabab u o'z ismining birinchi bo'lagi - Sun (ajdarho)ni -San (nur taratuvchi (svetyahiysya)ga o'zgartirdi va bu bilan u o'zini "ilohiy" kelib chiqishini bildirdi. Shu yo'l bilan yangi "payg'ambar"- Mun San Men vujudga keldi.

Munchilarning ta'kidlashlaricha, bo'lg'usi payg'ambar Yaponiyada elektrik kasbini egallagan, ammo u o'z iste'dodi bilan muhandis diplomini olishi ham mumkin edi. Biroq u "ilohiy yo'l"ni tanlashni afzal bilgan.

Munchilar to'liq va yakuniy haqiqatga "Haqiqiy Ota " orqali erishaladi. Mun va uning xotini yaqinda "Iso Masih"ga rafiqa topishgan va Iso Masih ularga ko'rinib minnatdorchilik bildirgan. Munchilarning ommaviy nikoh tantanalari "Unashtirish" marosimi munchilarning ammaliyotida markaziy o'rinda turadi.

U 2 qismdan iborat: "muqaddas vino" marosimi va "muqaddas nikoh".

Ushbu marosimlar vino orqali unashtirilayotganlar odamzotning "birinchi gunohi"dan poklanib, yangi "haqiqiy" hayotni boshlashlarini anglatadi. Nikoh marosimidan avval "unashtirish" bo'lib o'tadi. Bo'lg'usi kelin-kuyovlar o'z juftlarini topishni Mun va uning tajribali mintaqaviy liderlariga to'lig'icha ishonadilar. Ayrimlar o'z juftini nikoh tantanasidan bir necha kun avvalgina taniydilar.

"Muqaddas vino" yoki "Nasabni o'zgartirish" marosimi orqali munchilar Mun va uning oilasi bilan qarindoshlik rishtalarini bog'laydilar. Mun ta'rificha: "Bu marosimlar shayton dunyosidan

saqlovchi va “Haqiqiy ota-onalar”ga yaqinlashish bo’yicha o’ziga xos “emlash” vositasidir. Vinoda 21 bitta unsur (element) va “Ota va Ona”ning qoni jamlangan bo’lib, uni iste’mol qilgan inson o’z ajdodlaridan voz kechadi.

Boshqa bir ma’lumotlarga qaraganda, ushbu ichimlik tarkibiga Mun va xotinining boshqa narsalari ham solinadi.

Aým sinrikyo (sanskritcha “olam”) haqiqati ta’limoti; ingliz tilida “Supreme truth”, ya’ni “oliy haqiqat” deb tarjima qilingan (2000 yildan boshlab Alef nomi bilan faoliyat yuritmoqda (somiylar alifbosidagi 1 harfi bo’yicha)) — yangi diniy, sinkretik, terroristik, ekstremistik, totalitar, destruktiv sekta bo’lib, vadjrayana buddizmi asosida Yaponiyada vujudga kelgan.

Sektaga yaponiyalik Syoko Asaxara 1987 yili asos solgan, u 1995 yilda Tokio metrosidagi zaharli gazlar portlatishni uyushtirgandan so’ng mashhur bo’lib ketgan.

Hozirda sekta terroristik tashkilotlar ro’yxatiga kiritilgan. Evropa Ittifoqi, Kanada, Moldaviya, Rossiya, AQSh va boshqa davlatlarda faoliyati ta’qiqlangan. Aum sinrikyodan Rossiyada 24000, Yaponiyada 6600 kishi jabrlangan. 1990 yillarda Aum Sinrikyoning Nyu York, Bonn, Shri Lankada markazlari faoliyat yuritgan. 1986 yilda uning tashkilotiga diniy tus berildi va u “AUM Sinsen-no-kay” (“Ma’naviy rivojlangan va notabiiy kuch quvvatga ega kishilar jamiyati”) deb ataldi.

1995 yil 20 martda «Aum sinrikyo»ning 10 ta a’zosi tomonidan terroristik akt sodir etilgan. Ular Tokio metrosida zarin zaharli gazi yordamida gazli portlatish sodir etishgan.

Natijada 12 kishi vafot etgan, o’nlab kishilar zaharlangan, 1000 kishining ko’rish qobiliyati pasaygan. Yaralanganlarda tananing ayrim a’zolarida paralich, so’zlash qobiliyatining yo’qolishi, tayanch harakat a’zolarining shikastlanishi, ko’r bo’lib qolish holatlari ham uchragan. Ushbu aktga Asaxara o’zi buyruq bergan (rad etsada).

Ularning fikricha, Oxirzamon kelishi va Yaxshilik va Yomonlik o’rtasidagi oxirgi urush kutilmoqda va urushda barcha “gunohkorlar” qirib tashlanadi. Politsiyachilar tomonidan sekta markazlari tekshirilganda kimyoviy va biologik qurollarning komponentlari (sibir

yarasi (sibirskaya azva) va Ebola virusi) topilgan. Bundan tashqari Zairdan keltirilgan Mi 17 harbiy vertolyoti bo'lgan. Kimyoviy zaxira zarin tayyorlash orqali 4 million kishini o'ldirishga etadigan bo'lgan.

Oq birodarlik tashkiloti (OBT) eng janjalkash sektarlardan biri bo'lib, Nyu Eyj harakati bilan o'zaro bog'liq. Uning g'oyalarida ham Baliq erasi (Iso Masih davri) yakunlanib, Vodoley erasi, ya'ni er yuzida Ilohiy boshqaruv davri boshlanishini da'vo qiladilar.

Asoschisi va yaqin yillarga qadar rahbari Yuriy Krivonogov tex.f.n.,m Kievning nevrologiya va psixiatriya institutida ishlagan, ko'plab yangi g'oyalar muallifi, inson shaxsiyatiga ta'sir o'tkazish masalalariga qiziqqan (KGB bilan aloqa bo'lgan)

O'z qiziqishlari o'laroq biroz muddat Krishnani anglash jamiyatiga a'zo bo'ladi va turli uslublarni o'rganadi. U "Atma" nomli "Qalb instituti"ni ochadi va "Znanie" nashriyoti orqali ko'plab risolalar chop etadi. Krivonogov ko'p shaharlarda ma'ruzalar o'qib yuradi va Dnepropetrovskda bo'lg'usi xotini Mariya Tsvigunni uchratadi va to'y arafasi uni erdagi "Xudo" deb e'lon qiladi.

Krivonogov o'zini turli avliyolar nomi bilan atab chiqqan (Ioann Predtech, Payg'ambarlar Yoqub, Nuh, Ioann Krestitetl, Tutanxamon, knyaz Vladimir, v.h) va oxiri Yuoann Svami ismida to'xtagan. Mariya ham dastlab Xudoning onasi, keyin Ota Xudo, O'g'il Xudo, Muqaddas Ruhga aylangan, nihoyat Mariya Devi Xristos nomini olgan. Mariya o'zini erkak jinsiga nisbatan ishlatiladigan "on" so'zi bilan murojaat qilgan. U er yuzida uch yarim yil yashab 144 ming eng e'tiqodli kishilarni "haqiqiy e'tiqodlilar"ni jamlashi kerak bo'lgan.

Bu kishilar yusmalianning yangi xalqi bo'lishi kerak edi. (YuSMALOS bu "Yuoann Svami Mariya Logos" abreviaturasi, shuningdek Jus malos "yovuzlik qonuni" ma'nosi bor). Yusmalos "olamni qutqarish" missiyasi 1990 yil 1 iyuldan 1993 yil 24 noyabrga qilib belgilandi.

Erda oxirgi bo'lib bu er xotin ketishi, ularni chormixlashlari lozim bo'lgan. Jasadlar uch kun ko'chada turib, uchinchi kuni qayta tirishlari va osmonga ko'tarilishlari kerak edi. O'sha kuni Oxir zamon bo'lib, er yuzi vayron bo'lishi, insoniyat halokatga uchrashi, keyin esa

yusmalos xalqi erda yangi hayotni boshlashi, ular jannatda qolgan do'zaxda bo'lishi ta'kidlangan.

Belgilangan sanada Kievda bir necha ming tarafdorlar yig'iladilar. Albatta, Oxir zamon bo'lmadi. Kievdagi muqaddas Sofiya ibodatxonasi oldida to'polon uyushtirildi.

Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning keskinlashib ketishi, ochlik, fuqarolar urushlari, ommaviy epidemiyalar, spidning tarqalishi yuqoridagi kabi sektalarning keng yoyilishiga olib kelmoqda.

Umuman olganda, bunday sektalarning barchasi insonning o'zligi, ma'naviy va jismoniy kamolotga erishishga bo'lgan intilishi, kishilar hayotda duch keladigan qiyinchiliklardan o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida shaxsiy boylik orttirish niyatida foydalanadilar.

Mavjud diniy ta'limotlar, ulardagi muayyan qoidalarni davr talabiga moslashtirish, boshqacha aytganda, modernizatsiya qilish jarayoni ham davom etmoqda. Masalan, xristianlar amalga oshirgan inkvizitsiya va salb yurishlari xato bo'lganini tan olib, Rim Papasi hatto, rasman kechirim ham so'radi. 1992 yilda Papa Ioann Pavel II o'z paytida Erning Quyosh atrofida aylanishi haqidagi qarashlarni yoqlagani uchun cherkov tribunali tomonidan tavba qildirilib, o'z qarashlaridan voz kechishga majbur qilingan Galileo Galileyning haq bo'lganini tan olib, barchadan uzr so'ragani ham bunga misol bo'la oladi.

Shuningdek, mavjud dinlarning tarqalish hududida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'layotganini ta'kidlash zarur. Masalan, o'tgan asrda asosan xristianlar yashab kelgan Evropada bugungi kunda 20-25 million atrofida musulmonlar istiqomat qilmoqdalar. Jumladan, Buyuk Britaniyada - 3 million, Germaniyada - 5 million, Frantsiyada - 6-7 million islomga e'tiqod qiluvchi fuqarolar yashamoqda. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, hozirda aynan islom e'tiqodchilari soni eng tez ko'payib borayotgan din hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, islomning yillik o'sish sur'ati 6,4 foizni tashkil etib, 1989 yildan 2011 yilgaqadarmusulmon aholi soni Shimoliy Amerikada - 25, Afrikada - 2,15, Osiyoda-12,57, Evropada-142,35, Avstraliya va Okeaniyada-257,01 foizga ko'paygan. Faqat Lotin Amerikasida islomga e'tiqod qiluvchilar ulushi 4,73 foizga kamaygan.

Bunday o'zgarishlar, bir tomondan, globallashtirish keltirib chiqarayotgan odamlar migratsiyasi natijasida, ikkinchi tomondan, kishilarning buddaviylik, ko'pgina hollarda va asosan islomni ongli tarzda qabul qilishi bilan bog'liq.

Shuningdek, aholisi an'anaviy ravishda buddaviylik va islomga e'tiqod qilib kelgan o'lkalarda xristianlikni yoyishga intilish kuzatilmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra xristianlikning o'sish ko'rsatkichi yiliga 1,46 foizni tashkil qiladi. Mazkur jarayon ayrim xristian tashkilotlari va yo'nalishlarining faol missionerlik harakati natijasida sodir bo'lmoqda.

Qayd etilgan mulohazalar bugungi kunda ham dunyoning diniy manzarasida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'layotganidan dalolat beradi. Diniy konfessiyalar manzarasi rang-barangligini O'zbekistonda rasman ro'yxatdan o'tib faoliyat yuritayotgan diniy konfessiyalar misolida ham ko'rish mumkin. Xristianlikka mansub bo'lsa-da, yurtimizdagi 11 ta yo'nalishning har biri o'zini alohida diniy konfessiya, deb hisoblashi fikrimizning isboti bo'la oladi.

Noan'anaviy diniy tashkilot yoki oqim deganda bir mintaqa, hudud aholisi uchun begona bo'lgan, muayyan tarixiy sharoit yoki ijtimoiy vaziyat sababli o'sha erga kirib kelgan yoki kirishga harakat qiladigan dinlar tushuniladi.

XIX asr o'rtalari XX asr boshlariga kelib Evropa, Amerika va Osiyo qit'alarida "payg'ambarlik" va "armageddonizm" epidemiyalari avj oldi. AQShda 1840 yillarda "millerizm" nomi ostida paydo bo'lgan harakat tez orada boshqa hududlarga ham tarqaldi. Natijada, aksariyat yirik dinlar doirasida yangi, "islohotchi" oqimlar yuzaga keldi.

Ulardan, xristianlik doirasida "Iegovo shohidlari" va "Mormonlar"ni, islom dini doirasida "Bahoiylar", "Ahmadiylar" va "Qora musulmonlar"ni, hinduiylik doirasida "Xalqaro Krishnani anglash jamiyati"ni sanash mumkin.

Bahoiylik – XIX asrda Eronda bobiylik yo'nalishi zamirida vujudga kelgan diniy yo'nalish. Sherozlik Sayid Ali Muhammad (1819-1850) 1844 yilda Bob (arabcha "eshik"), ya'ni yangi davrga "eshik" nomini olib, yaqin orada "Xudo elchisi"ning namoyon bo'lishi,

kishilarga yangi davrning asosiy qonunlari va nizomlarini in'om etishini targ'ib qila boshlagan.

Bobning yirik izdoshlaridan biri Mirza Husayn Ali Nuriy (1817-1892) 1863 yilda Bob bashorat etib ketgan xudoning elchisi uning o'zi ekanini e'lon qiladi va Bahoulloh, ya'ni "Allohning jilosi" nomini oladi. Ushbu yo'nalishning nomi ham Bahoullohning nomidan olingan.

Bahoullohning "Kitobi Aqdas" ("Eng muqaddas kitob") va "Kitobi Iqon" ("Mustahkam ishonch kitobi") asarlari bahoiylik ta'limotining asoslarini tashkil etadi. Yo'nalish asoschisi o'ziga islom dini e'tiqodiga ko'ra, olamlarning Yaratuvchisi bo'lgan "Allohning jilosi" nomini qabul qilgan bo'lsa-da, bahoiylar aqidasiga ko'ra, bahoiylik mustaqil din, u biror bir dindan ajralib chiqqan sekta ham, mazhab ham emas, deb hisoblanadi.

Bahoiylik Hindiston, Uganda, Keniya, Eron, Misr, AQSh, Kanada kabi qator mamlakatlarda tarqalgan. Hozirgi vaqtda dunyoda bahoiylarning 9 ta ibodat uyi, 200 ga yaqin milliy hamda bir qancha mahalliy diniy majlislari mavjud. Bahoiylarning umumiy miqdori taxminan 6 million kishini tashkil etadi.

Bahoiylik ta'limotiga ko'ra:

– barcha dinlar bir ildizdan paydo bo'lgan va payg'ambarlar birodar hisoblanadi;

– Ibrohim, Muso, Iso va Muhammad payg'ambarlardan tashqari Budda, Zardusht, Krishna, Bob va Bahoulloh ham payg'ambar hisoblanadi. Bahoiylikda ular eng buyuk 9 ta payg'ambar sifatida e'tirof etiladi;

– xudo har ming yilda Er yuziga yangi payg'ambar tushiradi;

– jannat va do'zax, oxirat, shayton va farishtalar inkor qilinadi;

– hozirgi barcha dinlar bir-birini inkor qiladi, shuning uchun ham, ularni birlashtirish va insonlar orasidagi turli farqlarni yo'qotish lozim. Bahoiylar da'vosiga ko'ra, bunday birlashtiruvchilik vazifasini bahoiylik bajarishi lozim.

– Vatan, millat degan tushunchalar ma'nisiz hisoblanadi. Zero, ularning fikricha, Er yuzining hamma joyi Vatan hisoblanadi.

Bahoiylikda ruhoniylar yo'q. Mahalliy jamoalarni yilda bir marotaba 21 aprel kuni yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadigan 9 kishidan iborat Mahalliy diniy majlis boshqaradi. Bahoiylar yirik jamoasi mavjud bo'lgan har bir davlatda Milliy diniy majlis saylanadi. O'z navbatida Milliy diniy majlis vakillari 9 kishidan iborat bo'lgan Umumjahon Adolat Uyi a'zolarini saylaydilar. Har besh yilda saylanadigan Umumjahon Adolat Uyi umumjahon bahoiylar jamiyatining faoliyatini boshqarib boradi.

Bahoiylikda har biri 19 kunlik 19 oydan iborat bo'lgan diniy taqvim qabul qilingan. Har 19 kunda jamoaning barcha a'zolari ibodat qilish, jamoa bilan bog'liq ishlarni muhokama qilish, o'zaro birodarlik aloqalarini mustahkamlash uchun yig'iladilar.

Kuniga uch marta Isroilning Akka shahriga qarab ibodat qilinadi. Umumiy ibodat duo o'qish, meditatsiya hamda bahoiylikning asosiy kitoblari va jahon dinlari muqaddas kitoblaridan matnlar o'qish orqali amalga oshiriladi. Har yili 2 martdan 20 martgacha bahoiylar kun chiqardan kun botgunga qadar ovqat va suvdan o'zlarini tiyib, ro'za tutadilar.

Bahoiylarning muqaddas ibodatxonasi Akka shahrida joylashgan. Xayfa shahri muqaddas shahar hisoblanib, dunyo bahoiylarining ziyoratgohi hisoblanadi. Bu erda Bob ibodatxonasi, 1957 yilda bahoiylikning rahbarlik organi sifatida tashkil etilgan Umumjahon Adolat Uyining qarorgohi joylashgan.

Ahmadiya (Qodiyoniya). Mazkur oqim XIX asrning oxirlarida Mirzo G'ulom Ahmad Qodiyoniy tomonidan tuzilgan. Dastlab u asoschisining nomi bilan - "Mirzoiya", keyinchalik esa vujudga kelgan joyga nisbatan - "Qodiyoniya" deb nomlangan. Mirzo G'ulomning 1900 yil 4 noyabrdagi bayonotiga binoan oxir-oqibat "Ahmadiya" nomini olgan.

Mirzo G'ulom Ahmad 1840 yilda hozirgi Pokiston hududidagi Panjob viloyatining Gurdaspur mintaqasidagi Qodiyon qishlog'ida tug'ilgan. Otasining xohishiga binoan 1864 yilda Sialkot shahriga borgan va o'sha erda bir muddat ishlagan. Shu paytda, u kundalik ishidan tashqari islom ilmlari hamda boshqa dinlar haqida va o'zi bilan

yaqindan munosabatda bo'lgan missionerlardan xristianlik haqida ko'pgina ma'lumotlar olgan, hinduiylar bilan munozaralarga kirishgan.

1876 yilda G'ulom Ahmad Allohning huzuriga chiqqani va vahiy ola boshlaganini da'vo qilib chiqadi. 1880 yilda u o'z ta'limoti asoslariga bag'ishlangan "Barohini Ahmadiya" (Ahmad dalillari) nomli kitobining ilk ikki jildini nashrdan chiqarishga erishadi. Unda u islomni boshqa dinlardan himoya qilgan. Shu tufayli musulmonlar kitobdagi "ilohiy ilhomlar", karomatlar, o'z-o'zini maqtashlarga, dastlab, uncha e'tibor bermaganlar. Uchinchi va to'rtinchi jildlarda esa G'ulom Ahmad o'ziga vahiy tushayotgani va payg'ambar ekanini da'vo qilgan. Shuningdek, ingliz hukumatini maqtab, hozirgi paytga kelib "jihod" tushinchasining o'rinsiz, hukmsiz holga kelib qolganini aytgan. Boshlanishda 50 jild bo'lishi rejalashtirilgan "Barohini Ahmadiya"ning 5 jildigina nashr qilingan.

1885 yili Mirzo G'ulom Ahmad o'zini o'zi yashab turgan davr (hijriy XIV asr) "mujaddidi" ekanini, 1888 yilga kelib esa insonlardan "bay'at" olib, alohida "jamoat" tashkil qilish haqida buyruq olganini e'lon qiladi. 1891 yilda u Iso ibn Maryamning tabiiy yo'l bilan o'lganini aytib va shundan kelib chiqib o'zini musulmonlar kutayotgan "Masih" va "Mahdiy" deb da'vo qilgan. 1904 yilning noyabr oyidan boshlab esa ochiqdan-ochiqo'zini musulmonlar uchun "mahdiy", xristianlar uchun "masih" va hindular uchun "krishna" deb e'lon qilgan.

Ahmadiylarga ko'ra barcha dinlar qandaydir xaloskorni kutadilar, uning kelishiga umid bilan yashaydilar. Agar kutilayotgan qutqaruvchi, bir odamda mujassam bo'lsa, dinlararo kelishmovchilik bartaraf etilib, birdamlik, hamjihatlikka erishilgan bo'lardi.

Mirzo G'ulom Ahmad 1908 yil 26 mayda Lahorda vafot etgan. Qabri Qodiyonga olib ketilgan va tarafdorlari uchun ziyoratgohga aylangan.

Mirzo G'ulom Ahmadning o'limidan keyin shogirdlari uning fikrlarini yig'ishda davom etdilar va natijada "Sinkretik Qodiyoniya-Ahmadiya harakati" yuzaga kelgan. Keyinchalik oqim "Qodiyon ahmadiylari" va "Lahor ahmadiylari" nomli ikki jamoaga bo'linib ketdi.

Dastlab, payg'ambarlikning Muhammad (s.a.v) bilan tugagani va qiyomatgacha undan boshqa payg'ambar kelmasligini tan olishini ta'kidlagan Mirzo G'ulom, 1901 yildagi "Juma xutbasi"da uning izdoshi bo'lgan Mavlaviy Abdulkarim Mirzo G'ulom Ahmadga nisbatan "nabiy" va "rasul" sifatlarining ishlatish mumkin deb e'lon qilgan.

Avvalroq, "Muhaddas" (xitob qilinib, gaplashilgan) deb nomlangan Mirzo G'ulom keyinchalik muhaddaslikni bir ma'noda juz'iy nabiylik sifatida baholagan; payg'ambarlikning butunlay tugaganini, lekin juz'iy nabiylikning qolganligini ochiq va oshkora aytgan.

Xalqaro Krishnanianglash jamiyati Shрила Bxaktivedanta Svami Prابخupada nomi bilan tanilgan asli hindistonlik Abxay Charan De (1896-1977) tomonidan tashkil etilgan. U 1947 yilda "Veda" falsafasi bilimdoni sifatida "Bxaktivedanta" (sanskrit. "sodiqlik", "fidokorona xizmat") unvoniga sazovor bo'ladi. Sanskrit tilidan ingliz tiliga ko'pgina "Veda" matnlari, jumladan, "Bxagavadgita" ("Xudo qo'shiqlari")ni sharhlar bilan tarjima qildi. 1959 yilda 63 yoshida dunyodan voz kechishga ahd qiladi va Svami ("Aql va hissiyotlar egasi") unvoniga erishadi.

1965 yilda A.Ch.Bxaktivedanta Svami AQShga ko'chib o'tdi va "Xalqaro Krishnani anglash jamiyati"ga asos soldi. Bu davrda Sharq mistik ta'limotiga nisbatan katta qiziqish Krishnani anglash falsafasini targ'ib qilish uchun qulay shart-sharoit yaratdi va harakat tez rivoj topdi. Ma'lumotlarga ko'ra, bugungi kunda dunyoning turli burchaklarida ularning 150 dan ortiq ibodatxonalari mavjud.

Krishnachilik (vayshnavizm) odam qiyofasidagi xudo Krishna (Vishnu)ga e'tiqod qilishga asoslangan hinduiylikning ikki asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Krishnachilikning muqaddas yozuvlariga "Bxagavatgita"dan tashqari boshqa "Veda" matnlari ham kiradi.

Krishnachilik yakkaxudolikka, ya'ni yagona va mutloq xudo – Krishnani tan olishga asoslanadi. U abadiy, yaratilmagan va cheksiz shakllarga kirish qobiliyatiga ega. Krishnachilik ta'limotiga ko'ra, olam ruhiy va moddiy dunyoga bo'linadi. Insonning ruhi tanasiga nisbatan

birlamchidir. Krishnachilar ruhni rivojlantirib ichki komillikka erishish va shu yo'l bilan xudoga qo'shilishni oliy maqsad, deb biladilar.

Har bir inson o'zida Krishnani anglash qobiliyatini rivojlantirishi mumkin. Buning uchun bir qancha harakat shakllarini o'z ichiga olgan va xudoga muhabbatni rivojlantirish hamda uni butunlay ruhiy anglashga sho'ng'ishga qaratilgan bxakta-yoga mashqlar tizimi ishlab chiqilgan. Ayni paytda, inson o'zini moddiy ehtiyojlardan xoli qilishi, go'sht, baliq, tuxum, mast qiluvchi narsalarning barchasi, jumladan, spirtli ichimliklar, tamaki, qahva, choy iste'mol qilish, nikohsiz jinsiy hayot kechirish va qimor o'yinlardan voz kechishi zarur, deb hisoblanadi.

Krishnachilikda meditatsiya deb ataluvchi, ibodatxonada o'tkaziladigan diniy marosimlar har kuni soatlab bajariladi. U maxsus harakatlar, Sankirtana – birgalikda xudo Krishnani "Xare Krishna, Xare Krishna, Krishna Xare, Xare, Xare Rama, Xare Rama, Rama, Rama, Xare, Xare" degan, maxamantra ("ozod bo'lishning buyuk qo'shig'i")ni kuylash bilan sharaflash amaliyotini qamrab oladi. Bularning hammasi, ularning ta'biricha, aqlni tozalash, fikrni tashqi dunyodan xalos etish, butun diqqat-e'tiborni xudoga nisbatan muhabbatga yo'naltirish uchun bajariladi.

"Xalqaro Krishnani anglash jamiyati"da o'z ergashuvchilarining mol-mulklarini jamiyat hisobiga xayr-ehson qilishlari hamda ibodatxonada ruhoniylk vazifasiga o'tishlari rag'batlantiriladi. Bu ta'limotni qabul qilgan har bir kishiga yangi - sanskritcha nom beriladi. Jamoa a'zolari sari, dxoti va boshqa hind milliy liboslarini kiyadilar.

Krishnachilar tomonidan missionerlik faoliyati o'tgan asrning 70-yillarida boshlangan. Ular tomonidan amalga oshiriladigan targ'ibotchilik harakatining o'ziga xos xususiyatlari qatorida ko'chalarda ibodat kiyimlarida yurib qo'shiqlar aytish va adabiyotlarini tarqatish, "Hayot uchun ozuqa" deb nomlanadigan, bepul oziq-ovqat tarqatish aksiyalari o'tkazilishini ko'rsatish mumkin. Bunday harakatlarning asosiy ob'ektlari sifatida odatda talabalar, maktab o'quvchilari, qariyalar va mehribonlik uylarida istiqomat qiluvchilar tanlab olinadi.

1. “Kibermakon” tushunchasi va uning mazmun-mohiyati.

Kibermakon kompyuter tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan muloqot maydonini ifodalovchi voqelik sifatida 1990 yildan boshlab keng miqyosida rivojlanib, takomillashib kelmoqda. Kibermakon tushunchasini dastlab kanadalik yozuvchi Uilyam Gibson 1982 yil «Sojjenie Xrom» («Burning Chrome») nomli hikoyasida yozadi.

Keyinchalik, Gibsonning 1990 yilda yozib tugatgan “Neuromancer” (“Asabli manzaralar tasvirlovchisi”, “Nervo-sochinitel”) nomli texno-utopik fantastik trilogiyasida qoʻllagan. Bu asardagi kibermakon tushunchasi millionlab odamlarning jamoaviy sarob, xayolparastlikning oʻziga xos koʻrinishi sifatida tasvirlangan. Bu erda jamoaviy sarob yoki xayolparastlik inson ongida subʼektiv psixologik holat sifatida namoyon boʻladi.

Ijtimoiy nuqtai-nazardan kibermakon deganda kompyuter tarmogʻi orqali bir-biri bilan bogʻlangan va bir vaqtning oʻzida turli geografik nuqtada kesishuvchi har qanday mavjud kompyuterning grafik sifatidagi maʼlumotlariga oʻralashib qolgan kishilar jamoasi tushuniladi.

Hozirgi davrda fan, texnika va asosan kompyuter taraqqiyoti mahsuli boʻlgan kibermakon va uning boshqaruvchi qiyofasi «superkorporatsiya» texnologiyalarning insoniylikdan begonalashuvi natijasida din niqobidagi ijtimoiy va madaniy buzgʻunchilikni sodir etishga boʻlgan urinishlar tobora kuchayib bormoqda. Jumladan, bugungi kunda kiberterrorchilik tuzilmalari oʻz gʻarazli maqsadlari yoʻlida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishga urinmoqda.

Bu borada Oʻzbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning “Yuksak maʼnaviyat-engilmas kuch” asarida quyidagicha taʼkidlangan: «Taassufki, baʼzan islom dini va diniy aqidaparastlik tushunchalarini bir-biridan farqlay olmaslik yoki gʻarazli maqsadda ularni teng qoʻyish kabi holatlar ham koʻzga tashlanmoqda. Shu bilan birga, islom dinini niqob qilib, manfur ishlarni amalga oshirayotgan mutaassib kuchlar hali ongi shakllanib ulgurmagan, tajribasiz, gʻoʻr yoshlarni oʻz tuzogʻiga ilintirib, bosh-koʻzini aylantirib, ulardan oʻzining nopok maqsadlari yoʻlida foydalanmoqda. Bunday

nojo'ya harakatlar avvalo muqaddas dinimizning sha'niga dog' bo'lishini, oxir-oqibatda esa ma'naviy hayotimizga salbiy ta'sir ko'rsatishini barchamiz chuqur anglab olishimiz va shundan xulosa chiqarishimiz zarur».

“Kibermakon”da din niqobidagi “kiberhujum”lar tahdidi: din niqobi ostidagi ekstremistik saytlarda asosan davlat to'ntarilishi va xunrezlik urushlari haqida gap boradi. Jumladan, bugungi kunda dunyoda eng katta xavf solib turgan ISHID guruhining internet kibermakonidagi axborot hujumi va tahdidini keltirib o'tish mumkin. Ularda ISHID go'yo Islom yo'lida “qurbon” bo'layotgani aks etgan videolavhalar va fotosuratlar joylashtirilgan.

Terrorchilarning targ'ibot-tashviqotlari kun sayin avj olib bormoqda. “Odnoklassniki”, “Facebook”, “Instagram”, “Twitter”, “Vkontakte” ijtimoiy tarmoqlarida buzg'unchilik va yot g'oyalarni targ'ib qiluvchi yuzlab guruhlar mavjudligi fikrimizning yaqqol dalilidir. Shuningdek, Islom dinini noto'g'ri, qabih maqsadlarda talqin etish, dinga siyosiy tus berib, hokimiyatni qo'lga kiritish hisoblanadi.

2. Axborot urushi va uning mazmuni. Insonlararo o'zaro munosabatlardagi xar qanday ziddiyat – bu, axborotlar ziddiyatidir. Axborot har qanday qaror qabul qilish uchun eng muhim unsur bo'lib, u nafaqat, to'qnashuv paytida optimal xatti-harakatlarni amalga oshirish, balki, maqsadga yo'nalgan faoliyatni boshqarish imkonini beradi. Tizim mavjudligi va barbod bo'lishini belgilovchi omillaridan biri hisoblanadi.

Qadim davrlardan buyon axborotni o'zaro urush va nizolar jarayonida hujum uyushtirish yoki himoyalaniish resursi sifatida talqin etishga urinishlar bo'lib keladi. Biroq hozirga kelib ilmiy doirada «axborot urushi» kategoriya sifatida rasmiy.lashdi. bunday urushlarning moxiyatini anglashga doir metodologik yoidash'l, nazariyalar shakllandi. “Bunday sharoitda, – deb yozadi NA.Kostin, – axborot dunyo sahnidagi tarixiy raqobat kechadigan sohaga aylanib, “axborot urushi” deb nomlanayotgan faol kurash shakli paydo bo'lmokda”.

Bugungi kunda axborot urushlari haqida ko'p yozilmokda. Bu tushunchaning paydo bo'lish tarixi, ilk marotaba ko'llanilishi haqida turli, ba'zida bir-biriga zid fikr-mulohazalar mavjud. Ularga alohida

ravishda to'xtalmagan holda, bu boradagi ayrim nuqtai nazarlarga e'tiborni qaratish joiz. Manbalarda ta'kidlanishicha, "axborot urushi" atamasi ilk bor 1976 yi. "Boeing" kompaniyasi uchun tayyorlangan "Qurol tizimi va axborot urushi" deb nomlangan hisobotda Tomas Rona tomonidan ishlatilgan. Hujjatda mutaxassis axborot infratuzilmasi AQSh iqtisodiyotining muhim komponentiga aylanib borayotgan axborot sohasi ham urush, ham tinchlik holatlarida nozik, zaif tarmoq bo'lib qolayotganini ta'kidlagan.

T.Rona tomonidan ilgari surilgan ushbu g'oya harbiylar ommaviy axborot vositalari xodimlarida katta qiziqish uyg'otdi, bu borada ilmiy tahlillar, intervyular, chiqishlar avj oldi. 1980 yillarga kelib esa jamoatchilikda axborotning maqsad hamda qurol, vosita sifatida namoyon bo'lishi haqida yagona xulosa shakllandi.

"Sovuq urushi"ning nihoyasi va AQSh oldida yangi vazifalar paydo bo'lishi bilan "axborot urushi" atamasi mudofaa vazirligi hujjatlariga kiritildi. 1991 yil "Sahrodagi bo'ron" operatsiyasi mobaynida axborot texnologiyalari ilk marotaba harbiy harakatlarning vositasi sifatida ishlatildi.

1996 yil Pentagon eksperti Robert Banker AQSh mudofaa kuchlarining XXI asr uchun yangi harbiy doktrinasiga bag'ishlangan ma'ruza qiladi. Unda mutaxassis harbiy harakatlar teatrini an'anaviy harbiy makon hamda kibermakondan iborat ikki muhim asoslarda tashkil etish g'oyasini ilgari surdi. Boshqacha aytganda, R.Banker raqib harbiy kuchlarini bostirish, neytrallashtirishga qaratilgan an'anaviy harbiy konitseptsiyalarning tabiiy to'ldiruvchisi sifatida xizmat qilishi zarur bo'lgan «kibermayov» doktrinasini taklif etadi. Shu tariqa, quruqlik, dengiz, havo yo'llaridan tashqari harbiy harakatlar tizimiga "infomakon" – axborot makoni ham qo'shiladi. Bunday yangi shakl va mazmundagi urushlarda raqib tomonning axborot infratuzilmasi va ruhiyati asosiy ob'ekt (nishon) bo'ladi.

1998 yil oktyabrda AQSh mudofaa vazirligi "Axborot operatsiyalarining birlashgan doktrinasini"ni amalga oshirishga kirishdi. Aslida, ushbu doktrina avval "Axborot urushining birlashgan doktrinasini" deb nomlangan edi. Keyinchalik uning nomi o'zgartirildi. Bunga sabab

esa, “axborot operatsiyalari” va “axborot urushi” tushunchalarining o‘zaro munosabatiga oydinlik kiritish edi. Shu tariqa axborot operatsiyasi – o‘z axborot tizimlarini himoya qilish jarayonida raqib tomonning axborotni to‘plash, qayta ishlash, uzatish va saqlash borasidagi ishlarini murakkablashtirish maqsadida amalga oshiriladigan xatti-harakat; axborot urushi esa, qarama-qarshi tomonning siyosiy va xarbiy boshqaruv tizimi hamda rahbariyatiga qaratilgan kompleks ta’sirlar, axborot operatsiyalari majmui, deb ta’riflandi. Bunday ta’sirlar orqali tinchlik va urush holatlarida raqib tomon rahbariyatini informatsion ta’sir o‘tkazayotgan tomonga maqbul qarorlar qabul qilishiga erishish maqsadi ko‘zlanadi.

Mutaxassislarining ta’kidlashlaricha axborot urushi milliy harbiy strategiyani ta’minlashda axborot borasida ustunlikka erishish maqsadida amalga oshiriladigan xatti-harakatlarni ifoda etadi. Bunda raqib tomon axborot tizimlariga ta’sir o‘tkazish bilan bir vaqtda o‘z axborot infratuzilmasi mustahkamlab boriladi.

Axborot sohasidagi ustunlik muayyan holat haqida axborotni uzluksiz to‘plash, qayta ishlash va tarqatish qobiliyatini anglatadi. Bunday qobiliyat, o‘ziga xoslik esa, raqib tomonga xuddi shunday xatti-harakatlarni amalga oshirishda to’sqinliklar qilish, qarshiliklar ko‘rsatishda namoyon bo‘ladi. Shuningdek, axborot sohasidagi ustunlik harbiy holat haqida real tasavvurga, raqib xatti-harakatlarining aniq va interfaol manzarasiga ega bo‘lish imkonini beradi.

Bir so‘z bilan aytganda, bugungi kunga kelib, axborot sohasi ko‘plab davlatlar siyosatining ystuvop yo‘nalishiga aylangan. Bu borada davlatlar tomonidan axborot agressiyasidan himoya tizimi, ommaviy madaniyat ekspansiyaga qarshi chora-tadbirlar bilan bog‘liq keng ko‘lamdagi ishlar amalga oshirilmoqda. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda ham axborot resurslaridan foydalanish, axborot almashinuvi va umuman, axborotlashtirishga doir qonun xujjatlari majmui shakllantirildi. Jumladan, «Axborotlashtirish to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 4-moddasida "Axborotlashtirish sohasidagi davlat siyosati axborot resurslari, axborot texnologiyalari va axborot tizimlarini rivojlantirish hamda takomillashtirishning zamonaviy

jahon tamoyillarini hisobga olgan holda milliy axborot tizimini yaratishga qaratilgan» – degan qoida o'z aksini topgan.

3. Din niqobidagi mafkuraviy tahdidlarning namoyon bo'lish shakllari. Yoshlarning faol ijtimoiy kuchga aylanib borayotgani bugungi kunda ularning turli mafkuraviy ta'sir va tazyiqlarning bosh ob'ektiga aylanishiga olib keldi. Bunda ularning jamiyatning hali etarli tajribaga ega bo'lmagan, tashqi ta'sirlarga tez beriluvchan va ayni paytda, eng harakatchan qatlami ekani inobatga olinmoqda.

Yoshlarning turli oqimlarga kirib qolishlari sabablari qatorida ularning bilimlari, shu jumladan, diniy ilmlarni egallashga bo'lgan qiziqish va intilishi hamda ishonuvchanligi, birdaniga va hamma narsaga (boylik, shon-shuhrat, martaba va h.k.) ega bo'lishga harakat qilishi, ilmiy tilda aytganda maksimalizm kabi ma'naviy-ruhiy omillarni alohida ajratib ko'rsatish lozim.

Bugungi kunda diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash nafaqat bir davlat yoki mintaqa, balki jahon hamjamiyati uchun eng dolzarb masalaga aylandi. Shu jumladan, bizning yurtimizda ham begunoh kishilarning qoni to'kilishi, obod joylar vayron bo'lishi, aholi o'rtasida vahima, parokandalik kelib chiqishining oldini olish maqsadida bu kabi ishlarni amalga oshirmoqchi bo'lganlarga qarshi qat'iy kurash olib borilmoqda.

Hozirgi kunga kelib mintaqada, xususan, O'zbekistonda diniy-ma'rifiy sohaning rivojlanishi diniy mutaassiblik xavfining oldini olishda muhim omil bo'lib qolmoqda. Ammo g'arazli kuchlar ham o'z maqsadlariga erishish yo'lida yangi-yangi uslublarni, hiyla-nayranglarni o'ylab topishlari ham tabiiy. Bu kabi salbiy holatlarning paydo bo'lishi va rivoj topishiga yo'l qo'ymaslik esa doimiy xushyorlikni talab etadi.

Ming afsuski, diniy savodi past bo'lgan ayrim kishilar o'zlarini islom dinining jonkuyarlari qilib ko'rsatuvchi, aslida esa, hokimiyatni egallashni maqsad qilib qo'ygan turli oqim vakillarining quruq va'dalariga aldanib qolmoqdalar, hatto, o'zlarini qurbon qilishgacha etib bormoqdalar. Johillik ham mutaassib oqimlarning g'arazli niyatlarini amalga oshirishiga zamin yaratadigan omillardan biriga aylandi. Mamlakatimiz hududiga yashirin tarzda olib kirilayotgan ekstremistik

ruhdagi adabiyotlar, internet tarmoqlarida tarqatilayotgan materiallardan ta'sirlanayotgan va to'g'ri yo'ldan adashayotganlarning borligi ham buni tasdiqlaydi. O'zini portlatish orqali begunoh kishilarning halok bo'lishiga, qanchadan-qancha bolalarning etimga aylanishiga sabab bo'ladigan jafakorlik ham jaholatning o'ziga xos ko'rinishidir. Darhaqiqat hozirgi kunga kelib diniy ekstremistik tashkilotlar keng tarmoqli tizimga aylanib ulgurdi. Bu chuqur o'ylangan strategiyaning bir qismidir. Bunday kuchlar yoshlarimiz ongi va qalbini zabt etish maqsadida har qanday qabih yo'llardan foydalanishga urinmoqda.

Respublikamizda qaror topgan tolerantlik muhitini afkor ommaga ob'ektiv ko'rsatib berish, e'tiqod erkinligi sohasida O'zbekistonda olib borilayotgan siyosatni keng targ'ib qilish, diniy-ekstremistik oqimlar tomonidan targ'ib qilinayotgan vayronkor g'oyalarga qarshi islom manbalariga asoslangan ilmiy raddiyalar berish, diniy mutaassiblik tamoyillarining jamiyatga tahdidi, uning zamiridagi g'arazli geosiyosiy maqsadlar, ularni amalga oshirayotgan buzg'unchi kuchlarning kirdikorlarini fosh etishga qaratilgan ishlanmalar yaratish yoki ularni aholi orasida targ'ib etish muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Yoshlarni internet va ijtimoiy tarmoqlardagi axborot xurujlaridan asrashning dolzarb masalalari. Internet fan-texnika taraqqiyoti natijasi, madaniyat evolyutsiyasining hosilasi hisoblanadi. Hozirgi kunda hayotimizni internetsiz tasavvur qilish juda mushkul. Ayniqsa, yoshlar hayotida global tarmoqning o'rni tobora oshib bormoqda. Internet dunyoning turli nuqtalarida yashovchi odamlarning o'zaro muloqotini hamda axborot almashinuvini mukammal darajada osonlashtirdi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyo bo'yicha internetdan eng ko'p foydalanuvchilar aynan 21 dan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar hisoblanar ekan.

Yurtimizda ham Internet tizimi rivojlanib, undan foydalanuvchilar safi jadal sur'atlar bilan kengayib bormoqda. So'nggi o'n yilda global tarmoqdan foydalanuvchilar o'n barobarga oshgan. Tarmoq orqali axborot izlash, qabul qilish, uzatishning juda qulay va ommabopligi undan foydalanuvchilar sonining tobora ortib borishini ta'minlamoqda. Mamlakatimizda 2007 yilda internetdan foydalanuvchilar soni (mobil

internet foydalanuvchilari bilan qo'shib hisoblaganda) bir millionni tashkil etgan bo'lsa, 2016 yil yakunida bu ko'rsatkich o'n ikki milliondan oshdi.

Internet yoshlar ongi va hissiyotlariga, tafakkur tarziga, xulq-atvorlariga ta'sir ko'rsatishda katta imkoniyatlarga ega. Internetning bugungi kundagi rivoji yoshlarga g'oyaviy ta'sir o'tkazishning miqyosi va ko'lamining keskin darajada o'sishiga olib keldi.

Aynan shu taraqqiyot vositasidan ustamona foydalanib, qablarni zabt etishda diniy omilning roli yuqori. Shuning uchun ham turli diniy-ekstremistik va terrorchi uyushmalar o'z g'oyalarini targ'ib qilishda internetni eng samarali vosita sifatida qo'llamoqda.

Bunda diniy-ekstremistik oqimlar o'z maqsadlarini amalga oshirish uchun zamonaviy axborot kommunikatsiyalaridan keng foydalanish, internet orqali turli tillarda targ'ibot olib borish va puxta ishlangan strategiya asosida virtual jamoatlar tuzish asosiy vazifaga aylangan. Masalan, bugungi kunda bir necha yirik terrorchi tashkilotlar o'z saflariga faol tarzda ijtimoiy tarmoqlar orqali asosan 17-35 yosh oralig'ida bo'lgan kishilarni yollamoqda. Bunda psixologik ta'sir samaradorligini yanada oshirish maqsadida ijtimoiy tarmoq a'zolarining sahifalari, qo'yilayotgan rasmlar, sharh va izohlar hamda olib borilayotgan suhbat mavzularini puxta o'rganadi va shu asosda «nishon»ga olingan shaxsga mavzuga oid materiallar internetning Facebook, Odnoklassniki, VKontakte, Telegram, Twitter, WhatsApp kabi keng auditoriyaga ega bo'lgan ijtimoiy tarmoqlar orqali (yozma xabar, matn, fotosurat, stiker rasmlar, audio-video rolik) jo'natiladi va o'zaro aloqa yo'lga qo'yiladi.

Yoshlar orasida mutaassiblikka yo'g'irilgan bunday forumlarning tobora ommalashuvi hamda ularda turli ko'rinishdagi buzg'unchi "fatvo"larning berib borilishi muammoning naqadar jiddiy ekanini namoyon etadi. Chunki dunyo aholisining asosiy qismini yoshlar tashkil qiladi. Yoshlar katta kuch hisoblanadi. Ularning endi shakllanib kelayotgan ongiga nimani singdirilsa, o'sha toshga o'yilgan naqshdek muhrlanadi. Shuning uchun ham radikal oqimlar aynan yoshlarni

tuzog'iga ilintirishga harakat qiladi. Ulardagi ishonuvchanlik, kuch-g'ayrat, qiziqqonlik ularning maqsadini amalga oshirishda qo'l keladi.

Ming afsuski, bunday manfur kuchlar asosan ilm va ma'rifatdan yiroq, sof diniy tushunchalarning asl mazmunini bilmagan kishilarni, asosan yoshlarni jalb etishga intilib, ijtimoiy tarmoqlar orqali «jihod», «takfir», «shahidlik», «hijrat» tushunchalarini noto'g'ri talqin etgan holda o'z Vatanlarini tark etishga urinmoqda. Shuningdek, ayrim kimsalar tomonidan maqsadli ravishda islom mohiyatiga zid bo'lgan turli xil asossiz axborotlar, manbasi aniq bo'lmagan diniy tushunchadagi xabarlar yoki kishilarni vahimaga soluvchi foto va videolavhalar keng targ'ib etilmoqda. Bunda ba'zi yoshlarning axborot vositalari orqali tarqatilayotgan milliy va diniy qadriyatlarimizga zid bo'lgan xabarlar, aniq manbasi ko'rsatilmagan, asossiz axborot va ma'lumotlarga ishonib qolishayotgani, mulohaza qilmasdan ko'r-ko'rona qabul qilayotgani undan ham keskin oqibatlarni keltirib chiqarmoqda.

Bugun axborot iste'mol qilinadigan tovarga aylangan ekan, har bir inson o'zida uni iste'mol qilish madaniyatini tarbiyalashi lozim. Yoshlar shaxsiy xarakterdagi axborot himoyasi bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, o'zi foydalanayotgan salbiy axborotlardan himoyalana olishi zarur. Ana shu maqsadda 2011 yildan boshlab, Toshkent islom universiteti bakalavriat va magistraturaning barcha yo'nalishlarida «Axborot iste'moli madaniyati» nomli maxsus kursning o'qitilishi joriy etildi.

Axborot iste'moli madaniyati, eng umumiy ma'noda, axborot oqimidan inson manfaatlari, kamoloti hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ma'lumotlarni qabul qilish, saralash, tushunish va talqin etishga xizmat qiladigan bilimlar, qobiliyat va malaka tizimini anglatadi.

Yosh avlodda bu jihatlar shu darajada shakllangan va qaror topgan bo'lishi lozimki, ular virtual makonda umummilliy manfaatga xizmat qiladigan, uning taraqqiyotiga yordam beradigan axborotni tanlay olsin. Axborot iste'moli madaniyatiga ega yoshlar, salbiy va noxolis axborotlar ta'siriga tushib qolmaydi, chunki ularda bunday axborotlarga nisbatan mustahkam mafkuraviy immunitet shakllanadi.

“Kimki axborotga ega bo’lsa, u, dunyoga egalik qiladi”, degan fikr bugungi kunda barcha tomonidan e’tirof etilgan. Shunday ekan, bugungi kunda yoshlarda axborot olami imkoniyatlaridan oqilona foydalanish malakasini shakllantirish hayotiy-amaliy ahamiyatga ega.

Shunday ekan, dunyoning turli mintaqa va hududlarida ro’y berayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, ziddiyatli to’qnashuvlarga teran qarash hissini oshirish, har qanday ko’rinishdagi tahdidlarga qarshi ma’naviy-ma’rifiy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etish, ayniqsa bu borada kelajagimiz hisoblangan yosh avlodni, bir so’z bilan aytganda har birimiz uchun muqaddas bo’lgan oilamizni din niqobi ostidagi yot g’oyalar ta’siridan asrash uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etishimiz lozim.

Munozara uchun savollar

1. Kibermakon tushunchasining mazmun-mohiyati haqida ma’lumot bering.

2. Din niqobi ostidagi mafkuraviy tahdidlar qanday shakllarda namoyon bo’lmoqda?

3. Nima uchun internet olamidagi buzg’unchilar asosan yoshlarni o’z to’rlariga ilintirmoqda?

4. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashda yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishda qaysi jihatlarga alohida e’tibor qaratish kerak?

Adabiyotlar

1. Diniy mutaassiblik: mohiyat, maqsadlar va oldini olish yo’llari
G’ A.Hasanov, O.Yusupov, K.Shermuhammedov, U.G’afurov, J.Karimov.
– Toshkent: Movarounnahr, 2013. – 160 b.

2. Qo’shaev U. Axborot iste’moli madaniyati. – Toshkent: «Extremum-Press» nashriyoti, 2013. – 44 b.

3. Tulepov A. Internetdagi tahdidlardan himoya. Mas’ul muharrir
A.Hasanov. – Toshkent: Movarounnahr, 2016. - 672 b.

4. Shermuhammedov K., Karimov J., Najmiddinov J. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma’naviy-ma’rifiy asoslari. – Toshkent: «Movarounnahr» nashriyoti, 2016. – 224 b.

MUNDARIJA

So'z boshi.....	3
1-mavzu: Dinshunoslik faniga kirish. Dinning mohiyati, tuzilishi va funksiyalari.....	4
2-mavzu: Urug'-qabila va milliy dinlar milliy dinlar.....	20
3-mavzu: Jahon dinlari: buddizm va xristianlik.....	46
4-mavzu: Islom dini.....	75
5-mavzu: Islom ta'limoti.....	93
6-mavzu: Xalqimiz ma'naviy yuksalishida dinlarning o'rni.....	113
7-mavzu: O'zbekistonda vijdon erkinligi.....	119
8-mavzu: Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash: O'zbekiston tajribasi.....	127

Qodirjon MAXKAMOV

«DINSHUNOSLIK»

(uslubiy qo'llanma)

Muharrir: Hanifa Mamatismoilova

Dizayner: Xurshid Mirzaaxmedov

Sahifalovchi: Nodirbek Mirzaxalov

*Mazkur uslubiy qo'llanma Namangan davlat universiteti kengashining
2020-yil 19-fevraldagi 7-sonli yig'ilishida muhokama qilinib,
nashrga tavsiya etilgan*

«Fazilat orgtex servis» xususiy korxonasida chop etildi.
Manzil: Namangan shahri, A. Navoiy ko'chasi, 72-uy

